

VARAMU

N 5 LEHEKUU 1940

VARAMU NR. 5 • SISUKORD

Marie Under: Valveaeg, Hundikuu, Kahe tule vahel. Luuletused	449
Pedro Krusten: Pärast püssipauku. Novell	453
Erni Hiir: Kuhu läheme. Luuletus	470
Maks Päss: Prof. Johann Köleri rahvuspoliitilisi töekspidamisi. Artikkel	476
Mihkel Lüdigi: Hällilaul. Muusika	488/489
Rudolf Sirge: Vaatekohti kaasaegsele elule Soome lahe põhjakaldalt. Artikkel	489
Jaan Kärner: Sa ära ütle, Kõnelused paiatsiga, Öigus. Luuletused	494
Juhan Sütiste: Meie uusromantika pärapoeesia. Artikkel	498
Minni Raudsepp: Meistrile, Sau, Sammaldund linnas, Vooga, muusika. Luuletused	511
Jaan Kärner: Moonutatud Puškin. Artikkel	515
Juhan Aavik: Mihkel Lüdigi 60 a. sünnipäevaks. Artikkel	526
Erna Tilleman: Eesti novell aastal 1939. Artikkel	530
Jakob Aunver: Vaimulik kirjandus 1939. a. Artikkel	535
Eduard Hubel: Majakovski. Artikkel	542

RINGVAADE:

ARUUSTUS:

Erna Tilleman: Mait Metsanurk — Tuli tuha all	545
Harald Paukson: August Gailit — Kogutud novellid I	548
M. Kask: Ülikoolide õpperaamatute komisjonist ja ühest esimesist õpperaamatuist	551
Mall Jürma: Marta Sillaots — Sealtpoolt künniseid	553
Voldemar Vaga: Kunstiühing „Pallase“ XXII järjekorraline kunstinäitus Tartus 7. IV — 21. IV 1940. a.	555
Ha Ko: Rakenduskunsti ühingu „RAKÜ“ 7. näitus	558
LÜHITEATEID	559

Reproduktsioone 9 lk.

Kaastöö hoitakse üldiselt alles kolm kuud. Pikemad teosed (novellid, artiklid jne.) saadetakse tagasi, kui on esitatud sellekohane soovilavaldus ja lisatud margid. Lühipalu (luuletused jne.) tagasi ei saadeta.

Pentoimetaja kõnetunnid äripäeviti kl. 12—13.

A. Johani

Tartu sadam. Õli

VARAMU
KIRJANDUSE-KUNSTI-KULTUURI
AJAKIRI
1940 LEHEKUU N 5

MARIE UNDER

Valveaeg

Dotsent
Ants Särevi
Raamatukogu

Kesk kohutavalt valget lund
nüüd lõtvub puna kortsund pihlamarjus,
on tuleleegist selgem tund;
nüüd hingam teisiti: ma virgestund!
Käin nende päevi taga nagu karjus.

Ja keset tumma kahvatust
mõnd elamust, mis kord mind soojaks paistis,
nüüd tunnen rõhuvat mu ust,
ses nagu värviplahvatust
meel allikaid ja rohtmaad haistis.

Ja käisin kaugel ma kui tuul:
mis musse hakkas, kokku kandsin.
Nüüd küpseb tunnetusepuul
see, kuna ärataval suul
ma valmind viljul nime andsin.

Eks olnud minus selle rutt,
kes taga aet, kel pole jäämist.
Jäi pihku vahel oletutt
ja orjavitsust verejutt
mu sõrmile, kui püüdsin päämist.

Ent kammistav kõik sau ning juuk
näib täna haljast lainest voolsam,
ja päeva roheline luuk
on pärani! Mu salapruuk,
sind teenimaks ma ärevam ja hoolsam.

Ju silmis särab ülestöus,
kui jalapöias vääratabki aste.
Kui piim on vaestevaese nõus
rõõsk karastus mu puhtund jõus —
pea juurte uni võpatab all kaste...

Näen valust saavat seltsimeest:
seks oli vaja kauast kandmist. —
See helk ei hajugi su eest?
Kui tuleks ta su enda seest
ja ootab jagamist ning andmist.

Hundikuu

Külm, osavõtmatu on tund, tal jääne jumi,
lööb läbi tuulte lõikav tähtehelin.
Kõik kannatused, mis ma korjaskelin,
kas sulamatud need kui igavene lumi?

Maadligi surund nad mu lootvat laupa
ja rängal kämblal väänand uhmjaid õlgu.
Veel pole osand teha lunastavat kaupa
ja ikka olen elule ma võlgu.

On vahel nagu selgund ümberhinde
all silm ja magusamaks saand mu suu —
siis jälle laastund mustimate linde
hull-aplas kiskluses mu marjapuu.

Need õõnsad varred tursuvad kord tuumast,
ehk nüüd neist mahla imend hundikuu —
kui ainuski mu verest valukuumast
uus tõde sigineks — siis võetagu kõik muu!

Kalk hundikuu! Kord päike kuldab kivi
ja halja lipuna puus lehvib leht,
ja kuumad põllud küpsetavad ivi,
ja kõik on uueks saand ning ümber teht.

Et oleks vabam pea mu hingetõmme,
mind saadaks lahkemalt kuu jahe kulm,
kui astun läbi sumiseva nõmme
peos tuksuv pajuvirb — ja põues ulm.

Kahe tule vahel

Ja alguses maad kattis pilkasus...
Mis jõud kõik jälle tasakaalust tõukas
ja vastandleekidena punetab su lõukas.
Ning kustutuseks pole tilka sus!

Kaks tuld. Neist kumbki teineteist ei talu.
Kas üks kui teine kutsub õnneohtu?
Hää oleks kõndida kesk sooja rohtu,
kuid seisatad teelahkmel ummisjalu.

Ah, varjul oksa rohelise tiiva
all kuulatada: ärgand jõevool,
kus kõrkjaist kohevil on kumbki pool,
ei hooli sest, mis kõik on jooksnud liiva.

Kaks vaenuleeki! Neid üksteise lüües
tuld võtta tulest! Olnud tuleroaks
ma alati. Kui sirgeks valgusjoaks
mind põletaks see, minu üdi süües!

See kahekeelne tuli! Kahepaikne!
Mil ristleb ühte süleluselõõsas?
Kord hakkas kõnelema põlev põõsas...
Ent veel see huum on äikse-eelselt vaikne.

Veel valvav vaikus summutab kui loor
suul äraandlikul liig kuuma hingust.
Kas helisedes üle mitmest kingust
uus sõna lendlemas pea soe ja noor?

Tuld võtan tulest, et mind ümber kaevaks!
Ja nagu leek on valgus ühtlasi ja piin,
nii las ma põlen valuvalgeks siin,
et see mu huuli uueks lauluks vaevaks.

Pärast piüssipauku

1

Kui nad tulevad mind viima, et ma siis... ei oleks liiga jõuetu... Ma tean, see võib teha nõrgaks... jõud kohe nagu kaob jalga-dest... See tund, kus nad tulevad mu järele... Tundsin niisugust nõrkust juba kohtus... kui otsus kuulutati... Vastik nõrkus. Ei saa siis olla see, mis sa... peaksid olema.

Mis sa peaksid olema... Ei saa... Ometi püüdsin seal ennast kokku võtta. Mõtlesin, hüüan neile pärast seda midagi näkku. Et nad teaksid... Nagu needust... Tuleb aeg, kus teie seisate siin, kus mina praegu... Või midagi niisugust... Vilistan teie otsuse peale... Teie ei saa sellega midagi kätte... Meie vaim jääb... Ideed teie ei saa surmata... Häda teile... Nii mõtlesin hüüda. Aga sellest ei tulnud midagi välja... Kõnevõime nagu võeti ära... Vastik jõuetus... halvast. Kõige hullem oli see, et... ma ei suutnud neid vihata... Polnud enam tähtis... Nagu väljaspool aega... Juba... elust välja tõstetud. Tühi ja... kiretu... Kalts... Et minuga nii võis minna, see tundub tagantjärele nagu altvedamine. Ei tahtnud olla... niisugune. Seisin nagu lammas... tapjate ees... Suu kinni... Vist läksin näost valgeks... Seda nägid need, kellele ma tahtsin näidata oma mehisust...

Need... Teadsin, et kohtusaalis on meie inimesi. Nende sealviibimine julgustas mind... protsessi kestel. Ühest küljest julgustas... Vaatasin nende poole kord või paar. Rohkem ei vaadanud, sest... teisest küljest... ma ei tahtnud neid näha... Alateadlikult... Nagu oleksid nemad süüdi... minu saatuses. Nemad... ja kõik see meie asi... Nii tundsin... rumalasti. Vastu tahtmist... Ma ju ei kahetsenud. Ei tee seda nüüdki... Selle nimel olen võidelnud... See annab jõudu... Selle nimel lähen... Mõttekaaslased... andeks, et ma nii... tundsin... See salakaval nõrkus... Millelgi polnud enam mõtet... Isegi sellel... tundus. Mis nüüd enam... See oli... vaimu lagunemisprotsess algas...

Ma haisen. Jalad haisevad, aga mulle tundub, nagu haiseksin juba... Selle ma olen pärinud isalt. Temal haisesid ka. Mäletan, kuidas ma väiksenä nuusutasin ta villast sokki... Õhtul... Isa jala hais... See polnud paha... Isegi meeldis... Vist seepärast, et oli isaga seotud... Kui armastatakse, siis on haisudki armsad... Mina olen haisevat maailma vihanud... Ise haisen... Jalgade higistamine... tulevat vere koosseisust... Seda on mu kehvad esivanemad annud põlvest põlve edasi nagu... aaret. Vaeasel pole ju muud pärandada kui... higihaisu... Aga mina... ei anna seda edasi... Ei kellelegi... Kõik lõpeb minuga... Varsti ei haise mitte ainult mu jalad, vaid kogu mu ihu... See on nii lähedal... See lähedus kohutab... Ma ei tahaks niiviisi kaduda... Niiviisi... lõplikult... Mu verel pole järeltulijat... Pole selleks aega olnud. Elu on kulunud võitluseks... Palju jääb tegemata... Maria oli... noorpõlve süütu armastus... Peeti minu omaks... Ema kõneles lausa... Aga ei näinud tema silmad... seda. Palju sellest tagasi on, kui ema suri? Ei jõua... Maria ei olnud kohtus... Temal enam minust... Ammu mehel... Lehest luges, siis... ehk tulid meelde... Mõtlen mu peale... Ma ei ole nii mahajäetud...

Üksi... nende käes... Keegi ei saa aidata... Võim on nende... Teevad, mis tahavad... Tahavad, et mind ei oleks... Nad ei tohi seda! Elu... neil ei ole õigust seda ära võtta... Õigust... Millal nad enne sellest on hoolinud. Saatanad... Viha tõuseb mu sees... Hea, et ma veel suudan... vihata. Võitleja pole veel minus surnud. Ma ei lase ennast sedaviisi... nagu seotud lammast...

Kui nad tulevad... ma karjun ahastuse nende näkku needuseks... See ei muuda midagi. Aga nii on kergem. Ma pean leidma sõnad, mis jääksid... Mis jääksid... nagu tuli nende ajju. Seal edasi, suust suhu... Need olid Siim Paadiku viimsed sõnad... Neis on ta vaim... Ta vaim... kargas hukkuvast ihust nendesse nagu päästepaati... Mis ma neile karjun? Mis sõnad... Et ma suudaksin... Et kõnevõime jälle ei kao... Viimne teade... sealt pimedusest, kuhu mu viivad. Nagu pudel... lainetel... Jõuab Johanneseni. Vend... Oli ka tulnud kohtusse... Ta ei mõista mu teed. Seda enam tal on kahju, et minuga on nii... Kas ta teab, et see... tehakse täna öösel? Tahaksin, et ta teaks... Ta ei saa seal läheduses olla, aga siiski... Kergem, kui viibitakse mu juures... mõttega. Olime lapsepõlves... Kui kerge oli siis... Ei pääse enam sinna tagasi... Kui saaks, et seda ei oleks, mis nüüd on. Müür on ees... Müürid... Ei saa tänasest kaugemale mõelda. Homsest päeva ei ole... minu jaoks...

Hakkab pimedaks minema... Viimne päevavalgus... mis mu silmad näevad... Vaatan veel... Homme on see aeg, mis on... pärast mind... Pimedus... Metsas magab vareseid... Ajavad need üles... Ma nagu kuuleksin praegu, kuidas nad kokkunult kraaksuvad... pärast pauku... Lastakse nagu ette ära kuulda... Siin. Seal see jääb mul kuulmata... Teised kuu-

levad... See on lähedal... Mu sõnad ei ole veel valmis... Ei suuda...
Peaaegu koondama mõtteid ainult selleks...

Sõnad... Tahe edasi elada, endast midagi jätta... Viimne teade...
Johannes... Mõttekaaslasel... Nad ei saa teada, kuhu... mind viiakse.
Kus see tehakse... Mu silmade ees läheb pimedaks... nagu must muld...
Must muld... Ei taha niiviisi kaduda... Ei taha! Igavene elu... Nii on
kergem... lahkuda. Ma ei usu... igavest elu. Või siiski? Ega see kahju
tee... Lapsepõlves palvetasin... Nõrkus... Ah, ma haisen. Vaim hakkab
roiskuma... Kuradile! Hea, et mul jätkus jõudu... ja julgust... sedaviisi
mõtelda... kuradile saata. Ei usu mingit igavest elu... nende valet. Olen
sellest üle... Jään selleks, mis olen... Jäädä iseendaks surmasuus... seda
mõistab see, kes seda läbi peab tegema... Seda, et sind homme ei ole...
Selle ees... mul on raske. See teadmused halvab. Jalad ei kannan... Pea on
nagu... Aga siiski... mehiseks jääda...

Tulgu... Ei näita ennast nõrgana... Ootasid vist, et palun armu. Kingi-
vad elu... Nemad kingivad... mis mul on... mida rõõvivad... Kuradid...
Hea, et suudan veel... vanduda. Miski mu sees nagu hoiatab, et võin sellega
rikkuda... endale kahju teha... kui vannun... nüüd veel. Aga lausun nagu
kiuste kurja... tunnen, et olen kõigest üle... Sellest, mis nad...

Läheb pimedaks... See on see pimedus... Algab... Selles nad...
Raske on, et pole pääsu... Tead, et tulevad, aga ei saa... nende eest ära...
Oled kinni... See teadmused... nagu õhupuudus tuleb kätte... Raudvõre...
mustad mitmekordsed ristid... Ristid... Ei taha näha.

Olen niisama. Ei mõtle midagi... Ihu väriseb... nagu raskesti haige...
Valmistatakse ette... Juba haisengi...

Sammud? Need pole need... Nii ei tulda. Hiilib... see on valvur. Enam
ei kuule. Seisab ukse taga. Olen küll... alles. Mõne tunni pärast... Hirm
nagu, et... midagi jääb mõtlemata... Sünnikohas... Kõik nurgad olen
mõttes läbi rännanud. Maria... vii mind tagasi sinna, kus oli me muretu
lapsepõlv... Sinna...

Sammud... Mitmekesi ja sedaviisi... Nemad... Nüüd... Või lähevad
mööda? Jäid seisma... Minu ukse taga... Võtmed kõlisevad... Avatakse...

„Noh, Siim Paadik!”

Peaksin vastama, aga kõneviime on jälle nagu ära võetud... Jõud on
kadunud... Ajan enese jalule... Ootavad... Astun nende poole... Käe-
raud...

„Ta ehk tahab veel kirjutada?”

Ei saa sõna suust.

„On teil veel mingit soovi?”

„Ei.”

Lähnen nendega hoovile. Tuuleõhk... elava looduse hingus... Pime-
dus... nagu hingestatud sellest, mis... Veoauto... Selleks sõitnud siia,

et... Pean peale minema. Keegi aitab. Ma ei ütle... käed küljest... Halvatus...

„Võite istuda.”

Ei saa jagu... lõdisemisest... Käivitab mootori... Sõidame väravast välja... Nad on tihedalt mu ümber... Linna maju... Ma tean neid kohti... Vist on hilja... Keegi läheb seal... Ta ei tea, et... Sõnad... Mu sõnad ei ole veel... Maantee... Külavanker... See oli külavanker... Hommi-kuks turule... Sõitsin ikka emaga... Pimeduses... Madal talumaja... Magatakse... Neil on kerge... Pole vaja seda läbi teha, mis... Lagendik... Siin nad ei... Seal... mustendab mets... See on see koht... Nii ruttu...

Auto seisab... Pean maha minema... Võtavad kahelt poolt...

„Käed eemale... saan isegi!”

Hea, et ma nii ütlesin... Nagu virgusin... sellest halvatuses... Varsti on hilja... Nüüd veel ütelda... Ja teha, mis... Hakkam vastu... Ei lase ennast sedaviisi... Ei lase... Katsun põgeneda... Ma julgen... Juhtugu mis tahes... Lasku järele... Halvemat ei saa olla... Jõud tuleb tagasi... Tahtejõud... Viivad metsa poole... Taskulambiga näitab teed... Sellega ta valgustab pärast... mind, et sõdurid näeksid, kuhu... Hoiavad kahelt poolt... nagu talutavad... Viivad... Kas ma suudan ennast lahti tõmmata? Noorukesed... On see koht kaugel? Pean, enne kui sinna jõuame... Juba metsasery...

Kraav... Nüüd nende tähelepanu on... Kuidas üle saada... Üks laseb käe alt lahti, et... parem hüpata... Nüüd... Tõukan teist... Tal on enesega tegemist, et mitte kukkuda... Esimesele äigan raudus kätega pähe... nii tugevasti kui suudan... Variseb kraavipervele... Nüüd... jooksen... Neid ei ole enam mu ümber. Nende käed ei ulata mind enam... Jäävad seljataha... Nad ei saa mind takistada... Veel ei lasta... Valgustatakse... Kaugemale, kaugemale nendest... Lastakse... Põikan alatasa siia-sinna... Puude varju... Sügavamale, sügavamale metsa... Lastakse... Peaks ma mitte nüüd kukkuma... Iga heik on kallid. Niipalju kui suudan. Puud... puud... puud... Neid jääb minu ja nende vahele... Tüved peavad kuulid kinni... Ma pääsen... ma pääsen... Veel kiiremini... Pilkane pimedus... Umbkaudu kasvõi sumuks...

Enam ei lasta... Jooksevad järele... Kära... Hing jääb rindu kinni... Edasi... Kaugemale nendest... Veel on lähedal... Ajavad taga... Okste raginat ja vandumist... Kiiremini, kiiremini... Olen jäänud nõrgaks... vanglas... Ei suuda enam... Aga pean... pean... pean... Oh... jalad nagu niideti alt... Juured... langenud puu... Nad on lähedal... Peidan enese... Poen auku... maast välja käristatud juurte alla... Turbamuld... Kraabin endale peale... Nad ei näe mind... ei leia... Hoiame tagasi... ma ei tohi valjusti lõõtsutada...

Mets on kára täis... Hõikavad üksteist... Jooksnud laiali... otsima... Nad ei tea, kus olen... Sammud lähenevad... Nüüd jäi seisma... Kuulab... Nad on kaotanud jäljed... Minu jooksumüdinat... ei kosta kusa-gilt... Liigub edasi... Pean hinge kinni... Oksi raksub ta jalge all... mu läheduses... Tal ei ole lampi... Komistas... Vannub endamisi... Kuulatab... Siinsamas... Ta ei tea, et... Oleks nüüd koer... Neil polnud kaasas, õnneks... Läheb edasi... Paremal keegi laseb... Keda? Hakkab liikuma siit sinna poole... Vist mõtleb, et...

Vares kraaksub... pärast pauku... Seda... ma ei oleks tohtinud enam kuulda... Aga kuulen... Elan... Sain sellega hakkama... Surmamõistetetu... Põgenesin nende käest... Mõttekaaslased... Johannes... Ma põgenesin... Ei alistu... Siim Paadik ei kaota pead... üheski olukorras. Olen tormide mees... Ei kardata... Torm päästis mu, see... mis murdis selle kuuse... Ja ise ka... et julgesin... Päästis... Veel ei tea... Otsivad...

Otsivad mind... Läheduses ei ole praegu kedagi... Sain hinge tagasi tõmmata... Kas nüüd... edasi... Kaugemale nendest... Teen ehk halvasti, kui... kauemaks peitu jään? Või... kui hakkab jooksuma? Kuulevad... Annan ise neile teada, kus viibin... müdinaga... Olen vait nagu... Jutt tuleb ligemale... Süüdistavad üksteist...

„Tasa, kurat! Las ma kuulan.“

Vaikus.

„Kes seal ragistab? Poisid, seiske põrm aega paigal!“

Vaikus.

„Mine tea, sealt nagu kostaks, aga — siruta veel mõni omadest maha.“

Vaikus.

„Küll on tükk...“

Nagu peata kanad... Hakkasid kord juba minema... siit kaugemale. Seisavad... pilkases pimeduses... nii lähedal...

Vile.

Mis nüüd? Kas nad märkasid, et... olen siin? Sammud... kaugenevad... Kogunemine... Kas nüüd lõpetasid... Või peavad nõu... Esimene segadus on möödas... Toovad ehk... koera? Siis olen... Autoga linna... mõned minutid... Kaugemale siit... Nii ruttu kui jalad võtavad... Lärmavad — kostab kaugelt... Nad ei kuule... enam. Nüüd minema... ettevaatlikult. Ise kuulen, kuidas astun... ja kardan seda... Kui nüüd mõni jäi veel... metsa varitsema... Teevad kavalust? Jooksin ehk talle... käte vahele... Ei usu... Nad olid segaduses...

Lasevad... Reetsin enese? Kuulsid, et liigun... Lasevad... Jooksin... praksugu jalge all... Torkigu oksad silmad peast... Lõhkugu kännud sääri nii, et... luud plaksuvad... Ma ei ole enam nende käes... Vabadus... Pimeda looduse avarus... Nii palju värsket õhku... Pea käib ümber... Edasi... Ma elan... Mu oma tahe... Jooksin... jooksen... jooksen...

aksid vist huupi. Ise ei leidnud, siis saatsid kuulid... otsima. Täiesti vaikne. Mind ei aeta taga. Astun edasi. Pean jõudma siit võimalikult kaugele. Nii nad seda ei jäta. Ei tule öösel koe-raga, siis hommikul korraldavad haarangu ometi. Kogu mets võetakse läbi. Tean seda. Küllap antakse mu põgenemisest teada... Kõikjale. Ei tohi ühelegi inimesele oma nägu näidata. Nägu... ja käsi. Käed on raudus. Esimesel vastutulijal kohe selge, kellega tege-mist. Saaks need ära... See on veel... nende võim... mu küljes... Käed on... veel vangis... Kuidas ma lahti saan? Olen abitu... Oma jõuga ei tee midagi... Siin peaks keegi teine... Kes? Ma ei tunne lähe-duses kedagi. Ja kui tunneksi — ei usaldaks ennast näidata. Ei usal-daks... Ei taha mõteldagi, et... peaksin kukkuma uuesti nende küüsi... Seda enam ka ei juhtu. Elavana ei alistu...

Olgu käed kinni... See pole praegu esimeseks mureks. Peaasi, et jalad on vabad. Nemad peavad mind viima sinna, kust tagaajajad kätte ei saa. See on kaugel... Mul pole kerge sinna jõuda...

Mis see oli? Keegi nagu käis? Kuulan. Nüüd ei kosta midagi. Ma ei kardaks, kui käed oleksid vabad. Siis võiksin võidelda ja võitleksin... hirmsa hooga. Aga nüüd... sedaviisi ei saa... Vist oli mingi loom. Seisab seal ja kuulab. Mina siin... Inimeste hulgast maha kustutatud. Väljaspool seadust. Tagaetatav. Elu eest valvel. Ümber pimedus täis teadmatust... Hädaohtlik liigutada end... Kui seal on loom — mu süda on rahul. Kui inimene — ma ei tohi teda kohata... Inimene... juba sellest mõttest veri mähiseb sees ja süda peksab. Inimene... Olen metsloomas seisukorras.

Pean minema edasi. Mis koht see on, kuhu nüüd sattusin? Põlvede ümber lööb kahisema — ah! See kahin — reetja! Sõnajaalad... tuhkkuiivad... sügis... Pole mingit teed. Raske sumada, kuid... pean teedestki hoiduma. Seal võib ju kohata... inimest. Padrikud, tihnikud, ürgmetsa sügavused — see on minu tee.

Edasi... niikaua kui on pimedust. Kui kaugel ma võin juba nendest olla? Väsimus annab tunda... Tahtejõud... tahtejõud... tahtejõud... See päästis mu. Ja peab päästma edaspidigi... Kui ma poleks saanud lahti sellest... surmamineja lõtvusest, kus ollakse täiesti tahtejõuta — ma lebaksin praegu kusagil metsapimeduses mulla all. Praegu... elan... Nende käest pole pääsu... Aga mina... sain neist jagu... raudus käsi... Lõin oimetuks maha. Varises nagu pikselöögist... Kes pihta ei saanud, oli löödud sellest, mis juhtus. Murdsin endale tee... vabadusse. Ise... Polnud vaja paluda neilt... armu. Nende arm... eluaegne sunnitöö... Kiire surma asemele — pikaldane... Hea, et ma jäin kindlaks... Ei lasknud vaimul roiskuda... Ei jumalat ega... Ise...

Rühin edasi... Edasi...

Tähed nagu hakkavad kahvatuma. Pole enam pilkaselt pime. Metsas on nüüd hall hämarus. Seletan juba jala ette. On kindlam astuda. Jõuan rutem edasi... Vareste uni on läinud. Tõusevad üksteise järel uneasemeilt lendu. Toitu otsima. Elu... Algab päev... Olen nagu liigutatud... Niisugune tunne, et tahaks tõsta käed — raudadega kokku neetud käed — teatraliselt koidutaeva poole. Uus päev — ma näen sind siiski! Ei pidanud nägema... Aga... elan ometi!

Nad otsivad mind. Ma ei või päevavalgel liikuda... Kuhu ennast peita? Metsades seisab mõnel pool haovirnu. Poeks kubude vahele. Siin ei leidu... Pole ka madalat tihnikut... Mingit koobast või... auku. Auku... Kui kaugel ma olen sellest kohast, kus minu jaoks auk oli valmis kaevatud? Mis nad sellega tegid? Kas jätsid... lahti? Mind ootama... Haud ootab mind... Nõuab taga... Kuhu ennast peita? Pean leidma koha enne, kui läheb päris valgeks. Ma ei tea, võidakse ju tulla jahti pidama... minu peale. Varsti... Iga silmapilk... Kuhu pageda? Kuhu panna, kuhu varjata nende eest... elu?

Peaksin vist minema sinna, kuhu... ei tohiks minna, kuid kust... nad ei tea mind otsida. Mõtlevad, et varjan end metsades. Peaksin minema lagedale. Kuhugi... kärbise alla. Kärbise alla... aga tullakse päeval vankriga... ära vedama! Ma põgeneksin küll nende eest, kuid... jutt kanduks laiali. Teaksid, kus viibin... umbkaudu. Ei tohi anda endast elumärki... Kuhu pageda?

Kui oleks heinakuhi... kusagil sooheinamaal... metsasopis... Poeks sinna sisse... saaks sooja... Või poleks sealgi kindel? Otsivad läbi kõik küünid, kuhjad ja... Teavad ju, kuhu inimene võib enese peita.

Kas tõesti ei ole kohta... Kui läheks selle noore kuuse madalate okste varju? Kisuks veel sammalt peale...

Mis see oli? Kauge kukelaul... Sealpool siis lõpeb mets... elab inimesi... Peaksin hoiduma, kuid... rühin sinnapoole, et olla seal... kust nad ei taipu otsida... Ja üldse... vaatan korra metsast välja, mis näha on. Siis väheneb see pingeline, mis tuleb... teadmatuses. Kui sealpool on kõik rahulik, siis... Näen neid aga tulevat... tean, mida ette võtta...

Hakkab valendama läbi puude... lagendikku. Metsa servapidi on küll nagu julgem liikuda, sest... näed... Aga teisest küljest... ennast ei tohi näidata... Muidu... kahtlane mees... palja peaga... nagu habemes... Tema see oli...

Millega varjata käeraudu? Käised on lühikesed... Põõsa tagant võib äkki välja astuda kas seeneline või... Murran õige lepaoksi... Kimp kätele... Nõnda ei paista välja...

Seal... võssa kasvanud kraav viib üles... põldude vahele. Kartuli-põld... siia neil täna ei või asja olla... Teispool... tühjaksveetud rukki-väli... Jätan metsa. Lähen ja veedan päeva seal paksus põõsas. Mind ei

nähta. Ise näen kaugele. Hädakorral võin võsa varjus nägematult kaduda metsa...

Jalad on... pikutamiseга väga nõus... Puhaku... Ees on veel teadmata mis... Kauge maa... Jalad on, mis... Kahju, et tõmbus pilvesse. Natuke oleks ikkagi soendanud... sügisene päike. Muidu hakkab külm. Tervis... see ei tohi nüüd üles ütelda... vajan kogu oma jõudu... rohkem kui iialgi enne... Pole silma kinni saanud... Nüüd kipub nagu peale. Aga kardan jääda... sedaviisi... silmade valveta... Pean magama nii, et kõrvad... Nagu loom... Lasen korraks kinni... kui hea...

Aga — silmad lahti! Pean võitlema unega... Hea, et on... viluvõitu... külm kipub kehasse... See aitab mind... valvel olla... valvet pidada. Siin... Teine asi, kui oleksin kusagil kindlas kohas... Siis ei hoiaks... laseks ennast magama jääda...

Unega saab ikkagi kuidagimoodi, aga... toit! Millega ma hinge sees hoian? Ei tunne veel praegu nii teravat nälga, aga... mõte... See kohutab... Kaua ma siis ikkagi niiviisi olen? Mitu nädalat põgenemist — nii kaua ei saa ju söömata olla. Kas siis selle pärast... kipub kõik... nurjuma...

Pean vastu pidama. Pean... Ükskõik kuidas... Ise ei tea, aga kuidagi ma siiski elu sees hoian. Kuidagi... Korjan kasvõi põldudelt viljateri... See on ju... leib... Ei lase otsa lõppeda... hoiab elu alles... Hea, et on niisugune aeg, kus... otri ja kaeru on veel väljas... Tera hamba alla... kogu päeva... pikapeale saab ikkagi natuke kõhtu...

Pean vastu pidama...

Silmad vajuvad kinni... Tuul käib põõsas... Külmanärin raputab... Kuidas endale sooja teha? Kätega... Kurat, need rauad... Ei saa nüüd nendest lahti! Rebin kasvõi veriseks... Murran terava kiviga... Murran... murran... murran... Ei aita... Kui saaks nüüd kusagilt... leiaks... viili...

Kas... see koer ei haugu metsas? Tõesti... Seal ehk otsitakse praegu mind... Tegin targasti... Võib-olla päästsin oma elu veelkord seega, et taipasin siia tulla... Võitlus... Mu käed on kinni, aga... lõõn teid mõistusega... Puistake metsa! Olen kadunud teie eest nagu maa alla... Maa alla...

Kui mul oleks... palitu. Ei tarvitseks kannatada külma... Ega muud... haigus tuleb kallale... Palavik... Kuhu ma siis enam lähen... Jään maha... Siis ta saab mind ikkagi kätte... sedaviisi... surm. Pean ennast hoidma... Edaspidi enam ei või niiviisi... Pean pugema kas heintesse või... Pean...

Tahaksin juba liikuda... Hakkaksin minema, aga ei tohi... Öhtuni on veel aega... Kuulen hääli... Kas tullakse... Viljakoorem... kaugel... liigub mööda välja seljandikku... pilvise taeva tagapõhjal. Mees taples hobusega... Mees... inimene... Imelik on teda vaadata... salaja. Ta ei tea, et siin põõsas on... ärakaranud vang... tagaotsitav... surmamõis-

tetu... Kui teaks... missugust kihinat-kahinat... jahtimise... püüdmise hasarti... Viljakoorem kaugeneb... Vaikselt, kodu poole... Seal on talu... Madal, sammaldunud katus... Kust tuli mees koormaga? Jäi sinna veel vilja? Enne kui edasi lähen, pean käima väljal... seal ülal... varustama end... mis hamba alla panna.

Vareseid lendab metsa poole... koju. Hakkab pimedaks minema... Talu korstnast tõuseb suitsu. Keedetakse õhtuks toitu... Poolpime köök... Valgust ainult niipalju kui pliidi uks annab... punast sütekuma... Mõnusalt soe... Paja kaane all nagu tõttav keemisepodin... Tangu-kartuli puder... hapupiimaga. Tahke maaleib... Hapuleiva lõhn... Natuke noaga suitsusingi küljest...

Olen... nagu näljane hunt... Vahin talu poole, kuhu... ei tohi minna... Inimesed... Näljamõtted... Kartulimaa... Küpsekartul... tulise tuha sees... Pühid tuha pealt ja... sööd... kuumalt... Seest valged ja muredad... auravad... Puhud söömise ajal tulist leili suust välja... Aga... mul pole tikku... Ja kuigi oleks — tulelöke annab mind ära... Tulelöke... Käed on sinised... külmast... Enam ei oota... Nüüd tõusen... on juba paras pimedik... Jalad jäänud kangeks... Peaksin jooksuma... et saaksin külma-vaevast lahti... Kus on viljakärbised? Siin ei näe. Lähen... talu poole. Seal kusagil ju peab olema... kaalikapeenraid... Igal talul on... Pean... millega elu sees hoida... Pimedus... Sattusin teele... See viib tallu... Lähen... Tuluke paistab aknast... Uks käib ja... nüüd kostab häält... Seisan... Nad ei näe mind... Seletan läbi pimeduse lähedal viljarõuku... Lähenen... Käsikaudu katsun... teeb kahinat... Kaer... Täidan taskut... salaja... nad ei tea... Aga... sa saatan... koer hakkab haukuma... Tean, et... minu peale... Kuulis ära... Nad muutuvad seal tähelepanelikuks, et mis see koer siis... äkki märkas... Ragistab nii vihaselt... tal on tõsi taga... Keegi on...

Ei või jääda siia... Hakkam astuma... Ei saa hääletult... kõrs kahiseb jalge all... Koer läristab veel vihasemalt, jookseb üle kiviaia väljale...

„Kes see kolab seal?“

Kuulis meeski... mu samme... See on paha... Hakkab seal mõtlema ja hiljem rääkima. Keegi kolab pimeduses talu taga. Ega uskuda tea, ehk oligi see... keda taga aetakse... päeval otsiti... Astun kiiresti... Ei tohi joosta... oleks veelgi kahtlasem... Hüüab jälle... Koer jookseb lähemale... vist sai julgust juurde... küllap peremees ise tuli ka põllule... Astun, astun... ja kuulen koera kurja haukumist veel siiski, kui olen metsas.

Tagaetaav...

asa! Mis hääl see on? Üsna lähedal... Kuulan. Loom sööb pimeduses... krõmpsutab rohtu... hobune... Haistan ta lõhna... Hobuse higilehk, see on mulle kuidagi lähedane... lapsepõlvest... Ööpimeduses sõitsin ikka emaga linna... Poolunes... maantee tolmu ja hobuse higilehk ninas... Ei aimanud tol ajal, mis mul nüüd läbi tuleb teha... Hea, et ema on nüüd surnud... Tal oleks raske... Pimedus on praegu mu silme ees isesugune... nagu oleks selles midagi... ema vaimust...

Seisan metsa serval teerajal ja vahin sinna, kus on... hobune. Kui võtaks selle... Ratsa... Nii jõuaksin hõlpsasti... Kaugele. Jalgsi... millal ma saan... Enne lõpen ehk otsa... Täna on juba... kuues öö pärast seda. Olen... söömata. Mis see peotäis pohli... raasuke viljateri... nagu linnule... Pole kunagi elus nii pingutavat... tööd teinud kui nüüd... Söömata... Ei õiget und ega... Kardan, et... varisen lõpuks niiviisi kokku...

Hobune... Olen küllalt ratsa sõitnud... Juba poisikesena... Tal on päitsed peas... Saan teda juhtida... Lähen... Või teen seega halvasti? Ehk on see valesamm, mis rikub kõik... Hobune on varastatud... Teatatakse kõikjale... telefoni teel ette... Teedele seatakse valve... Lasen endale ise niiviisi lõksud üles seada... Seni on läinud kõik... hästi... pole äratanud kahtlust... Sain võidu kiusatusest ka eile, kui... varitsesin karjapoisi leivakotti... Hapuleiva lõhn... Kohe nagu haistsin, kuigi ainult mõtlesin... Lõi pähe... Nagu hunt vahtisin võsast. Nälg teeb selleks, mis... sa ei taha olla, kuid mis selles olukorras... on õige olla... Elu... seda alal hoida... Kuidas saaks leivakoti mättalt kätte? Muud peas ei olnud... Nälgjatunne kasvab võimsamaks kõigest muust... millelgi pole enam tähtsust... isegi... ettevaatusel... Kardan seda... Aga sain endast jagu... saan... siingi. Ei tee seda... astun hobuse juurest edasi... kiusatus jääb maha...

Piisutab ikka veel vihma. Ei jää järele. Käed on märjad. Ei saa neid... taskuisse panna... Ei saa... Külma niigi, aga lisaks veel... raudade külmus... Ei saa nendest lahti... Ei aita ka... nälgimine... Et kukuksid kõlinal kätelt... Niiviisi tehtud, et hoiavad kinni veel siiski, kui... jääksin kuhugi padrikusse... kõdunema... luukere... Keegi ei tea, kus olen... Mõttekaaslased... Johannes... Teie aitaksite, aga ei saa teile sõna saata...

Ei saa... Kas pean siis sedaviisi kaduma.

Enam edasi ei lähe, kuigi... hommikuni on veel aega... Väsinud... Jään peatuma... siia, keset raba. Turbaküüni... Vihma eest varju ja... peitu kogu päevaks. Nüüd keegi ei näe, kui ma siia ronin... Turvast vee-takse talvel. Täna neil ei ole siia asja... Lähen virna otsa... Nõnda... Teen pesa, et oleksin... Katan enese turvapätsidega... ehk on soojem...

Ongi... parem. Uni tuleb peale... „Koidueelne magus uni paneb tukas-
tama“ — need olid ema sõnad, kui sõitsin hommikust ööd linnateed... Nii
selgesti kõrvus... nagu täna... Nagu praegu... Segamini... minevik ja...
Pimeduse süü, et... nagu igavikus. Mõnikord tuleb ette... nagu viibiks vaim
seal... kus ta nüüd peakski olema... pärast mahalaskmist... väljaspool
aega... ja elu... Pimedus... pimedus... pimedus... Ah, kuradile — viiras-
tused... Unisest peast siis...

Kui virgun, on päevavalgus... Ma ei ole juba ammu, vist mitu päeva...
Ei tunne nüüdki häda... Mis sealt tulemas ongi... pole tilka joonud ega...
iva suhu saanud... Suu on nagu kinni kuivanud... Keeran külge ja upitan
end... välja vaatama. Raba... tuntud ilmega rabamaastik... juba lapse-
põlvest, kui... käisin emaga jõhvikal... Ei näe kedagi... Kas siin ei kasva
jõhvikaid? Kiduraid üksikuid mände... Sood piirav mets... Seal... see on
ju elumaja katus... Raba serval... üksik...

Vaikus... Sügav soovaikus... Aga praegu — mis hääl see oli? Kostis
nagu looma hädahäält. Tuli nagu sealtpoolt, kaugemalt... Ei näe midagi...

Metsa tagant kostab... vedurivile. Kuulen: rong läheb... Rong... Seni
olen liikunud umbkaudu ja tunnud muret, et... kus olen... Ei või jõudu
raisata... asjatute, üleliigsete sammudega... Nüüd on hea... Tean, kus
viibin ja... kuidas liikuda... Raudtee... Teejuht...

See pole ainuüksi pilves ilmast... õhtu hakkab kätte jõudma... Kuulen
jälle looma vaevainisemist... Teeb rahutuks, et ei näe, aga... kostab...
Nagu soovaim... Tulen maha... Tahan näha, mis... Nähtagu mind ta-
lust... Nemad nüüd teavad, kes... Hakkam nii-kui-nii kohe edasi liikuma,
kaon nende silmist... Seal see hääl tuli... Nagu maa alt... Ei või jätta
nii... pean järele vaatama...

Sookraav... Loom on vajunud sisse... Tümas... Punasekirju lehm...
Räägib inisemisega oma häda... mulle. Ei pääse oma jõuga... Kuidas ma
sind aitan? Näed... mis mu kätega on... Äbitus ja hirm... looma silmades.
Pöörivad neid... ei taha kärvata... Ei taha kaduda... maa alla... Tean...
Olin ise ka sees... Lahtine haud... Mõistan... Aga mis ma sinna parata
saan... Ei suuda sind välja kiskuda... Siin oleks labidat vaja... Esimeste
jalgade ette mõni haokubu, et võiksid tõusta, kui oled lahti kaevatud. Mina
seda teha ei saa... Pead siin kärvama... kui nad sind ei leia...

Inised... Mis siin iniseda... Ma ei või minna inimeste juurde... sõna
viima... Ega ma hull ole... Sind hoovatakse siit välja... mina aga ku-
kun... ootavasse hauda... Pole teha... pead siia jääma... Ei aita su häda-
häält midagi.

Mis ma siin seisan nõutult. Lähen minema. Mul on endagagi küllalt muret.
Lähen... ja näen ikka... hirmu käes pöörlevaid looma silmi... Kuulen
seljataga... vaevainisemist. Astun ruttu — talu poole. Ei saa teda sedaviisi
jätta. Kui kuulevad, siis neil pole aega mind vahtida... Jooksevad rabasse...

Mina lähen oma teed... Murran mõned männioksad kätele. Pole neil aimu ega pole neil aega pead murda, miks ma neid kannan...

Lähenen majale...

Mõned kanad luusivad õuel... Ei ole inimhinge... Pole koera, kes... Küll on hull... ei saa teatada... Mõtlesin, et näen kedagi eemalt... Nüüd... pean vaatama sisse... Toas võib olla teab-kes... Tunneb mind ära... aimab, kes olen... Siiski... katsun ust... Kinni... Süda läheb nagu kerge-
maks, kuigi küsimus muutub keerulisemaks... kuidas neile teatada... Jätta niisama ja lahkuda... Looma silmad... Vaatan enne veel hoone taha... Inimene... Naine... kraabib otseti kartulipeenral... vist õhtuse keedu jaoks... Ei tea maast ega ilmast...

Imelik kuulda üle hulga aja oma häält, kui ütlen:

„Perenaine... loom ootab rabas abi... tūmas kinni.”

Jätab töö... vahib ja ei mõista midagi kosta. Arusaadav: olen peakatteta... pesemata... habemes... Kardab... Mul pole ta julgustuseks... naeratust kusagilt võtta... Olen nii hirmus nagu olen.

„Punasekirju lehm — teie oma?”

Nüüd talle tuleb elu sisse... Kohendab lõua all rätiku otsi ja... kukub tulema.

„Kus kohal ta on?”

Tahab joosta soo poole... paljakäsi...

„Ega teda siis... sarvipidi saa välja tõmmata... Labidas... ja meesjõudu...”

„Kust seda meesjõudu mul võtta on — küla kaugel. Mis ma tahan ära teha?”

„Omal siis... pole?”

„Kui oleks, ega ma siis räägiks...”

Mina sind aidata ei saa... Tee mis tahad... Igaüks murdku ise oma mured... Nüüd tead, kus loom... Minu ülesanne on täidetud... Oleks ettevaatamatus kauemaks siia jääda... Kuipea ei või ilmuda mõni ametimees, kellel rohkem mahti mind silmitseda ja mõista... Hakkam minema... Silmad... Naise abitud silmad... Kurat küll, mu käed on ju...

„Kui elad üksi, siis pead küll siin mehe eest väljas olema... igapäev... Lähme... ma näitan.”

Ta kannab labidat, mina — männioksi...

Looma juures ütlen:

„Jätta labidas siia ja too hagu... küüni juurest mõni lauaoots... seal oli...”

Läheb.

Nüüd ta ei näe... Hakkam kaevama... rauad takistavad, aga kuidagi ikkagi saan... Ma ei peaks vist seda tegema... Peast käib läbi... nagu kaevaksin seega endale... hauda... Hädaoht... Kuhu naine jäi? Tundis

AINO BACH

KERSTI MERILAAS (mezzotinto)

KAAREL LIIMAND

AUGUST HINT (joonistus)

ehk ära... ruttas üles andma... Kus ta on? Hakkab pimedaks minema... See on tema kogu seal küüni juures... Nüüd astub... laudadega... Jõuab siia, siis... pean katkestama kaevamise, et... varjata... Aga... kui ei varjagi? Üksik naine... Küla on kaugel... Ta ei saa mulle midagi teha... kinni pidada... Ma ei varja ta eest... Peab teadma... Peab aitama... Hea juhus... Tänuolik mulle, et ma... Siin — ma saan raudadest lahti... Kohkugu... Pean teda silmas... Ei lase lipata külla... Tehku pärast, mis tahab... kui mu käed on vabad... Siis võin võidelda... Liigun otsemat teed... Raudtee... Kasvõi salaja mõne kaubarongiga... Ei karda...

Higi nõrgub mööda nägu... Kaevan... Peast käib läbi, et seega... purustan käeraudu... Kaevan... kaevan... kaevan...

Tuleb laudadega... Nähku ja teadku... kes olen... Ta silmad...

Olen kaevanud nii palju lahti, et võin loomale paar lauda alla ajada... Ta ei saa enam sügavamasse vajuda... Nüüd... esimesed jalad vabaks... Ja tuge alla, nii et võib tõusta... Siis...

Tal ei ole enam endasse usku... Ei tee katset enda päästmiseks... Nagu halvatud... surmamõistetute lõtvus... Kuigi... ta on juba lahti kaevatud ja... on jalgealune, kuhu toetuda... Eks ole hull! Ei mõtlegi ennast liigutada.

„Noh, hakka tõusma!”

Ta võiks, kuid... pole pealehakkamist... Tahtejõud on nagu unes... varjusurmas... Annan madjakaga... nii et ta selg kirju naha all müdiseb... Tõbras... kus su elutahe on... Kas ärkad sellest... vastikust alistumisest... Pinguta... niigipalju... oma elu eest!

On üsna pime, kui saame looma soost välja.

„Suur aitüma siis aitamise eest!”

„Aitüma eest ei tehta midagi. Pead mu käed vabastama. Näed... Mis sa kohmetad... Mõtled, ei tea mis kõrilõikaja...”

„Mis siis tegid, et nad sind... sedaviisi?”

„Sedaviisi ei tähenda veel seda, et olen kurjategija... Mis ma teinud olen? Kristus mõisteti ka surma — eks küsi, mis halba ta oli teinud... Seda tuleb maailmas ikka ette, et... kuriteo teeb see, kes mõistab kohut... ja õige on see, kes puuakse risti... Pealegi... maailm on tõdesid täis... ja igal tõel on oma õigus... ja ülekohus... Üks tõde on teise vaenlane... ja üks õigus on teise mõrtsukas... Selles maailmavaadete sõjas... mina olen sõdur... mitte kurjategija... Jah, sa mõistad mind siis õieti, kui vaatad minule nagu soldatile, keda... vaenlane otsib taga... tahab hävitada... Sõdur pole kunagi süüdi. Kas sa ei taha mind aidata?”

„Mõistan siis mina oma naisterahva peaga... Pole eluilmas enne oma silmaga niisugust asja näinudki.”

„Mis siin mõista... ei saa avada, siis viiliga... Aga kutsu mind tuppa...”

varju... kui seal kedagi ei ole... Noh? Hirmu täis... Mõtled vist... hea, et selle käed on kinni... muidu tuleb ehk kallale... Usu... olen sõber, kuigi... mu nägu on hirmus..."

"Silmavalged punased."

"Punased? Eks need ole siis sellest, mis ma läbi olen kannatanud ja... kannatan veelgi. Verine häda on tõusnud sees silmini... Aga sina ei mõista mu seisukorda... kuidas ma olen sees... Selle asemel, et aidata, sa... kardad."

"Ma pean vaatama, kas mul ongi."

Läheme sisse. Tubane kinnine õhk... inimese soe kodu... välise ilma eest kaitstud... Süütab lambi... vaatab ringi ja... katab akna suurrätikuga... ise... omal algatusel... Kas... minu pärast? On minu nõus ja tahab mind... hoida? Või teeb ta seda alati... katab akna? Nüüd otsib riista... Tahab mind aidata... Tahab... ehk ainult hirmu pärast. Ei julge keelduda? Muugib... muugib... Ta on selle juures kogu hingega... Higi jookseb alla... mööda põski... Mööda karme, kuid siledaid põski... Ta on veel noor. Kas lesk?

"Kuidas see siis on, et elad siin... nii ükski?"

"Mis sa sellest uurid, olen ma ükski või..."

Kardab... Ma ei tohi teada, et ta on ükski. Pean arvama, et... on veel teisi... Nõnda tunduks talle julgem... Kuidas teha talle selgeks, et... minus ei ole talle hädahoitu?

"Naine... minu elu on sinu käes... Kardan, et oled kõva südamega... soovid mulle otsa... Jooksed inimestele teatama... Sina aga omakord kardad vist mind, et... elu nagu hädahoitus... niisugusega kahekesi... Niisugusega... Sa ei näe mu sisse... Elu otsani mäletan su heategu... ükskõik, kus olen... Mäletan... ja soovin sulle õnne, et... läheks hästi... See on mu sees... head soovid ja tänutunne... Aga sina... plaanitsed endamisi kurja... kuidas mind üles anda... Tahad mu verd... oma hingele..."

"Näh, pimehull, mis valu mind seda ajab tegema."

"Kui sa seda teed, siis tea: pärast surma tulen sind... väevama... Ei anna ühelgi ööl rahu... Kolistan ukse taga... Seisan su voodi ees ja... nõuan aru... nõuan oma elu tagasi... Ajan su hulluks... nii et põgened toast ja... satud soo peal laukasse... Korisev soo imeb sind pikkamisi endasse ja... ei ole pääsu... Seisan siis su silme ees... kui vajad abi... ja irvitan..."

"Mis sa nüüd niisugust juttu ajad! Ei lähe mina sind üles andma. Minu pärast ela. Maailmas ruumi küll, eks sa ise tea, kuhu sa minema pead. Ei teiste elud mind sega, seisiku aga igatühe hing sees — ma siin kõrvalises kohas, pole ma kellegi jalus. Oled sa, kes sa oled, ega sul seda südant ikka sees ole, et nendesamade kätega tuled... Või mis minult võtta ongi, paljas hing."

„Paljas hing... ütled niisuguse häälega, nagu polekski see... midagi... Muidugi: võtjat see rikkamaks ei tee, aga hoidjale see on... suurim varandus... Sellega põgenen tagaajajate eest... varjan ja hoian... paljast hinge... Et see kaduma ei läheks... et nad ei saaks seda minult ära võtta... Sul pole aimu... kui suur mure mul sellega on... mis ma läbi olen teinud... Kõik need päevad ja ööd ainult üks mõte... peita nende eest oma elu... Aga kuidas sa peidad, kui keegi ei ole su nõus, igaüks näeks heameelega su sissekukkumist, sest... tuntakse ju teise õnnetusest rõõmu. Täiesti mõistetav rõõm ühiskonnas, kus üks on teise vaenlane, sest igaüks elab saagiahnelt endale ning ligimene ei ole muud kui tülik ees...”

„Ju sul omakseid ka on?”

„Omakseid?”

„Näh, naine ja lapsed või...”

„Ei ole... naist ega lapsi... Aga mis see sind huvitab?”

„Mõtlesin, kui on, mis nende süda siis sees ütleb.”

„Ei ole niisugust südant... ja ei ole neid väikseid, kes ehk peaksid olema, kuid... elu on jäänud neile andmata... Neil oleks nüüd muidugi raske... kui nad oleksid... aga minul ei ole sellest praegu kergem, et... neid ei ole. Nende puudumine... isegi vaevab... Pannakse nagu süüks, et... näed, mis nüüd on... paha lugu... elu sa pole veel edasi annud... aga ise pead juba käest ära andma... Seepärast siis... lõplik kadumine... ühe eluketi, mis peaks jätkuma lõpmatuseni... katkemine... Loodus seda ei salli, sest elu mõte on igaveses jätkumises... Seni mõtlesin, et tähtis on ainult idee... siin on järeלטulijad... Aga näe, surm tõi teised mõtted pähe... selle kõige olulisema... Siitpidi surm nagu hoolitseks ka elu edasikestmise eest... ja seda ta teebki... on nad ju mõlemad ühe peremehe... looduse... teenistuses...”

Naine on mu käte kohal kumaras ja teeb, mida mõistab.

„Näe... saidki lahti! Sõber!”

Ma võin oma käed lüüa tänutundes ta õlgadele... võin sirutada laiali... panna taskuisse... Mu käed on vabad! Võin nüüd võidelda... kohe metsikult tapelda... kui on tarvis...

„Mis nendega teha?”

Käsirauad.

„Need vii homme rappa... uputa sohu, et ei oleks tunnistajat... selles majas... minu ega sinu vastu.”

Mida nüüd? Ta vist ootab, et hakkaksin minema... Pimedusse... nälja ja külma kätte... siit toa soojusest, kus... tundub toidu lõhna...

„Tea, et tahad nüüd minust lahti saada, aga... ma olen näljane ja...”

Ühe öö tahaksin veeta toasoojuses... Siis suudan jälle vastu panna... Nagu vahejaam, kus kogun jõudu... varustan end...

Teeb tule pliidi alla... kartulid keema... Toob lauale... näen ilmsi... see pole enam näljakujutelm... leiba... Ei saa sellelt enam pilku ära... Aga... Läks ise uksest välja... Mis mõttega? Kuhu? Jookseb ehk külla... teatama... Mina istun toas... ootan... tabajaid... Ma ei või teda silmist lasta... Väljun... Kus ta on? Pime... ei näe... Kas kostab veel kaugelt põllult ta jooksumamme? Räägib kellegagi... siin läheduses... Nüüd põgeneda... Ah... räägib laudas lehmaga... Lüpsab... Seisan ta juures... Kõrvad on valvel... Pimedas ümbruskonnas ei ole kuulda midagi... inimesest... Aeg-ajalt mõne öölinnu häält... õige kaugel koera haukumist...

„Kui nad nüüd äkki tuleksid... mind taga nõudma... kuhu sa mu siis peidaksid?“

„Ei siia tea keegi tulla.“

„Aga kui tulevad ometi... kuhu ma siis pean pugema?“

„Kes see pimedas näeb otsida. Karga ükskõik kuhu, lauda peale või...“

„Kargan sinna... ja mis sina siis neile ütled, kui küsivad, et kas oled näinud...“

„Pole minu silmad siin kedagi näinud.“

Seda ta töötab mulle. Aga kui nad tõesti tulevad, siis ehk... juhatab kätte... Mu umbusk seisab valvel... elu eest.

Läheme lüpsikuga tuppa...

Ei saa olla tagasihoidlik... Olen toidu kallal nagu metsaline. Söön... söön... söön... Peaksin juba lõpetama... tean, et kaua... aga ei saa end täis... ei suuda lõpetada...

„Oled hea naine... Sa ise ehk ei mõistagi, kui suur tähtsus sellel minu jaoks on... Elu küsimus... Oled hea... ja sa ei keela mulle öömaja?“

„Mul pole, kuhu magama panna.“

„Kui sa aga välja ei aja... ma vajun siinsamas magama... kasvõi istmel...“

Laman põrandale tehtud asemel... Kustutas tule...

„Kas panid ukse lukku?“

„On kinni.“

Keegi väljast sisse ei saa... Aga jään magama, ma ei kuule... Siin ma ei suuda unega võidelda... liiga hea ja soe... Jään nagu kott... Kardan sedaviisi magada... elu surnuks... Ta võib hiilida välja... viib mu vaenlastele sõna... Tabavad une pealt... ei saa vastu hakata... ega põgeneda... Ta on oma asemel... Veel ei maga... Valvab ehk seda aega, millal mina jään, siis... Kui kuuleks, et ta on juba sügavas unes...

Sügavas unes... Ma magasin juba vahepeal. Kui kaua? Tuba on täis vaikset pimedust. Kas tema magab? Hiilis ehk vahepeal voodist välja, poetas enese õue? Ma ei kuulnudki... Kas ta on toas? Ei saa hästi aru. Peaksin minema ja käsikaudu katsuma... Peaksin õieti... magama ta juu-

res... Nii et tunneksin teda oma käe all... ta ei saaks mind äratamata kuhugi minna... Minna... surma sisse laskma... Haud nõuab taga... Lõplik kadumine... elukett katkeb...

Tulen ta voodi juurde. Kas see on tühi? Otsin kätega...

„Kas ma selleks su käed lahti tegin?”

Ta pole veel silma kinni saanud... tean seda... Miks ta valvab? Kas kardab mind...

„Kuule... ära kardada mind. Olen su juures... Ära tõrju mu kätt... Panen käe su peale ainult selles mõttes, et... sa ei saaks öösel siit lahkuda... kui magan... mind ära anda... Elu on mulle kallis... Sa ei mõista, mis see tähendab... teadmus, et... peaksin olema praegu mulla all, aga... elan... Olen su juures... tunnen endas elu salapärast käsku... ihus, mis peaks juba roiskuma... Murdsin end nende käest valla... raputasin enda küljest jäleda surma... Selleks korra... Varahommikul lähen hädahoitlikule teele... Võin võitluses langeda... Ära tõrju mind... Sa ei mõista, see pole nii, nagu harilikult... Kardan kaotada oma elu... ja tahaksin anda... sinu kätte... nagu hoiule... Et kui langen, siis... ei kaoks kõik... ei katkeks kett... Et jääks... elu. Peaksin olema praegu mulla all, aga... elu... elu... elu...”

Kuhu läheme?

1

ida teeme,
 kuhu läheme?
 Pangem tähele,
 kas alal veel tõeseeme
 me südame lähedal!

Me ümber, meist üle käind
 aja surmlik trall.

Vihavas hulluses
 on lahku läind
 mehed ning rahvaste killad.
 Mis sõpruses mulluses
 oli ühendet,
 täna see vaenule pühendet.

Rahuvanker on rööpaist pillat.

Meres on miinid,
 piiridel kaitseliinid.

Kõik viskleme sulus!
 Iga kajavam sõna
 kurjuva vastumõna
 kaugustes äratab.

Sekka käratab
 kahurilaske.

Õhk on raske.

Suitsu ja vingu
 mattuvad kingud.
 Umbub iga teekäänd!

Kuhu on jäänd
kõik eilsed töötused,
kaunimast homsest lootused?
Kellel veel meeles
vanemate õpetus,
koolipõlvne aateindlus,
mehetegude tahtekindlus?
Vennatapluse teele
mais paljudes tallatakse
rahujuttude lõpetus.
Kus veel mallatakse
ausalt jätkata
ülistet ülesehitust?
Kuhu vaimuski matkata,
kui kõikjalt vastu piilub,
haarates veenete siilust,
inimmõte roimlikult must!

2

Ent vaadelgem,
kuis tuisust ja talvest
ning tuultest vintsutet pajul
veel päiksesse puhkeb urb.
Oo, aadelgem:
maailmlikus meeltesegadusrajas
süda, heitund ja kurb,
ohtudest halvutki veri
alateadvuse salves
kas ei talleta igatsusteri,
mille peitu hirmutat eod
veel aimlevad vastsünni teost?

Kas siis sõjafrontidel
on asu vaid mõrvatontidel
ning tagalais määratseb
üksnes võimutsev mustsada,
kelle juhiks on Surm?
Kas õigus on sel,
kes käratseb,
või sel,
kes vaiki käib oma ea
ning tasa sammu nii seab,

et ikka ta jälgedes tõuseb
puhkevasse elujõusse
tallatki viljanurm?

Tundkem ja kuulakem:
miljonid sõdurid
lahingu käras
enne kui pärast
roimavat lasku
ootavad tagalaist armusõna
süttivat kõla
kui pühimat askust!

Umbund ajusid tuulakem,
kohkund aatepõdurid!

Torm endaga kisub
kerglase risu
ning hävitab kõdu.

Torm juurtega murrab
maast lahti haljadki puud.

Süütult võib surra
meeletuis sõdus
mehi, kes tõele truud.

Ent kõrvale veretee
ikka jäädavalt kaob
kõdund põlvkond see,
kelle elumõte on mäda,
kes omahuvide hädas
surmakella teistele taob!

Veel ehk kõigis mais,
kevadendena paos,
vaevast tuimendet südameis puhkab
õiglasem elutunne,

mida igavesse unne
ei suru keegi.

Kui valuleegid
selle virgutavad,
hulkadest esile uhkab
loova teo järgi igatsuspais,
mis puhastab umbund avad.

Siis taandub kaos!

Päike on säratand
tuiskude tandre.

Päike on kevade äratand
mängides valguskandleil
hümne elust ja rõõmust!

Päikese saabumislöömas
lumihanged ning jääd
muunduvad tormavaks veeks,
vabaks mis murrab tee
võimsamast sulust.

Tõusevad mullusest kulust
rohekad rohupääd,
puhkevad sinihõllud
sulavast maast,
unest oraspõllud
virguvad, virguvad, virguvad,
sirguvad
lehed pungist,
kihutet kasvamistungist!

Päikese kiirte all kuumab
tiines sigitushuumas
muld, muda ja saast.

Päikese selguvat palet,
mulla sünnitavat jõudu
miks inimlapsed ei näe
kesk pettekujutluste õudu?
Orjavad omalood valet
nende tülli aet väed,
silmad täis sõgedust,
südames öö verimust.
Ühteist vaid vihkavad,
üksteise hukust ihkavad

võitu ja kaotust,
õnne, varade jaotust!
Jahvamist nende keskel
üksnes on surmaveskil!

Kellel jääb mahti
kesk metsikut jahti,
kesk lahinguväljade võikust
 kuulata päikese hõiku,
 valgustõdede sõnelust.

Ometi laub ning kõrgub
üle vallandet sõdade põrgu
päikese kiirgav kõnelus:

„Inimespojad!
Milleks, kuikauaks
lõhute omad ja võõrad kojad,
muudate kodud kõik hauaks!
Kisavad minuni kaebekajad.
Kellele vaja
te veriseid surmasõite,
roimaga rüvetet võite?
Kuni te mürsud ja piigid
tappa ei jaksu mu valgust,
kuni te viimisteld kalgus
siiski ei suuda veel lüüa
mu päevale matusekellu, —
mina ju tagasi hüüan,
juhatan õigesse ellu
eksitet rahvad ja riigid!”

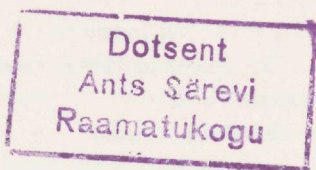
„Võitjate telgil,
kannatajate vaevateil,
õites aasal kui varemell
mu armu tulised helgid
ühtlaselt püsivad.
Kas nad küsivad
võitjate võimust,
taanduvad alandet hõimust?
Kõigile jätkub valgust
mu elutule lõõmavast leest.
Kui on hävind või tapet
tohutumas sõjatalgus
arupäiste viimsed lapsed,
valgusvaimust, mullast, veest
sellel maal veel loon
vastse inimessoo!”

Kuhu siis tõtleme,
tormates otsekui loomast
üle hukat ja teotet vennast?
Millele mõtleme
teenides ennast?

Kord me enesepete
päikese palge ette
hädakarkudel roomab!
Iga naist ja meest
taas kutsutakse looma
elu nimel, elu eest!

Ligimest tapma, purema
hästi oleme õpetet,
sangariks kasvatet seks,
et isegi rutata surema.
Ent kui on lõpetet
saatuskaaslaste hullustav enesepeks,
kuidas siis astume
vastu me
homsele künnile?
Millised pakitsevad tõed,
vabastavad armastusjõed
meist pääsevad vohama?
Või tammuma jääme kohale
halinaiga, itkuga,
tühja ning lõhut külmituga,
kadestades pakatavat aasa,
suutmata minna kaasa
kevadpäevade uuestisünnile!

Prof. Johann Köleri rahvuspoliitilisi tõekspidamisi

Esti ja Soome on hõimurahvad. Nad kuuluvad ühte ja samasse keelkonda. Nad on seotud veresidemega ja ühise kaugema minevikuga. Eesti ja Läti on tõuliselt võõrrahvad, aga nad on oma eluruumilt üleaedsed, lähedad naabrid ja nende hilisemas ajaloos on palju ühtlustavaid jooni. Omaaegne vabadusvõitlus sissetungivate saksa raudrüütlitega, millist võitlust ei tunne Soome rahvuslik ajalugu, oli saatusliku tähendusega mõlemale naaberrahvale. Talurahvaseadused XIX sajandi alguses märkisid enesega Eesti ja Läti rahvusliku uuestisünni ja edaspidise emantsipatsiooni. Ja kuigi talurahvaseadustega a. 1816 ja a. 1819 anti talupoegadele kodanikuõigused, jäeti maa siiski mõisniku omanduseks ja talupoeg pidi maa välja lunastama mõisnikule makstava ränkraske ostuhinna eest. Talupoegade maa oli maksualune, mõisnikule kuuluv maa — maksuvaba. Igale rahvale on maa, millel ta elab ja asub, konstitutiivse tähendusega. Ja seda oli ja on maa vaidlematult ka Läänemeremaade rahvastele. Nii tõusevad möödunud sajandi neljakümnendais ja viiekümnendais aastates eestlaste ja lätlaste keskel agrarrahutused, mis surutakse maha karmide abinõudega. Agraarolude korraldamist nõutakse meie radikaalse rahvusliku mõtteliikumise poolt juba möödunud sajandi kuuekümnendais, kaheksakümnendais ja üheksakümnendais aastates. Ka 1905. a. liikumises on esikohal agrarrahutused. Agraarküsimus täidab suurel määral meie iseseisvumisele eelneva ajajärgu ühiskondliku mõtte sisu. Antud võitluspinge meie tõusvas avalikkuses kaob alles pärast maareformi põhilist teostamist a. 1919.

Uusikaupunki rahuleping 30. aug. a. 1721, millega Eesti ja Läti allutati pärast Suurt Põhjasõda Venemaale, andis kinnitavalt Läänemeremaade rüütelkonnale suured eesõigused kohaliku kiriku, kooli, kohtu ja politsei korralduses. Avalikkude maksude ja kohustuste määramine ja kohalik kõrgem maaomavalitseminegi kuulus ainuüksi rüütelkonnale. Ja kuigi Valla Kogukonna Seadusega a. 1866 vabastati kohalik vallaomavalitsus mõisniku otsese mõju alt, siis ei võinud ometi see piiratud tegevusala rahuldada kauemaks ajaks Eesti tõusva avaliku elu järjest suurenevaid vajadusi ja nõudeid. Nii püstitati vendade Peeter ja Aadam Petersonide ja Joh. Köleri poolt juba möödunud sajandi kuuekümnendais aastates rahvusprogrammiline nõue, et agraarolude uuendamise kõrval leiaks reformimist ka kohaliku maaomavalitsuse korraldus, et lahastatud Lõuna- ja Põhja-Eesti liidetaks ühiseks rahvuslikuks kubermanguks. Memorandumis, mis esitati Joh. Köleri, C. R. Jakobsoni, M. Veske ja teiste poolt 19. juunil a. 1881 Vene keskvalitsusele, nõutakse, et „Eestlaste

eastseisus Sakslaste eestseisusega üheväärliline oleks“. Möödunud sajandi üheksakümnendais aastates arutaski Vene siseministeeriumi juures töötav nn. „Plehve komisjon“ Läänemere- maade maaomavalitsuse reformikava, milles oli kaalumisel talupoegade osavõtt kohalikust maaomavalitsemisest. See reformikava jäi aga vastu võtmata, mis põhjustas Joh. Köleri avaliku vaidluse Läänemere maade maaomavalitsuse küsimuses. Need järjest tõusvad rahvuspoliitilised nõudmised kohaliku maaomavalitsuse reformi puhul leidsid põhilist rakendamist veel alles pärast Vene suurt revolutsiooni a. 1917. Kuna tolleaegne kirikupoliitiline alalhoidlik mõtteliikumine ei olnud suuteline ajajärgu reaalspoliitiliste küsimuste resoluutseks käsitamiseks, siis langes see peamiselt meie omaaegse radikaalse rahvuspoliitilise mõtteliikumise otseseks ülesandeks. Meie rahvuspoliitiliste püüdluste ja sihtluste kujunemisel ja ajajärgu rahvusprogrammiliste nõudmiste koostamisel on tähtis asepaik Joh. Köleril, kelle mõju meie tõusvale avalikkusele oli möödunud sajandi teisel poolel rõhutatult oluline.

Rahvuspoliitilistes tõekspidamistes on paratamatult teatud annus tulevikuõpetust ja messianismi. Alatiselt muutlik ühiskondlik elu koosnebki vajalike ajanõuete rakendamisest ja uute, kaugemate sihtide ja rahvuspoliitiliste tähiste püstitamisest. Siin püstitatakse ideaale, mis ei lange kokku elu realiteediga ja mille teenistusse suunatakse inimese tahe. Nii kõnelevad rahvuspoliitilised tõekspidamised suurel määral sellest, mis pe a k s olema ja mis t u l e k s rahva hüvanguks kaugemas või lähemas tulevikus kätte võidelda ja võita. „Rahva hüvang“ ja „rahva tulu“ on siin üldsõnaliseks lipukirjaks, millele annavad konkreetse sisu ajajärgu elulised vajadused. Rahvuspoliitilistes ideaalides ja tõekspidamistes kajastuvad ajajärgu mitmepalgelised erisuunitlused ja võitlusvoolud üle takistuste ja tõkete. Sellelt vaatekohalt on meiega ühiskondliku mõtte areng ja liikumine olnud ennekõike lakkamatu võitlus meie väikerahva kultuurilise, majandusliku ja rahvuspoliitilise enesemääramise ja eluõiguse eest. See võitlus on ajalisel muutuvais oludes kestnud sajandeid ja ei ole ette näha selle võitluse lõppu: inimesed kaovad, muutuvad välised olud, kuid rahvus ja ühiskond püsib. Balti saksluse ja rüütelkonna omaaegsed pangermanistlikud võitlusvõtted ja feodaalkorra majanduslik, kiriku-, kultuuri- ja õiguspoliitiline ajajärgu pärand — kogu see valitsevate ühiskondlike nähete konglomeraat oli meie rahvusliku võitluse vaenuliseks vastasrindeks.

Selles rahvuspoliitilises võitluses kujunes möödunud sajandi viimasel poolel meie avalikkuses pealegi kaks erinevat mõtteliikumist: kirikupoliitiline, saksasõbraline ja alalhoidlik rahvuslik mõttevool J. V. Jannseni, J. Hurda, M. Jürmanni, K. A. Hermanni, J. Tõnissoni ja teiste juhtimisel ning radikaalne ja kriitiline rahvuslik mõttevool. Algmeid meie rahvusliku mõtteliikumise lõhestamises võime märgata juba möödunud sajandi neljakümnendais aastates, millal leiab aset demonstratiivne lahkumine „usust ja kirikust“. See tähistas lahkumist baltisaksa mentaliteedist ja autoriteetidest. Kirikupoliitilise mõtteliikumise rajajana oli J. V. Jannsen mitte üksnes mentaliteedilt, vaid koguni ka majanduslikult sõltuv balti kohalikust sakslusest. J. Hurt, M. Jürmann, J. Bergmann, M. Lipp ja teised olid oma nooruspäevil rahvuslikult meelestatud idealistid, kuid nende idealism murdus vastu baltisaksa mõttemaailma ja kadus lõpuks jäljetult kantsli ja kirikumõisa vaheteel. Eelnimetatud idealistide „rahvusliku truuduse“ õpetusest sai peagi ainult õõnes sõnakõlks ja fraas. Nii tõusid eestlaste keskelt arvukad germanomaanid sama nobedalt, nagu möödunud sajandi algusel sakslastest estofiilidki. Kirikupoliitilise mõttevoolu vastu astub radikaalne ja kriitiline rahvuslik mõttevool. Lõhestus on märgatav juba kuuekümnendais aastates. Kulminatsioonipunkti jõuab meie rahvusliku mõtteliikumise lõhestus alles kaheksakümnendais aastates C. R. Jakobsoni rahutuil võitluspäevil. Seda rahvusliku mõtte lõhestust

ei saa aga võrrelda selle meie avaliku elu pilbastumisega, mis aset leidis käesoleva sajandi alguses, millal „viiendaal aastail“ oli poliitiliste rühmituste tõeline õitseae. Rahvusliku mõtteliikumise lõhestus ei tugine möödunud sajandil ühiskondlikele kihtidele, nagu seda võib märgata uutest järjekorralistes hilisemais lõhestustes sajandi vahetusel. Omaaegse radikaalse rahvusliku mõttevoolu silmapaistvamaiks esindajateks olid vennad Peeter ja Aadam Petersonid, C. R. Jakobson, A. Dido, M. Veske, Joh. Köler ja teised.

Johann Köleri rahvuspoliitilised tõekspidamised ja tema radikaalne maailmavaateline kontseptsioon viis teda paratamatult lahku tolleaegsest saksasõbralikust kirikupoliitilisest rühmitlusest. Selles elulises asjaolus tulebki näiliselt otsida põhjust, miks meie kultuuriloo Joh. Köler on vähe tuntud. Aga seal, kus radikaalid F. R. Faehlmann, M. Veske, A. Dido ja osaliselt ka F. R. Kreutzwald langesid meie kodukasvanud kriitikas ja kirjandusloos ilmselt mahategeva hinnangu osalisteks, oli Joh. Köleril ometi see õnn — jääda vähetuntuks. Üksikud insinuatsioonid ja põhjendamata kallaletungid Joh. Kölerile ei valmista au kallaletungijatele ja ei vääri noteerimist siinkohal. Joh. Köleri varasemate biograafide hulka kuulub cand. jur. F. Bollmann, kelle sulest ilmus a. 1896 brošüür „Professor Johann Köler. Lühikene pilt tema elust ja tegevusest, tema seitsmekümne aastase sündimise päeva mälestuseks“. F. Bollmann annab ülevaatliku kokkuvõtte Joh. Köleri rahvuspoliitilistest piüetetest ja senisest tegevusest. Olulisi autobiograafilisi andmeid Joh. Köleri elu ja töö üle sisaldab „*Russkaja Starina*“ a. 1882 ja a. 1886. Hilisemaist Joh. Köleri biograafidest olgu märgitud A. Vaga, kelle monograafia Joh. Köleri üle on varustatud arvukate reproduktioonidega Joh. Köleri kunstiloomingust. Monograafia tugevaks küljeks on just Joh. Köleri kunstiloomingu hinnang ja esiletoomine. Joh. Köleri hoidunud arvukad käsikirjad on koondatud Eesti Kultuuriloolise Arhiivi ja neile seniavaldamata Joh. Köleri käsikirjadele toetuvadki olulisel määral alljärgnevad katselised read.

*

Johann Köler on pärit Vastemõisa vallast Viljandimaalt, kus ta vanemad olid Lubja-
saare („Kööbra“) renditalu pidajateks. Joh. Köler sündis 24. veebr. a. 1826. Ta vanemad Peet ja Kai olid usklikud ja nende majas ei puudunud piibel ja lauluraamat. Elati lihtsas vanaaegses suitsutares. Kuna pere oli lasterohke — neid oli üheksa, renditalu tulukus oli aga kehv, siis oli majanduslik kitsikus iseenesestmõistetav. Köleri lapsepõli möödus „ausas ja äärmiselt vaeses“ kodus, nagu ta seletab „*Russkaja Starina*“ veergudel. Alghariduse sai Joh. Köler kodus ja Viljandi linna elementaarkoolis. Hiljem käis ta kolm aastat Viljandi kreiskoolis, et saadud koolitarkuse najal ellu astuda. Ta töötas mõnda aega Vönnus maalisellina, sõitis aga oktoobris a. 1864 Peterburi, kus elas ja töötas tema vanem vend. Siin õnnestus Joh. Köleril leida tööd sildimaalijana ja astuda ühtlasi kunstiakadeemiasse. Vaatamata majanduslikule raskusele ei katkestanud Joh. Köler oma õpinguid. Ta täiendas ennast Euroopa-rännakul, matkates Saksamaal, Hollandis, Belgias, Prantsusmaal, Šveitsis ja jäädes pikemaks ajaks Itaaliasse. Nii viibis ta kunstiakadeemia lõpetamise järel üle viie aasta välismail. A. 1862 asus ta uuesti Peterburi, kus hiljem leidis tööd keisrikojuse tunniandjana joonistamise alal. Välismaalt tagasi jõudmisel algas Joh. Köler oma rahvuspoliitilist tegevust, mis tõi enesega kaasa ebameeldivaid sekeldusi, kuna 19. oktoobril a. 1865 korraldasid politsei esindajad Joh. Köleri korteris põhjaliku läbiotsimise. Selle ajajärgu üle kirjutab A. Vaga oma monograafias täiesti põhjendatult Joh. Köleri üle: „Alates aastast 1863, mil Köler peale tagasi jõudmist pikema äraoleku järel ette võttis ringreisu kodumaal, jaguneb tema elutegevus kaheks erinevaks haruks. Kui seni

tema eluülesandeks oli ainuüksi kunstilooming, siis tõuseb nüüd selle kõrval peaaegu üheväärsena uus ülesanne — kodurahva teenimine, oma mahasurutud õigusteta sünnirahva aitamine võitluses parema ja inimväärsema tuleviku eest.“

Johann Köler oli suureandelise kunstnikuna ühtlasi meie väljapaistvamaid poliitikuid ja keskem kuju meie rahvusdünamiilise mõtteliikumise ajaloos. Tema rahvuspoliitiline tegevus haaras oma alla kogu möödunud sajandi viimase poole. E. Aleksandri kool oli talle südameasjaks juba kuuekümnendais aastates. Ta rahvuspoliitiline tegevus on lähedalt seotud Holstre valla ja sellele järgneva kogu Lõuna-Eesti rahvusliku mõtteliikumisega. Talle olid abiks kuuekümnendais aastates vennad Peeter ja Aadam Petersonid, kes saadeti aga poliitilistel põhjustel maalt välja. Johann Köler oli esimesi, kes kohaliku rüütelkonna poliitilise eneseavalduse eeskujul juhatas eesti talupoegade saatkondi Vene keskvalitsuse juurde. Joh. Köler oli veendunud arvamisel, et see, mis sobiv rüütelkonnale, on sobiv ka eesti talupojale. Vendade Peeter ja Aadam Petersonide maalt väljasaatmine ja läbiotsimine Joh. Köleri juures ei muutnud veel tema arvamist. Nii korraldas kaheksakümnendais aastates Joh. Köler järjekordselt eestlaste delegatsiooni esinemist Vene keskvalitsuse ees. Ta nõutas C. R. Jakobsonile kahel korral (a. 1878 ja a. 1880) luba ajalehe „Sakala“ väljaandmiseks. C. R. Jakobson kuulus otseselt Joh. Köleri poliitilisse kooli. C. R. Jakobsoni ei saa mõista, uurides ainuüksi J. Hurda omaaegset kiriku- poliitilist tegevust. See on täielises vastuolus C. R. Jakobsoni ja Joh. Köleri rahvuspoliitilise sihikindla tegevusega.

Ühiskondlik elu ei tunne rahu. Püsiv muutlikkus ühiskondlikus elus ei ole aga veel kaootiline. Ühiskondliku mõtte aineks ongi ühiskonna käärivate ja pulbitsevate segavoooluste liikumiste sihiteadlik koordineerimine. Iga elav ja võitlev ühiskond vajab aja- järgu püüdluste ja sihtluste ideelist põhistamist. Eestluse rahvuspoliitilised püüded leidsid möödunud sajandi teisel poolel Joh. Köleri poolt kõige otsemat korrastamist, põhistamist ja sõnastamistki. Joh. Köleri rahvuspoliitiline avalik tegevus jättis olulise pitseri kogu meie ühiskondliku mõtte hilisaegsele arenguloole: tema terav ja halastamata kriitika Läänemeremaades valitsevate olude üle, tema rõhutatud nõudmised reformide ja uuenduste järele, ta avarad ja vabameelsed rahvuspoliitilised tõekspidamised ja sihtjooned olid suunaandjaks meie tõusvas avalikkuses ja kandusid Joh. Köleri surma järele vahetult edasi ka käesolevasse sajandisse, mõjutades oluliselt meie eeliseseisvuse-aegset ühiskondlikku mõtet. Joh. Köleri rahvuspoliitilistes tõekspidamistes kajastusid kogu ajajärgule omased eestluse elulised püüded. Ta oli meie radikaalse rahvusliku mõtteliikumise rajajaid. Ta oli ühtlasi ka oma rahvuspoliitiliste tõekspidamiste tegelik rakendaja. Ta oli kapatsiteet valitsevate agraarolude tundmises ja tema rahvuspoliitilises programmis ongi õieti kaks radikaalset põhinõuet: antagu Läänemeremaade rahvastele agraarreform ja uuendatagu kohaliku maaomavalitsuse senine korraldus, kus kõik võim — *summa potestas* — kuulus ainuüksi kohalikele rüütelkonnale. Need eestluse õigustatud nõudmised leidsid rahuldamist alles käesoleval sajandil.

Johann Köleri käsikirjadest ilmneb, et ta vaateid on oluliselt mõjutanud vabameelsed filosoofid nagu Garlieb Merkel ja Otto Rutenberg. G. Merkel (1769—1850) oli pärit Liivimaalt. Juba tema isa Daniel Merkel oli kirikuõpetajana valgustusaja filosoofia veendunud pooldaja. Nii G. Merkel kui ka O. Rutenberg olid maailmavaatelt talupojasõbralikud liberaalid ja nende mõju Joh. Kölerile seisab väljaspool kahtlust. See ilmneb juba Joh. Köleri rohkearvulistest tsitaatidest, mis toodud G. Merkeli ja O. Rutenbergi traktaatidest. Ja nii nagu O. Rutenberg ja G. Merkel olid hingepõhjani haavunud talupoja

kehtivast õigluseta ja õiguseta olukorrast, nii oli seda ka Joh. Köler. Nii ütleb sel puhul Joh. Köler avameelselt „*Russkaja Starina*“ veergudel: „Mida lähemalt vaatlesin talupoegade olukorda, seda rohkem suurenes sügav kaastunne, mis haaras mu hinge, sest et tõelikkus ületas kõik, mida võis luua isegi metsikuim mõttelend.“ Ka F. Bollmann kirjutab sel puhul päris põhjendatult Joh. Köleri kohta: „Ülekohus ja vägivald, mille all ta oma sugurahvast sagedaste nägi kannatavat, haavasivad valusaste tema õiguse tundmust ja sundisivad teda üksipäini suure hulga vastaste vastu välja astuma, sest teadmine, et ta tõe ja õiguse eest võitleb, andis talle jõudu ja julgust ka seal kartuseta tõtt tunnistada, kus see talle silmanähtavalt hädaohtu võis tuua.“

Johann Köler toob ise oma käsikirjades ette ka rea väliseid asjaolusid, mis on mõjutanud ta maailmavaatelist kujunemist. Käsikirjas „Lugeja ei leia siit“ kõneleb ta sellest, kuidas Rooma linnas a. 1862 on keegi taipamatu baltlane P. tahtnud teda röömustada uudisega, et „balti saksad olla kindlasti nõuks võtnud Eestlasi kui ka Lätlasi saksastada“. See teade valmistas Joh. Kölerile ängistust ja tuska. Joh. Köler toob samas käsikirjas ette, kuidas ta a. 1863 kodumaal käies olevat leidnud, et „hullumajast tõusnud mõte — saksastamine — täiesti möllamas“. Majanduslikult raskete elutingimuste kõrval tabas eestlust pealegi pangermanistlik ümberrahvustamise hädaoht. Peab siinkohal kinnitavalt tähendama, et talupoegade majanduslik, kultuuriline ja õiguslik olukord möödunud sajandi kuuekümnendais aastates oli väljakannatamatult ja äärmiselt raske. Neis tingimustes on päris mõistetav, kui Joh. Köler ütleb „*Russkaja Starina*“ veergudel iseenese üle: „Mina hakkasin väsimatult mõtlema selle üle, et tuua oma osa minu kaasmaalaste teenistusse ja juhtida neid uute, paremate elutingimuste juurde.“ Aga „*Russkaja Starina*“ veergudel jutustab Joh. Köler, kuidas tal on hoidunud värsked mälestused Mahtra rahutuste üle, mis suruti maha karmi sõjaväljakohtu poolt. Ta märgib päris õieti, et rahutuste tõukeks oli talurahvaseaduste äärmine selgusetus. Ta toob põlastusega ära Kuusalu tolleaegse pastori jõhkra arvamise Anija talupoegade karistuse üle, kes oli ütelnud: „*Das ist eine rettende That*“ (See on päästev töö). Joh. Köler seletab „*Russkaja Starina*“ veergudel, kuidas temale on masendavalt mõjunud jutustused Anija meeste karistamisest. Ta ütleb „*Russkaja Starina*“ lehekülgedel sõnasõnalt: „Kõik need jutustused liigutasid mind südamepõhjani; Tallinna eksekutsiooni pilt ilmus minu ettekujutuses kõige tõelikumais värvides.“ Lõpuks tunnistab Joh. Köler ise oma käsikirjas „Baltlased“, kuidas ta eelnimetatud masendavate sündmuste puhul on oma sisimas otsustanud „teha, mis võin, et ilma vägivaldsuseta inimlik elu eestlastele tuleks“. See ongi paremaks motoks ja hüüdsõnaliseks lipukirjaks kogu Joh. Köleri rahvuspoliitilisele tegevusele. Mineviku reministsentsid ja tuleviku ideaalid löid reaalse pinna Joh. Köleri rahvuspoliitilistele unistustele ja reaalelulistele tõekspidamistele.

Aga sama teravad kui eelmised stiimulid, on oma sisult ja väljenduseltki Joh. Köleri vaated ja hinnangud baltlusele, baltisaksa võimukandjatele ja Läänemeremaades valitsevatele olukordadele. On ilmne, et rahvuspoliitilised tõekspidamised sisaldavad kahtlemata ühiskondlikku kriitikat antud kindlakujulisest lähtekohast. Joh. Köleri kriitika ei tunne kirjandusliku novelli paljusõnalist stiili. Ta kriitika on tabav ja ta nimetab, kus see vähegi võimalik, asju nende „õige nimega“. Joh. Köleri säilinud käsikirjas „Baltlased“ juurdleb ta peale muu küsimuse kallal, mida piüavad sakslased, ja vastab samas: „Võimust eesti rahva üle, kes rumaluses peab hoitud saama.“ Ta ütleb samas edasi: „Kui Eesti rahvas ei saa ühte gubermangusse ühendatud, siis on see baltlaste süü pärast, kes valitsust kartma ajasid, et Eestimaa ühendamise läbi lahutust Venemaaga tahetakse.“ Meie teame, et

FERDI SANNAMEES

OSKAR RÜTLI (marmor)

ENDEL KÜBARSEPP

ISTUV NAISFIGUUR (gips)

C. R. Jakobsoni surma ja Andres Dido maalt väljasaatmise järel süüdistas baltisaksa ajakirjandus avalikult, et eestlaste rahvuslik ühinemine ainsasse kubermangu soodustavat separatismi ja lahkulöömist Venemaast. On märkimisväärne, et Joh. Köler läheneb kohalikele baltisaksa küsimusele Euroopa rahvusvahelisest seisukohast. Joh. Köleri tavaliseks võtteks on küsimuse vaatlus teatud kauguspunktilt. Ta ütleb oma käsikirjas „Baltlased“: „Mina ei ole mitte sakslaste vastaline, kelleles minul sõpru küllalt, aga mina olen Preussi militarismuse vastu, kes tahab kõiki Eurooplasi oma alla heita. Ma olen baltlaste vastu, kes oma erakasude pärast rahvast rõhuvad. Baltlased sõdivad igal sammul teiste vastu.“ Joh. Köleri arvates on baltlaste moraal üks halvemaid maailmas. Baltlastel on Joh. Köleri arvates „üteldused ühed — teod teised: paradüüsi lubavad, põrgu annavad“. Joh. Köler ütleb oma käsikirjas „Isalik sõna“ baltlaste puhul: „Balti saksad on terve leiva eestlaste käest võtnud ja raasukese sest andnud; selle eest pärivad nad suurt tänu.“ Joh. Köler sarjab baltisaksa kohalist hariduspoliitikat, põhjendades E. Aleksandri kooli vajadust: „Aleksandri kool — vastukaaluks saksa koolidele. Kohalik saksa kool hoidis eestlase kinni baltlaste teenistuses, kust ei olnud väljapääsu.“ Arvustades kõige teravamalt kehtivaid olukordi, jääb Joh. Köler siiski vankumatule veendumusele, et eesti rahvuslikud loovad jõud ületavad kõik takistused ja tõkked homsepäeva teelt. Ta küsib oma käsikirjas „Baltlased“: „Kas siis uute säädustega eestlased ei jõua neile (baltlastele) vastu panna ja oma kasu eest seista? Kus siis on vana eesti vaim?“

Kuna Joh. Köleri vaatekohalt eestlastel ei ole „suuremaid kahjulisi vaenlasi“ kui baltlased, siis on ta arvamusel, et võitlus kohaliku baltisaksa ülevõimu vastu tuleb rajada eestlaste ja lätlaste poliitilisele aktiivsusele. Rahvuslike sihtide taotlustel tuleb ära kasutada venelaste antagonismi sakslaste vastu. Köler loeb Läänemeremaade rahvaste emantsipatsiooni kasulikuks venelastele. Ta ütleb „*Russkaja Starina*“ veergudel: „Venemaa, nii tundus minule, peaks omaenese huvides tungima sinna poole, et Läänemeremaade pärisrahvad, kes moodustavad suurema osa elanikkonnast, hoiaksid alles oma keele ja rahvusliku isearalduse, kuna see kõvendaks sidet kodumaaga ja teeniks kaitsevalliks pealetungidele Läänest.“ Joh. Köler on meie esimesi publitsiste, kes aetas Läänemeremaade rahvusliku küsimuse vahetult Euroopa rahvusvahelise prisma alla, et leida põhistust ja kaitset Läänemeremaade rahvuskultuurilistele püüetele. Joh. Köleri arvates on kohalik baltisaksa koolikorraldus sihitud teadlikult sellele, et hoida eestlast baltlaste piiratud ja kitsas huviringis. Siit ongi pärit Joh. Köleri vaated vene keele oskuse vajalikkusest. Joh. Köler lähtub ennekõike otstarbekohasuse vaatekohalt ja arutab „Isalikus sõnas“ küsimust, kuidas võiks „üks eesti soldat ohvitseriks saada, kui ta vene keelt ei mõista?“ Nüüd teame, et isegi meie kaasaegne vabariiklik sõjaväeline juhtkond on oma kaalavas enamuses pärit vene sõjakoolist. Peab aga siinkohal avalikult tähendama, et Joh. Köler ei jäta teravalt arvustamata ka venelasi ja nende sageli saksameelelist poliitikat Läänemeremaades. Ta nõuab eestlaste õigusliku olukorra reformimist. Ta ütleb lõpuks prohvetlikult ja ennustavalt: „Eestlased ja lätlased — kui venelased ei sega vahele — saavad jagu sakslastest maal“ (v. ERLA, J. Köler, „Läänemeremaade talupoegade maa väljaostu vajadusest riikliku hinde järele“ — 1893). Joh. Köleri poliitiline vaist on imesteldav. Ta aimas õieti sündmuste oodatavaid käike ja arengut kaugemaski tulevikus. Ta rahvuspoliitilised tõekspidamised on olnud suunaandva tähendusega meie tõusvale avalikkusele. Loova kunstnikuna oli Joh. Köler ühtlasi loov rahvuslik poliitik, kelle mõju meie ühiskondliku mõtte liikumises on ulatuslik.

Võitluses rahvuslike õiguste eest peavad eestlased Joh. Köleri arvates ajama „Eesti poliitikat“, millele ta pühendab oma käsikirjas „Baltlased“ terve peatüki. Ta ütleb seal: „Eest-

lased võivad ja peavad baltlastest jagu saama, et ausamat elu alustada. Kui mitte muidu, siis nende oma sõjariistadega...“ Nüüd, millal baltlaste küsimus Läänemeremaades on kaotanud oma teravuse, võime kõnealust küsimust käsitada puhtajaloolistes huvides ja kartmata, et meile võidakse ette heita rahvuslikku tülinorimist. Ajalooline objektiivsus kannataks aga oluliselt, kui meie mingi obskurantliku eelarvamuse pärast jätaksime hoopis valgustamata selle osa Joh. Köleri vaadetest ja tõekspidamistest. Joh. Köler ei jäta sarjamata „eestisugust sakslasi“. Ta ütleb oma käsikirjas „Baltlased“ sel puhul: „Eestlane katsub oma suguvendadele oma eesvanemate maaga kadunud inimlikke õigusi tagasi saada. Kõige raskemaks takistuseks on siin — eestisugust sakslased, kes katsuvad baltlastega ühes vana olekut alal hoida, saksa baltlaste eesõiguste osaliseks saada.“ Nüüdses Posenis võib küllaldatele leida sääraseid „eestisugust sakslasi“. Joh. Köleri käsikirjade üksikuid lahtisi lehti täidavad sageli juhuslikud märkmed, mis ei ole leidnud siduvat käsitlust ja süstemaatilist korrastamist. Nii küsib Joh. Köler: „Mis eestlastel tarvis?“ ja vastab samas: „Sääduste tundmine... Ühesugune õigus sakstega, igal pool, kas kohtu ees või ka ametites. Talomaa peab Eesti rahva kätte saama, nõnda ka kiriku mõisade maa. Metsa ka...“ Eesti rahvuspoliitilised sihtjooned olid oma realiteedis üldiselt tabatud Joh. Köleri poolt juba möödunud sajandil. Ta seisis kirjavahetuses vendade Peeter ja Aadam Petersonidega, kes saadeti poliitilistel põhjustel maalt välja kuuekümnendais aastates, ja Andres Didoga, kes saadeti poliitilistel põhjustel kodumaalt välja kaheksakümnendais aastates. Rahvuslikku mõtteliikumist Joh. Köleri ja C. R. Jakobsoni ideoloogilisel juhtimisel võib õigusega nimetada radikaalseks rahvuslikuks mõtteliikumiseks vastandina kirikupoliitilisele saksasõbralikule ja naiivsele rahvuslikule liikumisele.

Eesti rahvuslik poliitika oligi see, mis ühendas Peterburis asuvat Joh. Kölerit kodumaaga. Eesti rahvusliku poliitika nimel pidas Joh. Köler J. V. Jannseni Tartus toimetatud „E. Postimeest“ ei millegiks muuks, kui ainult „sakste eraleheks eesti keeles“. Eesti rahvusliku poliitika nimel nõutab ta ajalehe „Sakala“ ilmumist ja annab oma mõttekaaslastele C. R. Jakobsonile raha „Sakala“ väljaandmiseks. On päris loomulik, et Joh. Köler pidi siin sattuma paratamatult tüli vahel J. Hurdaga, kes kirikupoliitilise mõtteliikumise ideoloogina luges ainukeseks positiivseks ajaleheks Eestis baltisaksa vaimsel ja ainelisel toetusel ilmutavat „Ristirahva Pühapäevalehte“ (v. „Varamu“ 1939, nr. 6 — „Dr. J. Hurt kirikupoliitilise mõtteliikumise juhina“). Eesti rahvusliku poliitika nimel uurib Joh. Köler Läänemeremaade agraarolusid ja koostab eesti rahvuspoliitilise nõudeprogrammi. Ratsionalist maailmavaatelt, nõudis ta rahvuslikku reaalspoliitikat. Ta põhinõudeks oli Läänemeremaade agraarreform ja kohaliku maaomavalitsuse uuendus. Need kaks põhinõuet moodustavadki Joh. Köleri poliitilise usutunnistuse. Eesti rahvuspoliitilised püüded ja otsingud olid talle südameasjaks kogu ta elupäevad. Joh. Köler ei tunne, mis on silmakirjalikkus, mida meie nii sageli märkame omaaegsete kirikupoliitiliste rahvajuhtide juures. Ta ei tunnista tehinguid ega mingisuguseid „kompromisse oma sisetundega“, nagu ta ütleb „*Russkaja Starina*“ veergudel. Ta rahvuspoliitilised tõekspidamised ei tunne murranguid. Ta seisis vankumatult meie rahvusliku mõtteliikumise eelpostil.

Seal, kus meie kirjandus, luule ja novell, on sageli plagiaat, on meie kirjanduse kriitika sageli ainult — novell ja luule. Meie kaasaegne kirjanduslugu ja kriitikagi toetub sageli aksioomidele, postulaatidele ja vankumatuile tõdedele, mis peavad püsima vastuvaidlematu kindlatena. Lähema vaatluse juures märkame aga sageli, et need „vankumatud tõed“ ei olegi mingid tõed, vaid paremal juhul ainult meeltepett ja kummitus või siis kirjandusloolised eelarvamused. Sääraseks laialt levinud meie kirjanduslooliseks eelarvamuseks

on vaade, et a. 1869 aset leidnud esimene laulupidu on meie rahvusliku ärkamisaja lähtekohaliseks algpunktiks. Ja kuigi võiks meeliliigutavalt kujutella, et Eesti rahvuslik ärkamine algas meie esimesel laulupeol piduliku eestpalvega lahtise taeva all ja vaimustava koraaliga pidurahvale koos laulu- ja pasunakooridega, siis peab ometi siinkohal tunnistama, et säärane kodukootud ja triviaalne kujutelm ei ole muud, kui rahvusliku romantismi ja ilutseva sentimentalismi lopsakalt õitsev vili. See ajalooline pateetika „müsteeriumist Tartu Ressource'i aias“ ei vasta ajaloolisele tõele. Meie kirjanduse ja kultuuriloo tavaline käsitus kannatab ilmselt „ilukirjandusliku liialduse“ all. Ajalooline karm realiteet ei tunne säärast romantikat. Euroopa rahvaste ajalugu — ja eesti rahvas ei ole erand — on midagi muud kui paljas sentimentaalne ilutsemine. Nii tõuseb sel puhul paratamatult küsimus, mis arvata sellest, et dr. F. R. Kreutzvaldi rahvuslik eepos „Kalevipoeg“ ilmus eesti lugejaskonna ette veel enne meie rahvuslikku ärkamisega, või mis arvata sellest, et vendade Peeter ja Aadam Petersonide rahvuspoliitiline tegevus ja nende maalt väljasaatmine leidis aset ajajärgus, mis eelnes meie rahvuslikule ärkamisajale? Rahvuslik ärkamine oli loomulikult pidev nähtus, mille kõrval laulupidul on tähendus kui juba asetleidnud rahvusliku ärkamise tunnusel *post factum*, aga kaugeltki mitte kui rahvusliku ärkamise ajalisel algusel ja lähtekohal. Laulupidude puhul kirjutab Joh. Köler oma „Isalikus sõnas“ põhjendatult: „Juubelipidu demonstratsioonil on see nägu, et rumalad eestlased tänavad ja annavad au ja armastust neile, kes neid looma vääriliseks alandanud.“

Johann Köleri rahvuspoliitilised tõekspidamised ja vaated Läänemeremaade agraarküsimusele leiavad argumenteerimist ja avaldamist peale muu tema vaidluses Vene siseministeeriumi juures töötava nn. „Plehve komisjoniga“. Selle komisjoni ülesandeks oli Läänemeremaade kohaliku maaomavalitsuse reformikava väljatöötamine. V. Plehve juhatusel Vene siseministeeriumi juures üheksakümendais aastates töötav erikomisjon asus aga Läänemeremaade kohaliku maaomavalitsuse reformiküsimuses eitavale seisukohale. Seda motiveeriti asjaoluga, et kohalik talupoeg on suurel määral maata. Maata talupoeg ei moodustavat aga enesest kindlat ja püsivat alust kohaliku maaomavalitsuse konstruksioonis, mis võivad olla riiklikult vaatekohalt koguni hädaohtlik. Sellele „Plehve komisjoni“ argumentatsioonile vaidleb Joh. Köler avalikult vastu ja esitab Vene siseministeeriumile vastava rapordi. Joh. Köleri rahvuspoliitiliste tõekspidamiste tundmaõppimiseks toome siinkohal kokkuvõtte tema raportist, mille pealkirjaks on „Maaomavalitsuse reform ja Läänemeremaade küsimuse lahendamine agraarreformi kaudu“.

Siin väidab Joh. Köler ennekõike, et baltisaksa elemente ei saa usaldada Läänemeremaade poliitilisel juhtimisel, mille tõttu tuleks küll usaldada maa päriselanikke. Joh. Köleri arvates olevat Läänemeremaid saksastatud pärast allutamist Venemaale palju rohkem kui varem aegadel. Ta tsiteerib O. Rutenbergi, kes väidab, et rüütlid on toonud barbaarsuse ja kõlvatuse, kuna põline ja vaba pärisrahvas neis maades seisis moraalselt palju kõrgemal röövrüütlitest. Ta tsiteerib G. Merkeli lauset: „*Die russischen Bayonette allein schützen bis jetzt den deutschen Despotismus in Livland*“ (Ainult Vene täägid kaitsevad kuni senini saksa despootiati Liivimaal). Ta heidab ette omaaegsele Venemaa siseministritele Valujevile ja Tolstoile eestlaste poliitilist tagakiusamist ja nende juhtide maalt väljasaatmist. Edasi polemiseerib Joh. Köler „*Novoje Uremja*“ veergudel ilmunud eestlaste aluseta süüdistuste puhul, nagu oleksid eestlased venelaste vastu tänamatud. Joh. Köleri arvates võib tänamatu olla ainult see, kes on kõik saanud, mida ta on soovinud, aga mitte eestlane, kellelt on „kõik ära võetud“. Joh. Köler arvustab Läänemeremaade kohtureformi, mis viidi läbi a. 1889, ja ütleb, et see ei täida oma ülesannet nii kaua, kui on Läänemere-

maades läbi viimata agraarreform. Ta ütleb, et „nii kaua kui krahv Tolstoi poolt kõrvale-tõugatud agraarreform baltikumis ei tõuse uuesti jumala valguse ette ja ei leia rahulda-mist, nii kaua ei või juttugi olla rahuldavast õigusemõistmisest maal“. Raskustega koor-matud talupoeg, kes ei suuda tasuda ülemäärast renti, antakse vene kohtu alla, kes tõstab talupoja ta põlisest kodust välja ja teeb temast maata proleedi. Läänemeremaades valitseva olukorra parandamiseks on Joh. Köleri arvates vajaline läbi viia: 1. Talupoegade tugev ületus — vastasel korral ei ole tasakaalu, kuna saksa mõisnike poolt on sama hästi ka linnakodanlus, kapital, kõrgem haridus ja oskus kaitsta oma huvisid. 2. On tarvilik, et talupojad oleksid sõltumatud mõisnikest. Talumaade vähesuse juures tuleks välja osta need mõisamaad, kus mõisnik ebainimlikult hävitas terved külad, saates talupojad proleeti-deks — see abinõu oleks küllalt õiglane. 4. Kolmest kubermangust tuleks rajada kaks. 5. Koos talupoegade vabastamisega tuleks vabastada saksa ikke alt ka eesti kirik. Pastor ei tohi olla talupoegade rõhujaks temale kuuluvail maadel. Kirikumõisad tulevad välja osta kohalike talupoegade kasuks. Tuleks lõpetada Läänemeremaade saksastamine.

Erilist tähelepanu väärib asjaolu, et maade riiklik võõrandamine on Joh. Kölerile tund-matu. Kõneldakse maade riiklikust väljaostust ja talupoegadele kasutada andmisest. Ka väärib äramärkimist Joh. Köleri nõue, et Läänemeremaade kolmest kubermangust tuleks rajada kaks rahvuslikku kubermangu. Eesti rahvusliku kubermangu rajamise mõte on esmakordselt avaldatud juba vendade Peeter ja Adam Petersonide petitsioonis kuue-kümnendais aastates. Oma käsikirjades seletab Joh. Köler, et rahvusliku kubermangu loomine ei ole seotud Venemaast lahkulöömise ja separatismi mõttega, nagu seda on täiesti ekslikult ja võõriti seletanud baltisaksa kohalikud võimukandjad. Joh. Köler kinnitab, et selle mõttega ei ole ka lätlastele vähematki sidet, kuna lätlased ei ole huvitatud selle reformi läbiviimisest. See mõte olevat üles võetud isiklikult tema, Joh. Köleri, poolt kui praktiline abinõu. Niisugusena leidis see nõue avaldamist ka memorandumis, mis eestlaste delegat-siooni poolt esitati Vene keskvalitsusele 19. VI 1881. a.

Johann Köleri vaated Läänemeremaade agraaroludele ja kohaliku maaomavalitsuse reformivajadusele avalduvad ka tema vaidluses Liivimaa kubeneri M. A. Sinovjeviga. M. A. Sinovjev oli Liivimaa kubeneri alates a. 1885. Ta oli oma vaadetes äärmiselt saksasõbralik. Oma brošüüris Liivi kubermangu maaomavalitsuse korralduse üle kaitseb M. A. Sinovjev Läänemeremaades kehtivat maaomavalitsuse korraldust, kus teatavasti kõik võim kuulus ainuüksi rüütelkonnale. M. A. Sinovjevi arvates pidi senine maaoma-valitsuse korraldus maksma jääma tulevikuski, millega loomulikult ei võinud rahulduda Joh. Köler. Ta väidab oma vaidluses M. A. Sinovjeviga, et venelased ei kaitse näiliselt Läänemeremaades ei eestlaste ega Vene riigi huvisid. Läänemeremaade talu-poeg on majanduslikult surutud ja kohalike talupoegade maad lähevad järjest mõisnike kätte. Joh. Köler asetab kogu küsimuse rahvusvahelise vaatenurga alla ja arvab, et suur-sakslastel võib tõusta soov kasutada päriselanike rahulolematust venelaste vastu ja ühen-dada Läänemeremaid kuni Narvani Saksamaa külge. Neil välistel oludel on venelased oma selguset ja sihitu poliitikaga Läänemeremaades töötanud kogu aeg ja pideva järje-kindlusega „pour le roi de Prusse“ (Preisi kuninga kasuks).

Johann Köleri arvates on M. A. Sinovjevi vaated Läänemeremaade talupoegadele põhi-liselt ekslikud. Ei ole iialgi ühtegi seadust välja antud, millega oleks piiratud või koguni ära võetud Läänemeremaade talupoegade isiklik vabadus. Siin on maksnud ainult saksa „Raubritter'ite“ õigluseta ja õiguseta omavoli. Õigusajalooliselt vaatekohalt on Joh. Köleril kahtlemata põhjus väita, et meie tunneme küll Läänemeremaade talupoegade kodaniku-

õiguste tagasiandmist, aga meie ei tea nende kodanikuõiguste kaotamist või äravõtmist seaduslikus korras. Edasi toob Joh. Köler rea statistilisi andmeid maahindade kohta Pihkva ja Peterburi kubermangus ning väidab, et mõisnikud müüvad Läänemeremaade talupoegadele maid kohutava vahekasu ja erakordse hinnakõrgusega. Neil asjaoludel ongi baltlased õigustatud väitma, et talupoegade maata vabastamisega nad ikestasid Läänemeremaade talupoegi veel rohkemgi. Talupoegade maata vabastamise tähe all võisid Eestimaa rüütliid täie õigusega kiidelda: „*Erst jetzt haben wir Estland vollständig erobert*“ (Alles nüüd allutasime Eestimaa täielikult). Baltlaste vaen E. Aleksandri kooli vastu näitab Joh. Köleri arvates ainult seda, et baltlased ei ole veelgi loobunud soovidest saksastada eestlasi ja lätlasi. Aga sealjuures on rüütelkond kõige kõlvatumalt käitunud ristiusuga, tuues maale barbaarsuse ja moraallageduse, mida väidab oma uurimustes ka O. Rutenberg. Kõige selle pärast on Joh. Köleri arvates vajaline, et Vene keskvalitsus asuks Läänemeremaade päriselanike kaitsmisele sel teel, et neilegi saaks võimalikuks osa võtta kohalikust maaomavalitsemisest ja et määrataks kindlad hindenormid maa väljaostuks Läänemeremaade talupoegadele.

Johann Köleri arvates on kuuekümnendate aastate ajaloolised reformid Venes äratanud lootusi ka Läänemeremaade talupoegades. Nende lootuste õhutusel läkitati kuuekümnendais aastates eestlaste saatkondi Peterburi, kuid omaegne siseminister krahv Valujev saatis eestlaste juhid vennad Peeter ja Adam Petersonid maalt välja, kuigi mõlemad vennad olid Vene Senati poolt kohtulikult õigeks mõistetud. Venelaste järjekorralised eksitused Läänemeremaade poliitikas olid sedavõrd rängad, et tagatipuks olevat osa eestlasi muutunud koguni saksasõbralikuks. See olevat ilmnenu ka kohalikul laulupeol, kus Tartus olevat austatud paruneid eesti rahva suurte heategijatena. Neil asjaoludel on Joh. Köleri arvates vajaline Läänemeremaades läbi viia: 1. et kohtud lükkaksid edasi vaesestunud talupoegade väljatõstmise nende põlistest talukohtadest, kuni ei ole valitsuse poolt määratud kindlaid normeeritud hindu maa väljaostuks, 2. et „vabatahtliku kokkuleppe“ ohvrid ei kasvaks arvult, on vajaline üldse seisma panna talumaade ost-müük, kuni ei ole välja kuulutatud valitsuse poolt kindlaks määratud maa ostunormid, ja 3. et 1804. a. talurahvaseadus, mille järele talupojad pidid olema oma maa-alade täielikeks peremeesteks, järele seataks.

Johann Köleri vaated Läänemeremaade agraarolude ja maaomavalitsuse reformivajadusele on selged ja kategoorilised. Sama kategoorilised on Joh. Köleri nõudmised ka tema memorandumis, mis esitatud 25. aug. 1893 Vene toleaeegsele siseministrile pealkirja all „Läänemeremaade talupoegade maade väljaostu vajadusest riikliku maahinde järele“. Tundub, et agraarreform ja kohaliku maaomavalitsuse korralduse radikaalne uuendamine on Joh. Köleri rahvuspoliitiliste tõekspidamiste nurgakiviks. Võib jälgida koguni seda arengut, kuidas on Joh. Köler käsitanud neid nõudmisi kuuekümnendais, kaheksakümnendais ja üheksakümnendais aastates. Seal, kus kuuekümnendais aastates toetas eestlaste petitiooni ainult 24 Lõuna-Eesti vallakogukonda, esitatakse aga kaheksakümnendais aastates memorandum ühiselt nii Lõuna-Eesti kui ka Põhja-Eesti delegaatide nimel. Aga üheksakümnendais aastates kõneleb Joh. Köler ühtlaselt nii eestlaste kui ka lätlaste nimel, kaitstes kogu Läänemeremaade rannarahva ja talupoegade rahvuspoliitilisi ja õiguslikke huvisid. Ja kui tahetakse küsida, kas oli Joh. Köleril selleks ka vastavat volitust, siis tahaksime omalt poolt küsida, milline volitus oli Jannsenitel, Jürmannidel ja teistel kirikupoliitilistel tegelastel käia rahvusküsimuses käsikäes baltisaksa ja rüütelkonna esindajatega lausa reetlikku rada? J. Hurt tõstis esimesena üles küsimuse J. Köleri, C. R. Jakobsoni ja

teiste volituste üle memorandumid esitamisel Aleksander III-le a. 1881, aga J. Hurt pigistas heatahtlikult silmad kinni, et mitte märgata „Eesti Postimehe“ omaaegse peatoimetaja J. V. Jannseni müüdavust kohalikule rüütelkonnale (v. „Varamu“ 1939, nr. 6 — „Dr. J. Hurt kirikupoliitilise mõtteliikumise juhina“). Aja jooksul muutus ka rahvuspoliitiliste nõudmistele käsitusviis Joh. Köleri juures. Kuuekümnendate aastate Holstre valla talupoegade lihtsakoelisele petitsioonile on saanud kaheksakümnendais ja üheksakümnendais aastates juba diplomaatlik raport ja memorandum. Ja lõpuks ei olnudki Joh. Köleri poliitiline tegevus muud, kui Läänemeremaade rannarahva õiguslike huvide vabatahtlik diplomaatlik kaitsmine Vene keskvalitsuse juures. Aga Joh. Köler oli mitte üks Läänemeremaade rahvaste huvidekaitsjaks üldistes rahvuspoliitilistes küsimustes, vaid ta oli ühtlasi väsimatuks nõuandjaks ja eestkostjaks, kus see osutus vajalikeks, ka koguni erasjades igale, kes pöördus tema poole.

Johann Köler ja Läti rahvuslik poliitik Krišjānis Valdemārs olid kaasaegsed ja aastateltki ühevanused. Nende kokusaamised Peterburis kuuekümnendais aastates olid aga üsna piiratud. On teada, et Joh. Köler jõudis välismaalt tagasi Peterburi a. 1862 ja külastas a. 1863 kodumaad, astudes ühendusse Holstre valla rahvuslike tegelastega. Neis aastates võis aset leida ka Joh. Köleri ja Kr. Valdemārsi kohtamine. Nii on ju teada, et a. 1864 asutas Valdemārs Heinastes merikooli ja a. 1865 ostis ta Novgorodi kubermangus suure maa-ala, kuhu ta kavatses asendada maata talupoegi oma kodumaalt. Aga juba a. 1867 asus Kr. Valdemārs lõplikult Moskvasse. Neis välistes tingimustes kujunes olukord nii, et Joh. Köleri ja Kr. Valdemārsi vahel võis sidehooldjaks olla ainult kiri. Joh. Köleri mõju Läänemeremaade rahvaste tõusvale avalikkusele on ilmne. Olgu tähendatud, et näit. 1881. a. eestlaste poolt Aleksander III-le esitatud märgukirja puhul teatasid läti ajalehed, et lätlaste rahvuslikud nõudmised on täiesti ühtivad eestlaste rahvuspoliitiliste nõudmistega.

Johann Köleri tegevuse ja radikaalse rahvuspoliitilise mõtteliikumise lähem tundmaõppimine näitab, kui ekslik on vaade, nagu oleks meie rahvuslik ärkamisaeg möödunud ainult ühe romantismi ja eesti rahvalaulu, vaimse vanavara ja muistendite kogumise hoogtöö tõusva tähe all. Rahvusliku ärkamisaja ideestik tunneb aga romantiliste ja sentimentaalsete retsitatiivide kõrval ühtlasi elavat huvi rahvuspoliitiliste ränkaskete probleemide vastu nagu seda oli agraarreform ja kohaliku maaomavalitsuse uuendus. Piiratud ruum ei võimalda siinkohal käsitleda Joh. Köleri vaateid kiriku küsimusele. Ratsionalist maailmavaatelt, arvustas ta kaasaegset kirikut veelgi teravamalt kui F. R. Kreutzwald või C. R. Jakobson. Nii kõlasid rahvusliku ärkamise aegadel üsna mõjukalt rahvuslikud reaalspoliitilised motiivid. Seda tõendab kujukalt Joh. Köleri, vendade Peeter ja Aadam Petersonide, C. R. Jakobsoni, A. Dido, M. Veske ja teiste radikaalide rahvuspoliitiline avalik tegevus.

On märkimisväärne, et nii nagu omal ajal Kr. Valdemārs ostis suurema maa-ala Novgorodi kubermangus, et sinna asendada lätlasi, nii ostis ka Joh. Köler Kuntaugani mõisa Krimmis, et sinna asendada eestlastest väljarändajaid, kellel oli elu kodumaal muutunud võimatuks mõisnike tagakiusamise tõttu. Majanduslikult nurjus nii Valdemārsi kui ka Joh. Köleri ettevõte. Joh. Köleri liigse usalduse tõttu nurjus eesti asunduse loomine Krimmis, mis tõi Joh. Kölerile kaasa majanduslikke raskusi ja pettumusi. Selles majanduslikus katastroofis kaotas Joh. Köler oma kogutud vara, kuigi ta ei katkestanud oma rahvuspoliitilist kindlasuunalist tegevust. Joh. Köler suri 10. aprillil a. 1899 Peterburis ja maeti Suure-Jaani kalmistule. Eesti rahva lein oli üldine. Toome siinkohal osalise väljavõtte dr. O. Kalda kõnest, mis peetud Suure-Jaani kalmistul Joh. Köleri maamulda sängitamisel:

„... Oma sugurahva saatusest ja elukäigust ei ole Köler kunagi osavõtmeta ehk koguni põlgatusega mööda astunud. Küll oli tal vastalisi ka oma rahva seas, küll oli neid, kelle mõtled tema omadega kuidagi ei tahtnud kokku sündida ja kes ta vastu ehk õigusega ja põhjusega võitlesivad — aga teed on mitmesugused, armastus on üks: seda tunnustust Kölerile keegi ei keela, et ta oma rahvale kõige paremat on soovinud, et Eesti rahva õnn ja õitsemine temale püüdmiseks oli. Oma vaevaga korjatud varanduse on ta sellele püüdmisele ohvriks toonud, raskeid tusaseid tundisid on talle see osavõtmine valmistanud; kuid ei see ta südant kalestanud: kus iganes võimalik, sääli ta aitas, katsus valitsuse ringkondades oma rusutud rahva eest kosta, katsus tähelepanemist juhtida nende saatuse parandamisele, andes abi ka üksikule mehele, kes ta üle läve astus, palve suus“.

Johann Köleri vaated kunstiloomingule, esteetikale ja ilule on erilist käsitlemist leidnud A. Vaga monograafias Joh. Köleri üle. Seal kus dr. J. Hurt kogus ja korjas eesti rahvalaule ja muistendeid, olles meie romantilise rahvuluse ideoloogiks, püsis Joh. Köler rahvuslikul reaalspoliitikal, nõudes agraaruudusi ja reforme majanduslikul ja rahvuspoliitilisel alal. Iseenesestmõistetavalt tuleb väga kõrgelt hinnata ka rahvalaulude kogumist, nagu on seda innukalt teinud dr. J. Hurt, M. J. Eisen, S. Sommer ja dr. O. Loorits hilisemal ajal. Võib arvata, et meie rahvaluude kogud oleksid veelgi täielikumad, kui rahva vaimse muinasvara kogumist oleks korraldatud veelgi varemil aegadel. Ja kuigi Joh. Köler ei tegelnud rahvalaulude kogumisega, väärib Joh. Köleri vaimsete huvide amplituud siiski erilist rõhutamist: ta leidis oma pideva kunstiloomingu kõrval võimalusi seista lakkamatult Eesti rahva reaaleluliste, majanduslike ja rahvuspoliitiliste huvide teenistuses ja kaitsel.

Johann Köler oli oma rahvuspoliitilises õiguse nõudmises ja otsimises väljapaistev ja markantne kuju. Ta ei teadnud, mis on poliitiliste tähiste vahetus. Ta oli oma rahvuspoliitilises avalikus tegevuses väljapaistvalt tervik. Seda rõhutab ka F. Bollmann oma töös Joh. Köleri üle. Ta ütleb: „Köleri karakteri kindlusest annab see asjalugu kõige paremat tunnustust, et tema omal tervel eluajal kõigest raskustest ja ohvritest, laimadustest ja meelitamistest hoolimata, oma politikalist seisukohta kordagi ei ole muutnud, sest et need olekud, mis tema isamaalisele tegevusele kord sihi määrasid, siiaaani veel põhjalikult ennast muutnud ei ole ja et ta oma etteseatud eesmärgile ei ole jõudnud, ehk ta küll hea tükk maad juba on lähenenud, et ta mitte selle peale ei ole vaadanud, mis tema omale kasulik oli, vaid alati seda taga nõudis, mis tervele rahvale tulu tuua töötas...“ Möödunud sajandi esimesel poolel asetleidnud Otepää ja Mahtra sõja ühiskondlikud motiivid kajastusid ja kristalliseerusid Joh. Köleri rahvuspoliitilises kontseptsioonis ühtlaseks ja terviklikuks maailmavaateks. Võitlus rüütelkonna paheõiguste vastu osutub Joh. Köleri eluülesandeks. Võetagu revideerimisele Läänemere- ja Põhjala rahvaste rahvuspoliitiline olukord, vabastatagu kohalik talupoeg majanduslikust sõltuvusest maa suuromanikust, antagu kodanikuõigustele lisaks poliitilisi õigusi — see on Joh. Köleri rahvuspoliitiliste nõudmiste juhtmotiiviks. Selleks, et mõista C. R. Jakobsoni ja tema aega, on paratamatult vajaline tunda Joh. Kölerit ja tema rahvuspoliitilisi tõekspidamisi. Joh. Köleri ja C. R. Jakobsoni kirjavehetusest nähtub, et nende vahekord on alatiselt olnud sõbralik ja üksteisest heatahtlikult lugupidav. Ei ole teada ainustki vahejuhtumit, mis oleks tumestanud Joh. Köleri ja C. R. Jakobsoni usalduslikke vahekordi. Nad olid ühtivate rahvuspoliitiliste tõekspidamistega. C. R. Jakobson oli noorem Joh. Kölerist ja saatus tahtis, et ta varises enne Joh. Kölerit. Joh. Köler ja C. R. Jakobson olid suured paarimehed ühise rahvuspoliitilise plagu all. Joh. Köler oli kahtlemata tähtsaim kuju C. R. Jakobsoni kõrval meie ühiskondliku mõtte liikumises möödunud sajandil.

Aga mitte ainuüksi selleks, et mõista C. R. Jakobsoni ja tema aega, on vajaline Joh. Köleri tundmine. Ka selleks, et mõista meie omariiklusele eelnevate aegade rahvuspoliitilisi nõudmisi ja püüdeid käesoleva sajandi algusel, on möödapääsmatult vajaline tunda Joh. Köleri rahvuspoliitilisi tõekspidamisi. Ta oli meie kriitilise rahvusluse väljapaistev esindaja ja põhistaja. Tema arvustav pilk ja iseloomukohane krititsism ei lasknud Joh. Köleril peatuma jääda naiivse ja sentimentaalse rahvusluse juure, kus töötati käsikäes baltisakslusega. See jäi kirikupoliitilise mõtteliikumise pärisosaks. Valitsevate olude halastamatu kriitika viis Joh. Köleri kohaliku maaomavalitsuse ja agraarolude reformi nõudmiseni. Joh. Köler oli ühtlasi meie rahvusliku reaalspoliitika rajaja: ta rahvuspoliitilised ideaalid olid haaratud kodurahva halli ja argipäevase elu paratamatult vajadustest, ta poliitiline tegevus oli sihitud nende vajaduste rahuldamisele. Ta ei näinud ülesseatud rahvuspoliitiliste ideaalide teostumist. Aga see ei vähenda tema võrratut suurust.

Johann Köleri kultuurilooline tähendus seisab suurel määral selles, et ta võttis summeerivalt kokku antud ajajärgu ühiskondlikud, majanduslikud ja rahvuskultuurilised püüded, andes nendele kindla kuju ja sõnastuse. Tema poliitilise tegevuse tähendus ulatub kahtlematult üle kodumaa kitsa raja. Ja kuigi Joh. Köler on olnud vähetuntud meie läbematule tänapäevale, siis iseloomustab see asjaolu ennekõike meid, meie kärjstatud aega ja meie kaasaegset vaimset palet. Oleme näinud 1721. a. rahupakti hävingut, oleme aegade keerises likvideerinud rüütelkonna painajaliku võimu, oleme teostanud põhilise maareformi ja lõpuks oleme näinud baltlaste tagasipöördumist ning lahkumist maalt. Aga sealjuures oleme oma rahvusliku hilisajaloo, kirjanduse- ja kultuuriloo käsitamises kinni baltisaksa kirikupoliitilises endisaegses hoiakus. Sellest on tarvis vabaneda. Tuleb põhiliselt ümber hinnata meie kirjanduse- ja kultuuriloo senine käsitlusviis. Tunnete asemele peab astuma ajalooline objektiivsus ja kriitika. Loomulikult nõuab iga revisionism teatud ajalist vahemaad. Seda tahame rõhutada ka Joh. Köleri üldhinnangu juures. Ta oli C. R. Jakobsoni kõrval meie iseisvusvõitluse eelnevate aegade kandvaim rahvuslik poliitik. Joh. Köler kuulub nende vähestesse hulka, kelle tähendus ja suurus kasvab pidevalt ja tõusvalt ajas.

HÄLLILAUL

Rahulikult

M. Lüdig

VIOLINO

PIANO

a tempo
mf
rit.
a tempo
p
simile

This system contains the first three staves of music. The top staff is a vocal line starting with a fermata and a piano (*p*) dynamic, followed by a melodic phrase marked *mf* and *a tempo*. The middle staff is a piano accompaniment with a *rit.* marking, followed by *a tempo* and *p* dynamics, and a *simile* marking. The bottom staff is a bass line with a steady pulse.

This system contains the second three staves of music. The top staff continues the vocal line with a melodic phrase. The middle staff continues the piano accompaniment with a steady pulse and some dynamic markings. The bottom staff continues the bass line.

f
mf
rit.
rit.

This system contains the third three staves of music. The top staff features a melodic phrase marked *f*. The middle staff has a *mf* dynamic and a *rit.* marking. The bottom staff continues the bass line.

a tempo
pp
pp
simile

This system contains the fourth three staves of music. The top staff has a melodic phrase marked *a tempo* and *pp*. The middle staff has a *pp* dynamic and a *simile* marking. The bottom staff continues the bass line.

First system of a musical score in B-flat major, 3/4 time. The upper staff features a melodic line with eighth-note patterns and slurs. The middle staff contains a piano accompaniment of chords with accents. The lower staff has a simple bass line with quarter notes.

Second system of the musical score. The upper staff continues the melodic line, with the word *allargando* written above it. The middle staff continues the piano accompaniment, also marked *allargando*. The lower staff continues the bass line.

Third system of the musical score. The upper staff concludes with a half note and a fermata, marked *rit* and *p*. The middle staff concludes with a half note and a fermata, marked *ppp* and *rit*. The lower staff concludes with a half note and a fermata, marked *ppp*. The system ends with a double bar line.

Vaatekohti kaasaegsele elule Soome lahe põhjakkaldalt

Iõudsalt peale kasvava soome kirjandusliku noorpõlve hulgas hakkab viimaseil aastail enesele tõmbama erilist tähelepanu rühm mehi, kelle piüüded ei piirdu mitte üksnes loovkirjanikena oma kujutlusvilja edasiandmisega, vaid kes tublit eruditsiooni omades on süüvimas maailma- ja elumõistatuse lahendamisele ja äraseletamisele ka teoreetilistes traktaatides, nii-õelda enam-vähem õnnestunud oma filosoofilise maailmapildi loomisele.

Peab märkima otsekohe, et see kirka vaimuga noorus tuleb kas otseselt või kaudselt endiste „*Tulenkantajat*“ keskelt, on saanud päris korraliku humanitaarse hariduse, läbi käinud ilutseva estetismi vahukoore-vannist ning on nüüd 30-date eluaastate ümber tüündudes jõudmas peagu realistliku maailmatajuni ja kriitilise elusuhtumiseni, kuigi esitusviisi ja eneseväljendusse on jäänud ühel suurem, teisel väiksem annus estetismi pärmi. Teatud määral mõjub viimane asjaolu ehk sellekski kaasa, et nad on nauditavalt loetavad, teiselt poolt aga ei jäta äratamata ka tunnet, nagu poleks igati oldud täitsa asjalik ja nagu võiks esitatavate teooriate korrektsus vahest pisut longata puhta mõistuse ja loogilisuse seisukohalt.

Kõige ehedamaks — kui nii võiks iseloomustada — ent ometi ka kõige konservatiivsemaks esteediks nende filosoofiliste kalduvustega soome kaasaegsete hulgas on üldtuntud luuletaja ja „*Helsingin Sanomat*“ e kirjanduskriitik Lauri Viljanen. Asudes parnassi ründama üheaegselt oma ideekaaslast ja mõttevenna Olavi Paavola isega, jõudis Viljanen rohkete erksate analüüsides kaudu nähtavasti kiiremini äratundmisele muutunud olukorrast käesoleva ajajärgu Euroopa elus. Selle tunnetuse viljana ilmus temalt mõne aasta eest suurt tähelepanu äratanud teos „*Taisteleva humanismi*“ („Võitlev humanism“), mis oli sama palju teravaks uute elunähtuste analüüsiks kui hinnangute ja ümberhinnangute määrgitsemise katseks ühe juurdetuleva kaasaegse mõtleja poolt ning kus julgeti näidata raskeid katsumisi humanistlikule perioodile ühenduses uute rahutute aegade algusega kaasaegse inimese mõtte- ja tundemaailmas.

„*Taisteleva humanismi*“ isenesest oli selleks liiga konventsionaalses sõnastuses ja kireta kirjutatud vaatluslik teos, et kujuneda mingiks teravalt uut suhtumist tähistavaks teetulbaks, et anda kätte uusi mõõte ja kaale. Tema teeneks jääb aga kahtlemata see, et ta tõmbas alatud sihis mõtet edasi arendama lõõgivõimsamaid, lopsakamaid vaime, kinnitas nende silmad sellele, milles tuleb näha toimunud muudatust, ümberkujunemist ja uuestisündi — eeskätt inimeses eneses.

Säärase väitekaaslasena kerkis varsti Viljase kõrvale Olavi Paavolainen, kes oma poolenisti reisukirja vormis kirjutatud suures triloogias „Kolmannen valtakunnan vierana“, „Lähtö ja loitsu“, eriti aga „Risti ja hakaristi“ („Kolmanda riigi külalisena“, „Lähe ja loits“ ja „Rist ja haakrist“) reipalt, kuigi stiilikalt, nagu esteetilise suhtumisega inimesele kohane, jätkab arutluste ahela edasitagamist sealt, kuhu Viljanen umbes lõpetas. Esimeses teoses Paavolainen esineb reporterina, kes värskelt Natsi-Saksamaalt kaasa toodud muljetele teeb ääremärkusi, näidates juhi ja massi osatähtsuse suurt tõusu, indiviidi tagasitõrjutust ja uue mentaliteedi sisseharmumist saksa noorpõlve juures. See teos — „Kolmannen valtakunnan vierana“ — on nagu materjali koguks, mille juurde hiljem järeldusi tehes, sünteesi luues korduvalt tagasi pöördutakse. Teine köide — „Lähtö ja loitsu“ — peab tõendama autori väsimust Euroopast, näitama ühtlasi põgenemist üle Atlanti inkade muistse paganuse juurde. Siin on ilusaid lehekülgi täis teravaid vaatlusi, võrdlusi ja kaemusi nii minevikku kui kaasaega. Kuid alles kolmandas köites, inkade kultuuri hälli man seistes avaneb autorile maailm oma tervikus ja lõpmatuses.

Inkade maal veendub Paavolainen — muidugi olles enne kokku korjanud ja tutvunud paljuga, mis uurijad kirjutanud tolle muistse kultuuri ja rahva kohta — et inkade riik ja kultuur suri üleorganiseerituse surma. Ühtlasi hakkab talle kangastuma teatavaid paralleele tänapäeva riik-ühikutest ja kultuuridest. Niisama võimas, aga ühtlasi ka ebakindlal alusel seisev, nagu oli kõiges peainkale toetuv ürgne kultuuripüramiid, on ka tänapäeva juhikultusele tuginev suurvõim ja ületsiviliseeritud moodne riik-ühik. Üheaegselt tagasipöördumisega inkade poliitilise süsteemi juurde, sest tänapäevane juhiprintsiibil püstitatud võimuehitus ei ole midagi muud kui ürgse vanamehekultuse taaselustamine viimaste võimalike konsekventsideni, näeb Paavolainen tagasipöördumist kogu elukorralduses ürgpaganlusse. Paganluse sümbolina valitses hallidel aegadel haakrist. Siis tuli kristlus, püstitas risti ja — rist sai maailma valitsejaks. Praegu on täis saamas risti ja kristluse võimuloleku aeg ning üha võimsamalt esile kerkiv uuspaganlus upitab kõikevalitsevale kohale taas paganluse embleemi — haakristi. Kord võitis rist haakristi, nüüd näib haakristil aeg olevat võita risti.

Seoses celtoduga ei kohku Olavi Paavolainen tõmbamast rööpjooni ka marksismi ja kristluse kui koolide vahel. Tema arvates marksism on kristluse ja selle üsast võrsunud humanismi õitsengu vilj. Kristlust, humanismi, mis valitses eriti silmapaistvalt kahel möödunud viimasel sajandil, ja kaudselt ka nende vilja — marksismi — nimetab ta ühe sõnaga valguseks või valgeks („valo“), mille alused toetuvad laiade hulkade heaolule ja mille tipuks on indiviidi, üksikisiku vabadus. Teist voolu, mis praegu taotleb ühe teatud isiku kultuse müsteeriumiks tegemise ja vastavate rituaalide loomise kaudu ärapöördumist kristlusest, humanismist ja valgusest, iga üksikisiku üksikust heaolust ja vabadusest, pimedada vaistuelu ja paganluse poole, defineerib ta pimeduse või mustana („musta“). Sellelt vaatekohalt loomulikult ei ole oodata pealahingut enam punase (marksismi) ja musta vahel, nagu seni on arvatud, sest punane ja valge sulavad oma olemuses ja eesmärkide taotluses kokku, vaid valge ja musta, humanismi ja uuspaganluse, aru ja vaistu vahel, nende inimmasside vahel, kelledest üks on juhitud vaimust ja arust, teine aga peamiselt tungidest, vaistust.

Teos on peale veenvate sõnaliste näidete ja loogiliste järelduste varustatud ka hulga haruldase pildimaterjaliga, mis kujukalt tõendab sügavat sugulust tänapäevase juhikultuse tseremooniade ja paganlike rituaalide vahel. Ja kuigi ilmselt hulk järeldusi on tehtud välise vaatluste põhjal, ei saa ometi autorile ette heita pinnalisust või ebajärjekindlust —

sest tohutul hulgal serveeritud elulised näited, veel enam aga psühholoogilised mõjud ja järeilmõjud, mille tunnistajaiks meie kõik oleme võinud olla, räägivad autori kasuks ja tema teooria eest. Igal juhul Olavi Paavolainen on annud huvitava sünteesi tänapäeval põletuspunktis seisvaist nähtustest ja probleemidest. Ning nii lähtekoht kui ka lõppjärelus on küllalt originaalsed.

Veel kaugemale ulatuvamat taotleb oma kahekõitelises töös kriitik ja literaat T. V a s k i v i. 1937. aasta lõpul ta andis välja ligi neljasaja-leheküljelise teose „*Üaistojen kapina*“ („Instinktide mäss“), mis lähtekohaks võttes freudismi ja kasutades selle meetodeid tahab olla kogu läänemaailma kultuuri omapäraseks äraseletamiseks ja teataval määral ka kriitiks. Sellele järgnes umbes aasta pärast teine veel tüsedam kõide pealkirja all „*Huomis-pävän varjo*“ („Homse päeva vari“), milles ta püüab luua oma kultuurikriitiliste mõttemõlgutuste ajakohast ja lõplikku sünteesi.

Nagu juba teoste pealkirjadest võib aimata, tegeleb T. Vaaskivi esimeses raamatus inimese instinktielu määritlemise ja osatähtsuse fikseerimisega niihästi igapäevastes toimingutes kui ka selle mõjuga inimkonna elu ajaloolises ulatuses üldse. Juba lähtekohast olevalt on paratamatu, et T. Vaaskivi näeb kogu elus vaistu primaati ja et ta seab ühe oma väljapaistva peatüki motoks Schopenhaueri tuntud aforismi: „Ainult teadmatuses seisneb mõte — kõik teadlik on pettus.“

Analiüsinud ligi 900 lk. ulatuses tumeda, mõistusega määritlematu jõu — hinge, *alias* instinkti, mille vastandiks ta seab vaimu ja mõistuse — ülekaalukat osa inimese loomuses, leiab ta, et ühes antiik-kultuuri kokkuvarisemisega, milles antiikinimene elas dionüüoslikku elu, kus vaim oli kõige lähemalt seotud instinktide ja tungideeluga inimeses, kus inimene kehastas enesetervikut, milles parajal määral osistuvad nii hing kui vaim — et ühes tolle kultuuri kokkuvarisemisega suur galilealane võitis, äratades inimeses teadvuse vaistust, mis on maine, ja omaette olevast vaimust, tegurist kui säärasest. See kristluse võit on säilinud Maailmasõjani ning tema valitsuse ajal on vaim enam-vähem juhtinud inimest ja maailma elukorraldamist. Sõda aga ja sellele järgnenud revolutsioonid oma piiramatusena on inimeses taas valla päästnud jõulise tungideelu. Apollooniline kultuur, mis ligi kaks tuhat aastat valitses maailma, on pragunemas. On käimas üldine lamesumine (*lamautaminen*), mis ei pea silmas mingit ülevat sihti, on teostumas sogastumine, mis ulatub elu suurte ainuliste tõsiasjadeni välja. Ning sel taustal muutub arusaadavaks ka kõigi vaistude maa-alune rünnak — uue eluviisi voolus, ootamatu pürgimus tagasi „algelusse“, kus kivilunud sooned saaksid uuesti täidetud kuuma verega ja kus üliviljeldud vaimsus võiks õnnelikuna kustuda suurde loodusse. Kristlik-intellektuaalne kultuur on õpetanud meid mõtlema, et inimest ei looda õnne, vaid võitluse jaoks. Eetilises enesevalitsemisest on tehtud olemasolu eesmärk. Ent kõigil sündinuil tuleb siiski osata unustada, et nad on loodud hüvangu otstarbel, ja elada oma lühiajaline maine elu mitte üksi oma vaimus, vaid ka kehas. Ei ole öeldud, et meie olemasolu mõte peitub tühises enesekasvatuses! See bioloogiline tung, mis sügaval raku mikrokosmoses kihutab väikest rahutult liikuvat *g a m e e t i*, muna-rakku, et sellest areneks maailma *t s ü g o o t*, inimene, see tunneb vaid üht eesmärki — bioloogilist täitumist, bioloogilist õitselepuhkemist... Ainult vaimu-maailmas võidakse unustada, et kõik maine on vaid sugupool ja et elu mõte määratakse kindlaks kes-teab missugustes sügavustes, mis oma olemuselt on kõigele vaimsele ääretu kauged!

Nii T. Vaaskivi kokkuvõte tänapäeva inimese ja selle elutunde iseloomustusest. Uue rütmi sünd läände laskuva päikse paistel aga kangastab talle nägemusi ka ühiskonnast, säärase inimeste sotsiaalsest ühistust, nagu ta neid eespool näitas. Paganliku kosmose vära-

val seistes näeb ta maailma enese ümber isesugusena, sõnastades oma nägemuse kokkuvõtlikult järgmisena:

Peame meeles pidama, et Augustinus'e, Pascal'i ja Goethe kultuur, kristlik-läänemaine haridus on oma alguses end tugevasti imetanud helleenilisest kultuurist, kuid üksi selle hilisemast kultuuriladest, selle sokratesliku inimese ajajärgust, mis juba oma olemuselt kuulub enam tulevikku kui minevikku ja milles pärispaganlus, too „müstiline kreekus“ oli olemas puhtalt retsessiivse, kõrvalseisva ollusena. Tulejoone teisele poolele jäi dionüüsoslik kultuur — primitiivsem, vaistudele põhjenev eluvorm ja kosmiline maailmataju, kultuur, milles massihing veel räägib oma tulist keelt ja milles teadlik individualism on alles kobavas seisukorras. Praegu üleelata ajajärk tekitab mulje, nagu oleksid need kaks rinnet teravalt ründamas teineteist vastamisi ja nagu toimuks otse meie hariduse südames selle kreeka pärandi lõhenemine kaheks vastupooleks — apolloonlikuks ja dionüüsoslikuks, mis iseenesest ühekordse nähtena võttes tähendab vaid kristliku ja paganliku elutaju antagonismi. Ühelt poolt on käimas vaistuelu äge ülestõusmine, teiselt poolt apolloonilise tarkuse järjest pinevam võitlus ülevõimu säilitamise eest; ühelt poolt „pagu pimedusse“, tagasi inimkonna primitiivsesse lapsepõlve, barbaarsesse massitundes, — teiselt poolt enese kindlustamine „personaalsuse“ varal tõusvasse faustilise maailmasuhtumise tuletorni... Asjade areng on oma loomult paratamatusest esile manatud reaktsioon, milles tumedamad ja vaistupärasamad jõud on asunud tegevusse... Skitsoidne kultuur tahab õppida elama tsükloidselt, kosmost sülelevana, horisontaalses kaares.

Oswald Spengler avaldas Maailmasõja järele arvamuse, et mahakäinud kultuuride tuhandest kerkib tõupärane uus kultuur, alustades emakultuuri varemeil omaette verekillast ja hoogsat elu. See, mis praegu võib näida kokkulepitamatu antagonismina, võib ehk ajaloo kestel kujuneda üheksainsaks jagamatuks rindeks. Ei ole sugugi öeldud, näiteks, et poliitilise Euroopa täheksid moodustaksid enesest juba praegu lõpliku ja püsiva taevakaardi, sest Rooma Palazzo Venezia, Müncheni Pruuni maja ja Moskva Kremli vahel säriseb märgatamatu, kuid tugev ideoloogiline sümpaatia säde. **Mass marsib** — nimetu, standardiseeritud, üksikisikuina kadunud ja ühetaolistatud tumeda-uniformiline jõuk, mis veereb relvastatud merena demokraatilisest kultuuri üha kitseneva eneseteostuse vastu. Selles mõttes kõlavad Piave-marsi, Internatsionaali ja Horst-Wesseli põhitoonid ühtlases harmoonias.

Psühholoogiliselt on täitsa mõistetav, et see kollektiviseerimine käib käsikäes ühe mehe jumaldamisega ja et lõpule viidud „rahvariik“ näib paratamatust vajadusest pöörduvat iseenese vastu ja sünnitavat diktatuuri. Kogu karjahinge olemasolu eeldab mitte vähem kui poliitiline koospüsimine seda, et karja ideaal moonduks lihaks ja vereks juhi isikus... Kui tulevikus kord kirjutatakse XX sajandi ajalugu, tuleb uurija silmal näha identsust selles, milles me praegu näeme vaid vastolusid, vastoksusi, ja tõeliste rinate kulgu seal, kuhu meie poliitiliselt nii lähinägelik vaade tavaliselt ei ulatugi...

Kolmanda riigi ja Nõukogude Liidu läbi on kristlik-läänemaine kultuur, Platoni ja Jeesuse kultuur esmakordselt tehtud altiks hulkade poolt ähvardavale hävingule. Kuldne haakrist ja punane täht on Dionüüsose märkideks — ent hoopis kardetavama ja julmema jumala omad kui kunagi kolme tuhande aasta jooksul, suure vitaalse kultuuri päevil! Nietzsche ähvardav ennustus, et meie kultuuril tuleb kord astuda leppimatu kohtumõistja, Dionüüsose ette, on tõeks saamas... Niihästi Saksa kui Vene on dionüüsosliku vaistude kultuuri töötatud maad. Läheb tõeks sõna: vene hing on rase uuest kultuurist, see kannab oma üsas tulevikku. Selle vaatekohaga järgi bolševism polegi muud kui puhas läänemaise tsivilisatsiooni nähe, mille pseudomorfoosi taha peidab end eht slaavilik Püha Venemaa nagu näo-

katte taha. Niisamuti kui germaani hing väriseb müstikas, on slaavilik vene oma valmis sünnituseks. Ja vere ning tuleriitade keskelt, kannatuste ja revolutsioonide märatsustest astub, mitte Lenini ja Marxi, vaid tulevase kultuuriperioodi esimese aimleva teerajaja Dostojevski mõttes maailma ajaloo areenile uus inimene, inimene, kellele kuulub tulevane aastatuhat.

Thomas Mann, püüdes ühes uurimuses määratella Maailmasõja põhjuseid, esitas vaatekoha, et kahest vastaspoolest Saksa esindas ääretumalt pingule kistud dionüüoslikku tahet, Prantsusmaa aga võitjana apolloonilist, tasakaalu üritavat, loogilist ja mõistuslikku elementi. Kuid Dionüüose ja Apolloni võitluses on praegu tumeda alateadvuse jõudude jumalal valitsev koht niihästi Venes kui Saksas. „Dionüüoslik inimene“, „vitaalne inimene“ tunneb sügavamalt võttes ainult üht vaenlast, kelle vastu ta võitleb: iseenese isiklikku mina, isiksust iseeneses... Maailmasõjast saadik käib areng m i n a hävitamise ja aistingurõõmsa teoinimese ülevõimu püstitamise suunas.

Inimliku õnne probleemi on niihästi Saksas kui Venes tahetud lahendada massiinimese prototüübi loomisega, tervete instinktide, hoolimatu ja vitaalse töu arendamisega. Silmapiiri serval heistub paradüüs — ainulaadne eluseisukord, kus uus Adam ja uus Eeva koh-tavad teineteist vabadena patu kompleksist, et sigitada omasarnaseid olendeid uude kevadnoorde maailma. See ideaalinimene ei tunne kristliku moraali survet, ta ei eksi milleski oma sisetunde keerdkäikudesse, ta on vastoludeta, seksuaalselt terve, telluuriline olend, kes künnab oma põldu rahupäevil ja kaitseb maad hädaohu ähvardades, vihates ja armastades otsekoheselt nagu tema kunagised kauged esivanemad maailma hommikhämaruses... Ent Dionüüososega liitub praegusel hetkel üle kõige suur kultuurivastasuse vihakaja. Selle võimalepääs tähendaks vandalismi senitundmatut tõusu, verd, tuld ja sõdurisaapaid, nimetute inimkarjade rünnakut Euroopale, varemeid ja hävitust, ööd, mis veereks musta ja raskena üle kogu läänemaise kultuuri ja mille tulvast pääseks vaid väike valitute jõuk.

Aga vägivald ja segaduste keskelt murrab esile nõrk, kuid sitke igatsus, mis ei taha sallida enam tingimustetud pimedust kui valgustki: selle silmapiiril terendub uus harmoonilis-sün-teetiline inimene. Dionüüosliku vaistuelu primaat ei ole täielik. Midagi vanastki on kandumas edasi uude. Et sünteetiline inimene võiks sündida ja et vaba elu iha kord täitmist leiaks, tuleb ka sellel, mis meie olemuses on vaistulist ja tumedat, astuda vangist esile, täielikule päevavalgusele...

Ajas, milles meie praegu elame ja mis meie arust või ehk veel tulevase põlve silmiski tundub korraldamatu kaosena, on just inimliku õnne probleem kujunenud nii põletavaks küsimuseks, et sellest põletavusest peab tõusma uue päeva koit lõõmavana esile...

Prohvetid pole tänapäeva nähtuseks, prohvetlikkus on argielu tunglemises kujunenud pigem pilatavaks veidrusse kui tähelepanu kütkestavaks *omen*'iks. Ent kas pole eelpool refereeritud mõttekäikudes ja kokkuvõtetes siiski midagi — eriti praegu tagantjärele vaadates — ettenägevat, hoiatavat ja prohvetlikku? Tõsi, protsess, mille arenemist vaadeldakse ja mille toimunud käigust tehakse järeldusi, pole kaugeltki oma arenemises veel lõpule jõudnud. Siiski on aga ülimalt huvitav märkida, et sündmused, mis järgnesid üksteisele 1939. a. jooksul, kipuvad tõendama soome noorema põlve mõtlejate kontseptsioone. Jääb tuleviku probleemiks — kas indiviid või mass, kas aru ja mõistus või jõuline vaistuelu? Tänapäeval võideldakse jälle inimliku õnne ja heaolu nimel... Kummal pool tulejoont seisjail on enam võimeid enese maksmapanekuks, oma õnne taotlemiseks — üks seda peagi tõendama suured võitlused. Neid võitlusi endid on aga õieti ennustatud ja ette nähtud, on tähelepanu tulipunkti asetatud aegsalt ja kujukalt.

Sa ära ütle

a ära ütle nii, et elu halb ning julm,
 kui ise oled morn, kui endal kortsus kulm.
 Näe, kuidas elavad siin paljud naised, mehed:
 kuis rahvas austab neid kui oma üllast ehet!

Mis sest, et pole sul ei maju ega maid:
 kui vähe omadki, ei küsita, kust said,
 On mured suuremad, kel majad, ärid, pangad —
 ei õnne iganes too siid-, ei sametkangad.

Sa ikka naerata, ja hülga tühi uhm.
 Ja juhtub küsima sult mõni tuttav juhm,
 et kuidas elate ja mis teil täna lõunaks,
 sa ära vihasta end veelgi hapuks õunaks.

On viha orja kirk ning ebasobiv sel,
 kes hindab vabadust ja kellel hing on hell.
 Sa ainult naerata ja saad, siis heida nalja
 kas kulul kaaslaste või enda, tühipalja.

Naer, nali andestav — kui igiürgne vaist,
 mis vähestele vaid on antud jumalaist,
 see maise elu ülim kunst ja vooorus,
 mis tugevam on veel kui sõda — tapp ja toorus.

Mis on kõik vägevad, mis nende uljus, trots,
 ja nende rikkus, au, kui neilgi ees on ots!
 Neil verine on tee, kuid rõõmus sinu rada.
 Sa üle kõigist neist, saad mõistvalt naeratada.

Kõnelused paiatsiga

Paiats:

On maailm pöörane. Kuis oli varem
see hoopis kaunim, mõistlikum ja parem!
Siis valitsesid kuningad ja krahvid
ja loomaaeda puuri pandi ahvid.
Üks kehtis seadus läänes nii kui idas:
see ausaid kaitses, autuid peletas.
Kes andis sõna, seda siiralt pidas,
kui tekkis tüli, senat seletas.

Luuletaja:

Ma olen nõus: kui suures surutõrres
tõed minevikust mõruks käärinud.
On rohkem mõtet haljas viljakõrres
kui arus, mis end veres määrinud.
Ent kahtlen, oli parem see, mis tõhus
nüüd takka näib, tõepoolest kunagi.
Ei vist. Kui keiser nii meid parun rõhus,
saks — rõhuks täna veel kui tunagi.

Paiats:

Kuid täna: Tšehhi vabaduse kadu
ja üle Poola õudseim pommisadu!
See häirib raskelt paiatsitki üllast.
Mis kasu rahva rikkusest ning küllast,
ta vaevast, tööst, kui sõna peab vaid paber,
kui iga leping — petlik, tühine,
kui pole kaitsitud oma põld, ei naber,
ei kodu, igavesti ühine.

Luuletaja:

Muud õigust pole tundnud inimsugu
kui võimuõigust, mis on vägeval.
Teed meelevaldset veereb ajalugu —
sa juurdle, vaata pilgul nägeval.
Eks vilja, rauda, õli, sütt ja soola,
töökäsi karme, sitkeid, krobedaid
pea Saksamaale andma Tšehhi, Poola
ja mitte tundeid, mõtteid nobeda!

Paiats:

Ei kõrgeim õigus vägevaile kuulu,
ei iialgi. Kes leidis ülbe luulu,
et vabalt anastada võivad suured
maid väiksemalt, kel maas on elujuured?
Kord jumalalt saab neile osaks neede —
on võim, mis üle kõigi piikide, —
kel hinge peal on sõnamurd ja reede,
kes orjust kandnud läbi riikide.

Luuletaja:

Peab ajalugu võitja üle kohut —
ei nüüd veel tuuma udust erine.
Meid heidutavad vägivalla ohud
ja aeg, mis jube, julm ning verine.
Ent homne päev on üha uuest rase:
mis sündimas, kes suudaks tõdeda!
Saab inimsugu korra haruldase
või sada aastat rängalt põdeda.

Paiats:

Jah, miljoneid küll lendab õhku hetkel
ning hävib ainsal hirmsal pommiretkel!
Kui kasutataks varu õiget viisi,
saaks inimsugu tõesti paradiisi.
On mõistus kaotand sõjauimas koosi,
ent mõistusetus loovib kõbusalt.
Mis jääb siis: seada sangarlikku poosi
ka end või ainult naerda lõbusalt?

Luuletaja:

Jah, naera, paiats, kuljuseid ja kelli
ses võikas tsirkuses sa tilista,
löö jõhkralt tundeid inimlikke, helli
ja hinge hädadele vilista!
Sa naera kirglikult ning pühas vihas,
et kuuleksid, kes tapaks hüljatud.
Peab tõusma inimene vaimus, lihas
kui Kristus, kelle peale süljatud.

ERICH LEPS

LÕUNATUND (õli)

RICHARD UUTMAA

KALURID (õli)

Õigus

On vahest siiski õigus — jätta rõõm
ja uljust, uhma mitte kiita,
kui taevakaared värvib sõjalõõm
ja veri pritsib kodu uksepiita.

On vahest siiski õigus — olla kurb
ja vaikselt enda ette nutta,
kui vägivaldselt nagu pöösalt urb
hing tuhandetelt rebitakse mutta.

On vahest siiski õigus — valu karm
(mis pilge: paremuse ootus!),
kui langeb noorus, kelle värskus, tarm
on vanemate, oma rahva lootus.

On vahest siiski õigus — sügav lein,
kui, taeva kandes musti loore
ja ümber vaikus — läbimatu sein,
näed kodutute pikki tummi voore.

On vahest siiski õigus — viha mõrk,
mis astla vastu ajab takka
ja pöördub sellele, kes julm ning kõrk,
või aga kannatab ja ootab vakka.

On vahest siiski õigus ...

Meie uusromantika pärapoeesia

1

Armas Olev.

ellest ajast alates, mil Sulle viimati kirjutasin, on palju vett merre voolanud.

Sa tead, et ma pole kuigi nobe vastama kirjadele, kuid seekordne eriliselt pikk viivitus oleneb väga mitmesugustest põhjustest. Elav töötuhin teisel alal pole just eriliselt soodne kiireks sulekihvatusseks. Päämiselt aga põhjustasid selle vastuse habemesekasvamise küll Su oma paar viimast kirja.

Nood läkitused kohendasid üles kauni kogumiku küsimusi, mis juhtisid mu jälle meie viimaste aastate kirjanduse sisuselgumise vaiksese kaemusele. On puhuti päris mõnus nagu rannalt vaadelda vaimsete lainetuste lühiõõtsid. Kuid veelgi virgutavam oli vahepeäl kontrollivalt tutvusi uuendada nende, piiritaguste võrdlusvõngetega, millised aja jooksul kippusid nagu unarusse vajuma. Mitmeti kainestunud ning avardunud jällenägemine omaaegsete lääne kui ka ida hämaruskirjanduse tippteooriatega meenutas mulle elavalt meie kirjanduskatsetusliku alguse vaimuvaidlusi. Uduähmasele ilutsemisele ning küpsusea kaduvromantika tungidele leidis kirglikke poolt- ja vastuägestumisi. Ja mis me salgame: ajadekadentlik elutüdimus ning surmaga suurustlemine avaldas ka meie vähemuslikule vastasrinnale oma härrasmehelikult halenaljakat mõju. „Kõrgekunsti“ rinnahäälte pateetikat rõkkas kehv üliõpilasetuba sageli varavalgeni.

Tegeliku eluga aga süllitsi maadeldes muutus too poolmüstiline kunsti-maailmamure varsti ainult kurvaks võllanaljaks. Vähemalt meile kahele. Sest meil polnud eeldusi ega aega maailmas käpakile käia. Siis katkestasid Sa oma ülikooliõpingud palju järsumalt kui mina. Ütlesid — töö on töö ja hakkasid lihtsalt põllumeheks oma sõdurikrundil.

Nüüd kirjutad Sa ikka endise elurõõmu ning värskusega: „Künnan, külvan, löikan ja kui talviti aega saan, siis loen ja silmitsen seda, mis maailmas sünnib.“ Ning edasi: „Kahju, et paljusid isuäratavate tiitlitega raamatuid pole võimalik kätte saada... Nõnda võib siin südamaal ühe külgeks ja ajast maha jääda.“

Kuid mulle näib, et kardad asjata. Su viimased läkitused karakteriseerivad meie viimase aja kirjanduse suundi paiguti erksamalt ning laiahaardelisemalt kui paljude kutseliste teoreetikute reserveeritud arutlused. Tõsi küll — Su otsused on sageli järsud ning satiirilised. Kuid Sa ei poe kellegi ega millegi varju, oled vaba elarvamistest ja avaldad end nii, nagu seda õigeks pead. See julge avameelsus ahvatleski mind Sinu kirjadele nüüd vastama avalikult. Ja et tänased kirjanduse küsimused on osalt päris õrnad asjakesed, mis

pragunevad kergesti, seepärast vaatleme neid tagasihoidlikult. Aga ka sel viisil ei lähene ma vaatlusele kerge südamega, sest pean tahes-tahtmata riivama inimesi, kes oma parema äratundmise järele tööd teevad ja kel võib-olla pole midagi ühist ühekülgsest ülespiitsutatud propagandaga. Ent vastuvaatlus on praegusel hetkel tehtud mõödapääsmatuks vastaspoole reklaambüroo üliagaruse tõttu.

Sa muidugi vabandad, kui alljärgnevas tarvitam mõningaid väljavõtteid Sinu isiklikest kirjadest.

2

Kõigepäält püüad Sa vastust saada, et millest on tingitud arvustuse juba tükk aega kestnud fanaatiline kallaletung meie realistlikule ning aktiivselt romantilise hoiakuga kirjandusele? Miks tõstetakse esile kirjanduse ühe kallaku mandumismeeleolu, asotsiaalne individualism ning värrastumine — teise poole arvel? Miks püütakse suruda mingi dekadentliku „kultuurivande“ alla surnud kui ka elavaid kirjanikke, sageli valimata väiteid ja sõnu? Miks teiselt poolt pole senini asutud väarikale vastuvalgustamisele?...

Sinu siinesitatud küsimustele avaram vastamine nõuaks erikirjutusi. Üks aga on kindel: ajaline perspektiiv ja faktiline materjal võimaldavad anda olukordade arengust küllaltki iseloomustava läbilõike kitsamas ulatuses. Liiatigi on Sinu enese kavastus võtnud põhiliselt õige hoiaku meie praeguse kirjanduse voolude iseloomustamises.

Enne kõike on meie viimaseaja kirjanduse tuumosa moodustanud realistlik kallak. Jatkates suurmeisterite E. Vilde ja A. Kitzbergi elu- ning kunstiteaduste aktiivseid traditsioone, on see vool meie iseseisvuse ajal liikunud rahvalikult demokraatsel joonel. Eriautorite juures immutas see enesesse kriitilist maailmavaadet, positiivset paatost, naturalistlikku objektiivsust, ühiskondlikku eetost ja mõnel puhul isegi poliitilist hoiakut. Kuid uusrealismi loominguks põhjainaks on ikka olnud faktilise tõsielu haarang ning sotsiaalne võitlustung — kord otsemalt, kord varjatult. Mitte ainult eitada, vaid kaasa luua, mitte põgeneda, vaid võidelda — see peaks olema reaalelust võrsunud kirjanduse kirjutamatu säädus.

Kaasa rühkides kaasaja pidevate teotungidega, need voolud pole kunagi armastanud teoretiseerida. Realistliku kunsti probleemistiku ning poetikaga on viimasel ajal kõige enam tegelnud Nõukogude-Vene — nn. sotsialistliku realismi raamistikus. Selle vastu aga iga koolkond, mis mahub romantismi sikk-sakilistesse piiridesse, avab teed teoretiseerimise labürinti. Need lõpevad ikka enamasti pimedas umbsopis. Sinna juhivad neid romantilise filosoofia avarad spekulatsioonivõimalused oma müstiliste ja metafüüsistiliste sisutungidega (Schopenhauer, Hartmann, Nietzsche ja terve rida vene usumüstilisi väikefilosoofe). Seda umbsoppi on alati tuulutama pidanud positiivne ning tervelt naturalistlik eluvaade.

Meie uusrealistliku kirjanduse vaikareng võttis sihiteadlikuma hoo kümne aasta eest — „Kirjandusliku Orbiidi“ ja sellele järgneva „Põhjakaare“ ajal. Piiritleti selle voolu juba maksuvusele-pääsnu sisu- ning vormisihte ja saadeti ühtlasi väljakutseid tuppemõnuna impressionismile. Poleemiline lähte koht ei põlanud tol korral ka sageli ülekohut vastasrinnale. Poolt- ja vastu-sõnavõttud töid aga kaasa tugeva tuulepuhangu, selgitades olukordi nii oma leeris kui ka opositsioonis. Nimeliselt ning arusaamadelt küllaltki kirjuks paisunud orbiitlaste rühmas toimus kõhklev tagasitõmbumine ühelt poolt ja veendunult edasitõõtamine oma otseses loominguks teiselt poolt. Ja töötahte lõtvumises ei saa keegi süüdistada toonaseid eluläheduslasi, kuigi tulemused mitmel puhul pole olnud vigadeta. Võitlustuhinas ülesvirgutatud teese on hakatud väga mitmeti tõlgendama rakenduskavat-

sustes. Elu toormaterjali kallutamisega kunstisildi alla on üliagaralt tegelnud uusrealismi epigoonid, avaldades kõige kurvemalt külanäidendites. Aga võib-olla annab hilisem vaatenurk sellelegi nähtele kui eriotstarvet teenivale liigile oma vabandava õigustuse. Kõigiti tõendatav aga on, et eluläheduslaste kirjanduslikud hinnangud ei laskunud tugiarvustuslikule tasemele, s. o. — ühekülgsest impressionistlikesse ülistustesse, mida Sa viimaste aastate nähtusena tabavalt iseloomustad ja mille juure ma hiljem tagasi tulen. Karm avalik kriitika nähtavasti heidutaski orbiidiliikumisest eemale paljud esimeses õhinas kaasajooksikud.

Siis aga toimus meie poliitilises elus paratamatu pööre. Realistliku elutunega kirjandusest lenduläinud elulähedusenõue sai lööksõnaks pangas ja poliitikas, koolis ja kirikus. Ametlikuks propagandavahendiks muutudes — positiivse kunstitunde nõuet ähvardas valmisülikond. Sihiteadlikud algatajad ise olid sunnitud selles ristlainetuses asuma kalda varju. Kirjanduslik elulähedusemõiste lamestus, muutus spekulatsioonivahendiks ja tuli tihti asetada komade vahele. Senini passiivsena püsinud vaimne vastasrind aga muheles end kokku. Esialgu sumbunud opositsiooniks, pärast sapistunud hääleks ja hakkas teisitimõtlejatele näpuga näitama. Eriti kurjaks muutusid kirjandusega kõrvaltkurameerijad. Nii leidis alles kolme aasta eest usuteadlane J. Roos meie kirjanduse langenud olevat nagu põrgu põhja. Talle ilmutusid põhjused haruldase selgusega:

„Kuidas see sündis, et meie kirjandus läks ühes osas tõelise kunsti loovutamise libedale teele? Seda on õpetlik jälgida. Selle esimesed alged ulatuvad aastaid tagasi, nagu juba tähendatud. Esimese tõuke selleks andis uus kirjanduslik rühmitus oma ajakirjaga „Kirjanduslik Orbiit“ 1929. a. ja koguteosega „Põhjakaar“ 1931, andis tõuke, ilma et ta seda ise oleks tahtnud ja mõtelnud. Ometi on ta tahtmata halvale asjale kaasa aidanud“ (**Päevaleht nr. 249, 1937**). **Ja vähe edasi:** „Kõik senised väärtused on kaotanud oma kehtivuse, nii realism ja individualism, kui estetism ja krititsism, kirjanduse kui kunsti vabadus jne. — ja asemele astunud lojaalsus, ajasobimus, bürokratism, pseudopatriotism, pseudopositiivsus jne. See ideoloogiline murrang meie kirjanduses on haaranud niivõrd rabavalt meie kirjanduse tuuma, et paljud kirjanikud on maha salanud oma mineviku, maha tulnud kunsti kõrgelt pjedestaalilt ja ujuma hakanud sogases pärivees. Senised väärtused on tunnistatud nulliks. Kellegil pole häbi sellepärast. On tehtud 90° kurve ja punasest on saanud must. Kas kord tuntakse sellepärast häbi!“ (**Sõrendus minu — J. S.**)

Loomupärane ühekülgus, mis kuidagi ei küündi päälekasvava reaktsioonilise romantika õige haru manu, on kõigiti andestatav. Seepärast neelasidki tõelised orbiitlased tsiteeritud sakramendi vaikides alla.

Need ongi lähemad olutingimused, millistesse tahes-tahtmata sattus see osa meie kirjannikkonnast, kes pääle esteetilise mõju näeb kunstis ka avarat ühiskondlikku ülesannet. Ning kui siia juure arvata realistliku kallaku põhihoiak, mis ei taotle kuigi meelsasti teoreetiseerida, siis selgubki, miks selle osa kirjanduse avalik seisukohavõtt on viimastel aastatel tagasihoidlikult vaikinud. Uus romantiline reaktsioon on aga sel ajal hoopis teisel kesta ajanud, hoogu võtnud ning hinnangute andmisel tihti oma ühekülge kunstimaitse ainuõigeks kuulutamisele rühkinud.

3

„Kui rinate erinevused on maailmavaatelised, siis esinetagu sirgelt ja selgelt nendega ja mitte taktikaga, mis ei osuta külma verd“, nõuab A. Oras oma poleemilises kirjutuses „Ebakultuursuse vastu“ („Päevaleht“ nr. 35, 1937). Hüva, käigem selle üleskutse jälgedes

ning vaadelgem selle „uue luulekooli“ ülesärkamist, mille innukamaks ideoloogiks on saanud A. Oras ise, ja seda hinnangulist taktikat, mis tänini on arenenud õige omapärase bravuuriga.

Præguse püramantika luule esimesed keerutused algasid kolme sümpaatse koolivenna — H. Talviku, P. Viidingu ja H. Pauksoni — kokkusulamisest „Kammisspade“ kirjastuseks. Anti välja tagasihoidliku Talviku värsikogu „Palavik“. Arvustasid Paukson ja Viiding. Siis ilmutas Viiding teisel oma kogu ja — arvustasid Talvik ja Paukson. Ainult viimasel millegipärast ei ilmunud eriraamatut ja seetõttu jäi täielikku osadevahetusse väike lünk. Oli loomulik, et selles esimeses lahtipungamises muutus arvustuse lähtekoht üksühe imestlemiseks. See on enimgi nii sündinud ja kõrvaltkaeja võis vaikselt teise silma kinni pigistada.

Poliitiline situatsioon aga oma vaikiva vastasrinnaga kodanlikus keskkihis andis kauni võimaluse kirjandusliku reaktsiooni ulatuslikumaks käärimiseks. Noorte annete „eluruumituse“ pessimism, millel on omad ulatuslikumad sotsiaalsed põhjused ning mis aeg-ajalt siin-säläl avaldus mingis luulelises eluhirmus, sai oma maailmatundele nagu välise õigustuse. Ühine eluvaade ning kunstimõistmine sidus need esileulatavamad uustulnukad eelnimetatud kolmiku huvide sektorisse. Koonduti peaaegu eranditult ühte üliõpilasseltsi. Süstemaatse käsipropoganda kõrval hakkasid ilmuma näopiltidega varustatud iseloomustusartiklid ajalehes („Vaba Maa“) ja kunstivaatelistes intervjuud („Looming“), mis aitasid seletada selle vaimse tuppelõmbumise sisepalet ning välistaktikat. Algkolmiku traataiast läbipugenud „Mikrofoni“ varjunimi jätkab tänini „Päevalehe“ kunsti- ja kirjanduslikus päris pidevalt oma nädalalõpu-dialooge à la Hoiä Ronk estetiilike peennaudingute kasuks. P. Viidingu igakuised retsensioonid „Loomingu“ üle ei ole just kuigi tagasihoidlikud tunderõhuliste imestushüüete leiutamises arbutate luule täiuslikkusest. Näiteks: „Muide — Alveri viis luuletust neljal leheküljel ei sisalda mitte ainsamatki viga: mitte ühtki ebapuhast riimi, mitte ühtki *licence poetique*’i, mitte ühtki inversiooni (vähemalt niisuguseid mitte, mis inversioonidena tunduksid). Kui kõrgele küll eesti luule tehnilinegi tase lõpuks tõuseb?!“ Vastuse sellele küsiõhkamisele saame veidi hiljem, kui juba võrdluseks on toodud maailmakirjanduse tippluuletajat.

Et värske luulepraktika esimeses hoos üksühe poeesidest vaimustuse hüppab ning seda ka avalikult kuulutab — selles pole midagi erilist. Uue kooli ülessirgumine nõuab alati võitlust ja mida suurem on löögijõud, seda elujõulisem koolkond. Erinevused võivad olla vaid taktikas. Ja kui meie püramantika lüürikud mitmel puhul on kinnitanud, et nad ei kujuta enestest mingit rühma, siis on nad ometi siinses hädaorus omavahel seotud tihedate sõprus- ja sugulussidemetega. Seda kinnitab A. Oras: „Veel parem on, et needsamad isikud on juba koondunud ringkonnaks, kus üksteist teravalt arvustatakse, kuid ühtlasi õhutatakse.“ („Akadeemia“ nr. 3, 1937). Arbutate antoloogia arvustuses lausub H. Paukson: „... kirjandusloolise informatsiooni korras võiks mainida, et kõik asjaosalised poeedid — vahest peale religiooselt häälestatud Uku Maasingu — on omavahel seotud vähimalt isikliku tutvusega ning intensiivse huviga üksteise loomingu vastu“ („Pvl.“ „Kunst ja Kirjandus“ nr. 28, 1938). Niisiis on meil tegemist ikkagi plaanika koondusega, mille tõttu võime paremini mõista ülaltoodud kui ka edaspidiste näidete tõelisi tõukejõude. Ja mulle näib, et too suletud ring sarnaneb vähem Platoni akadeemiale kui Mallarmé kirjanduslikule salongile, kus maestro igal teisipäeval andis sümbolismiteooria eraleeri.

Viimatinimetatud ajalehes aga annab H. Paukson veelgi väärtuslikuma lähtekoha uue koolkonna eluõiguse eest hoolitsemise taktikast. Ta väidab arbutate koguteose puhul, et „meie kunstiline ja intellektuaalne kultuur ei koosne enam algmeist ning üksikuist eredaist

tippsaavutusist, vaid kasvab ning süveneb tiheda, „uusimate meetoditega“ hooldatud istandikuna.“ See on muidugi väga meelitiv hinnang meie kunstile ja kultuurile, kui see ainult ei kalduks liigselt ühele küljele ning kui need „uusimad hooldusmeetodid“ suudaksid suurema kriitikaga suhtuda ka kõnealuse kirjandusekallaku loomingusse. Kahjuks aga on nende meetodite rakendamine teooriasse annud vahel päris humoristlikke tulemusi.

Sellele uuele kirjandussuunale algas laiemate teoreetiliste aluste otsimine siis, kui A. Oras nihkus ringkonna vaimse juhi kohale. Senini tundsi Orast kui vaimustatud luulearmastajat, väsimatut tõlkijat, impressionistliku terminitekirevusega arvustajat ning üldise vaimuloomingu uljast hindajat. Asudes aga arbutate rühmkonna apoloogeedi kohale on ta missioon üllatava hoo võtnud päraromantika maitsekõrguste sihis. „Ning häda neile, kes jäävad ükskõikseks mainitud märkide puhul,“ nagu hüüab seda prohvetlikult H. Paukson. Sest A. Oras on süstemaatselt hakanud tegema väärtuste ümberhinnanguid meie elavate ja surnutega. Vastse luule hariliku nädalalõpu reklaami ning arvustuslike imestusohete seas moodustavad Orase arvukad apoloogiad koduselt nietzscheliku arvelaia meie mineviku, oleviku ja tuleviku vaimuelu sihtide kokkuklopsutamisest. Neis ei puudu ei kunstitudliku orja- ja isandamoraali eraldamine teisel pool hää- ja kurjapiire ega vaimsete illiimimeste leiutamistahe. Esialgu küll mitte veel praeguse saksa üldrakenduse näol, vaid uue kodumaise luulesuuna nõidumise ning arbutamise aluste otsingutes. Ja just praeguse päraromantika kui ülimumkirjanduse põhjendamise ümber kisuvad kramplikult kokku Orase viimase aja kurjalt kirjud artiklid. Suures enamikus on need avaldatud „Akadeemias“. Selle mehhanismi transmissioonivõllilt saavad liikumise mõnede teiste sõnavõetud ja sihtiseletavad intervjuud mujal.

Asugem siis nende ümber- ja ülehinnangute tagasihoidlikule vaatlusele.

4

Oma näiliselt uue esteetilise süsteemi kavastamiseks teeb A. Oras üsna lihtsa ning arusaadava ümberhinnangu meie lähema mineviku kirjandusega. Kõigist ta viimase aja kirjutustest, mis põhimõttelikuma seisukohavõtuga hõlmavad meie kirjanduselu, käib läbi ainus otsus: kogu meie kaasaja realistliku kallakuga kirjandus on sisult pinnaline, toores ja robustne, vormitu ja lame, kultuuritu ja selgrootu. See on muidugi noore Tuglase, Kampmanni ning eespooltsiteeritud Roosi arvamuste summeerimine, mida ta juhuslike vaadete kokkusattumuse tõttu esindab suure hooga. Päraromantika ülehindamise hoos ta ei läbe respekterida isegi meie realistliku proosa suurmeisterite elutööd. Tehes enne orbiitlaste sotsiaalsele kirjandusesuunale juhusliku pai, ta kirjutab:

„See oli juba endast võit, kuigi nende meetodid polnud kuigi peenendet ega nende vaatlusviis süvendet. Kuid kes oleks enne neid samal alal töötand sügavuti? Omal ajal oli seda teind Vilde, pisut hiljem oli seda sama hakand tegema Tammsaare, kuid — kõigest temale osaks saand kiitusest hoolimata julgen seda väita! — siiski mitte säärase inspireerivusega, et tema eeskuju oleks omandand pöördelise tähenduse“ („Akadeemia“ nr. 6, 1937). See on ebamäärane hinnanguaste, millest väitja end võib välja kõnelda kirjaniku loomingupeerioidide arvestamisega.

Artiklis „Esseest, selle olemusest ja vajadusest“ aga annab Oras Tammsaare (†) kunstilisest vaimusest hoopis kehva atestatsiooni: „Ma ei mõtle sääljures mitte seda tõesti pääliskaudset kirjutustüüpi, millega mõned meie nimekamad realistlikud romaanikirjanikud viimastel aastatel on suutnud vähendada suure osa intelligentsi respekti enda vastu. Loogi-

kat on tarvis, süvenemist samuti. Küsimus on ainult esitusviisis. Ebamääraste, sihitute paradokside pildumine, olematute sügavuste simuleerimine, nagu seda kahjuks nii tihti leiame Tammsaarel, ei osuta ei asjatundmist ega loogikat“ („Akadeemia“ nr. 5, 1938. Sõrendus minu — J. S.). Niisiis — meie „Tõe ja õiguse“ äsjasurnud looja, kelle kirjanduslikud saavutused ulatuvad kaugele üle Eesti piiride, on oma teoreetilistes eluvaatlustes Orase käes lihtsalt „loogikata simulant“!! Iga kommentaar on siin juba liigne.

Veelgi piinlikumasse olukorda lükatakse meie esirealismis algataja ning suurmeister Vilde. Püüdes pihku kerida nooreestlaste sihte ning vaateid, kirjutab Oras sulas eesti keeles: „Mõte on selle sugupõlve silmis lahutamatu kirjanduse suge. Eruditsiooni peetakse üheks sõnakunstilise tegevuse oluliseks eelduseks. Palja andekusega ei usuta läbi saavat. Seda näitavad selgesti „noor-estlaste“ seisukohavõtud näiteks Eduard Vilde puhul. Nõutakse teadlikku kunsti ja teadlikku maailmavaadet“ („Arbujad“, 1938). Alguses nagu ei taha oma silmi uskuda. Kuid ometi on see väide Vilde kohta kirjutatud, trükitud ja avalikult müügile lastud. Täienduseks sellele seletab Oras aasta hiljem oma ingliskeelses artiklis, nagu võlgeneks kõrgeandelise Vilde hilisemate teoste subtiilne ning individuaalne stiil tänu just F. Tuglasele, kes oma esseega valgustas Vilde varasemat loomingut („L'Estonie Littéraire“ nr. 7, 1939). Sellise kirjandusliku maitse mõjutamise küsimus on enam kui kahtlane. Puuduvad täpsemad uurimused ja seepärast pole võimalik seda lõplikult eitada ega jaatada. Kuid mis puutub ülaltsiteeritud väitesse, nagu poleks Vilde Noor-Eestini omanud teadlikku kunsti- ega maailmavaadet — siis on see otse zarathustraalik hulljuljus. Ammu enne kui Vildet kritiseeriv Noor-Eesti Pegasus endale suutis tuule tiibade alla lehvitada (1908), olid ilmunud sellised teosed nagu „Külmale maale“ (1896), mida peetakse meie esirealismis võiduteoseks, siis „Raudsed käed“ (1898), „Maatra sõda“ (1902), „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“ (1903) ja „Prohvet Maltsvet“ (1906). Nende teoste kunstirakenduse küsimustes võivad muidugi maitseid lahku minna. Kuid Vilde sihiteadlikult sotsiaalset maailmavaadet ning demokraatlikku kunstiteenimist ei suuda ka seitse tarka ümber lükata. Isegi tänane Tuglas on teinud oma endisele arvamisele kõigiti soliidse ümberhinnangu (vt. „Kriitika“ III eessõna ja „Lühike eesti kirjanduslugu“). Samuti on selge, et Vilde juba 1896. a. paiku liitus M. Martna juhitud radikaal-sotsialistliku ringiga. Selle kohta kirjutab A. Looring: „Selles ringikeses hakkas maksvusele pääsema akadeemiliselt kriitiline vaim ja arendati mõtteid, mis olid vabad keiserlikust truualamusest ja kiriklikust usklikkusest“ („Demokr. mõtte sünn ja Tartu üliõpilaskond“ — „Akadeemia“ nr. 1, 1937). Vilde jäi meie sotsiaal-demokraatide partei liikmeks kuni surmani. Haigevoodilt saatis veel välja omaaegse rahvaliidumise-vastase üleskutse. Ja kui nüüd A. Oras kinnitab, nagu oleks nooreestlased oma mingisuguse teadliku kunsti- ja maailmavaate nõudlemisega alles Vildest mehe teinud, siis tuleb selline number jalamaid deponeerida kirjandusloolisse luukambrisse.

Kaasaegsete kirjanduslike olukordade arengu hindamisel annab arbujate Oras täieliku tunnustuse Noor-Eesti pärandustombule. See on kõigiti õiglane ning omal ajal väljateenitud austuseavaldus, mida ei keeldu jagamast ka kõige „toorem realist“. Kahju ainult, et ka Oras pole läbenud näha meie haritlastekirjanduse esimese faasi lääne-euroopaliku kultuuri tungides vene otsekohest vahetalitust. Märksa kurvem lugu on „Siuru“ sihtide püramise ning loominguliste väärtuste selgitamisega. Uusromantismi tasakaaluka elumeele õitselepuhkemisenä see koolkond oma emotsionaalsete palangutega ei näi kuigi arvestatavana Orase maitsele. Erandiks on suureandeline Under. Kuid temagi seisukoht püsib ainult arbujate ilmutamiseni. Siis lööb kõikuma. Visnapuu väärrib tähelepanu ainult oma „tundmusest

nõretava“ (A. O.) „Amores’ega“. Semper ja Adson leiavad vaevu nimetamist, kuid Alle elujulget, ühiskondlikult lõõgijõulist ning trotslikult teravat luulet nagu poleks olemaski! Barbarus on küll „selgrootiste“ sugukonnast, ent ei kõlba kellelegi eeskujuks („Akadeemia“ nr. 3, 1938, lk. 171). Need on tulemused, mida leiame „Akadeemia“ aastakäikudesse ning „Arbujate“ saatesõnna laialipillatutena.

Päris nurja aga näikse olevat ajanud meie uusromantika kirjanduse üllad tungid just uusrealistid, lamedad orbiitlased-põhjakaarlased. Siin teevad Orase ümberhinnangud elegantselt plastilisi pool- ja vastuvõtteid, et lõpuks kogu „vaeste-patuste alevit“ ühe haardega seljatada. Et selgemat ülevaadet saada nendest püüetest ja et mind hiljem liigselt ei süüdistataks meelevaldses konteksti katkestamises, siis pean esitama ulatuslikumaid tsitaate.

Kõige tasakaalukamalt võib-olla sõnastab Oras oma otsuseid uusrealistide kohta arbujate antoloogia järeلسõnas. Kõneldes siurulaste elumeele ning estetiismi mandumisest, ta kirjutab: „Sellele järgneb vastulööök. Uus generatsioon ilmub võitlusest osa võtma. See on realistlikum, robustsem põlv. Tema kontakt lääne kultuuriga on osalt küsitavat laadi, ja samuti nagu ta vihkab „egogeniaalsust“, vaatab ta üleõla intellektuaalsele „peenutsemisele“ või vähemalt ei ole sellest huvitet. Tema huviesemeks on „vaeste-patuste alevid“, igapäevane elu, eriti selle mornimad küljed, talupoeg, tööline, alevite ja agulite inimesed, laiem mass. Tüüpide otsimisel ta eelistab jõhkraid peenekoelisemaile. Ta kogub inimlikke dokumente, kuid pisut ühekülgset. Tõeline vaimuinimene tema jaoks nagu ei kuulukski eesti rahvasse. Sellest reeglist on erandeid, kuid küllalt mitte eklatantseid. Muskulatuuri neil kirjanikel on sageli, silma on neil samuti, kuid tavaliselt mitte peenemate nüansside jaoks. Nad toovad kirjanduse jälle maa pääle, vahel otse maadligi. Üks nende sümpaatsemaid omadusi on nende sotsiaalne südametunnistus, mis ei piirdu manifestidega värssides ning pamflettidega. Nad tahavad keskmist, varjujäänud eestlast kirjandusele jälle lähemale tuua ja osalt tõesti suudavad seda, sest nende seas on silmapaistvaid talente. Nende ridades esineb ka luuletajaid (sic!). Nad ei laula enesest, vaid inspireeruvad rahvahulkadest ja nähtavasti tõelisusest, nende sotsiaalne paatos on siiras. Mõnel neist värss kujuneb tõesti hoogsaks ja kirjeldus teravajooneliseks ning tähelepanelikuks. Aga kuna need poeedid on väga produktiivsed, ilma et sääljuures arendaksid ja süvendaksid oma mina, muutuvad nad pinnaliseks. Ühiskondlik innukus raugneb mõnel neist, oma vaimu pole mitmelgi puhul kuigi palju asemele anda. Nende lihtmehelikkus mandub aegamööda poosiks, nad ei esinda enam neid, kelle nimel nad alul luuletasid. Kahjuks nende omal isiksusel pole küllaldast ilmekust, ja nende luule, millel ennegi pole olnud küllalt püsivat taset, lõtvub ja lameneb. Valusalt hakkab end tunda andma kultuuri piiratus ja pääliskaudsus“. (Kõik sõrend. minu — J. S.)

Nõnda siis — enneaegne surm kultuuri puudumisel. Seda hauakõnet lugedes lasen ühe silma rõskeks. Teise jätan pisaratetuks nagu on seda arbujatel mõlemad.

Kuid see pole veel kaugeltki kõik. Teisel kohal selgub meile, kes nimelt on nood mõned luuletajad ja millist kunstilist kurjust nad levitasid oma „lihtmehelikus mandumises“. Kõneldes uue koolkonna vormi alusmüüride tugevusest, ütleb Oras: „Seda eriti esile tõsta tuleb juba sellepärast, et eelmine põlv — eeskätt Sütiste ja Hiir — olid vaibumas distsipliinitusse lõtvusse vormi suhtes, mis mitmele noorimale näis muutuvat kardetavaks eeskujuks“ („Akadeemia“ nr. 3, 1938). Siin on vist küll silmade ees olnud omaaegsete vormi-

otsingute kaugemad katsetused — vastavalt avardunud ainekikule. Kui see aga on osutunud kurikalduvuslikuks eeskujuks, nii umbes vaimse vekslivõltsimise sarnaseks, siis on muidugi loomulik, et püüdnud kultuurikõrgus on asunud selle kahjutukstegemisele. Jääb üle ütelda ainult — aitäh ja ole terve! Siinjuures kasutan juhust, et allkirjutanule metafoorses mõttes poolvägisi külge liimitud „hingede rändamise müstikat“ tagasi lükata: „Ning see, millest ta ei küüni andma õiget aimu, on tema enda hing. Tema „elulähedus“ sarnaneb kardetavalt „pinnalähedusele“. Sütiste on võib-olla rännanud üle merede, et leida oma mina, kuid seda mina ta ei ole meile siiski suutnud veenvalt näidata — või siis ainult väikeste vilgatustena“ („Akadeemia“ nr. 6, 1937. Kordub varieeritult nr. 3, 1938). Vastan samase hoiakuga: ma pole spiritist, kes öistel seanssidel otsib taga oma ja teiste hingi. Nii hää või halb kui see „mina“ mul ongi, käib ta minuga ikka truult kaasas. Ja kui hing ükskord minust irdub, siis ei ole vist põhjust enam kellelgi minu üle kurjustada...

Kultuuritus, lamedus, aate- ja värvipimedus, toorus jne. on kujunenud Orase lemmikterminiteks, kui ta hindab kaasaja kirjandusliku uusrealismi situatsiooni nõrkusi. Aga veelgi enam: ta süüdistab neid kirjanikke hetkelise menu ihas, ajapuhangutele nüridalt kaasa-hurraatamises, vägivaldsete ideoloogiate passiivses omaksvõtmises — ilma et ta konkreetsemalt ära näitaks üksikuid kirjanikke ja nende vastavaid töid. Ta kirjutab: „Mõni meie publikusangareist on hämmastavalt kiires korras läbi teind liialdaval kujul kõik arengustmed neurootilisest pessimismist ja müllkanaturalismist hingeülendava, tõepärasust ei millekski pidava patriootilis-ajaloolise romaanini“ („Akadeemia“ nr. 3, 1937). On väga tõenäolik, et selliseidki libastumisi leidub nõrgemate vastutustunnete juures. Kuid kahju, et Oras ei ole neid ära märkinud nimepidi. Märksa kergendavamalt oleks mõjunud järgnev Juupiteri-ähvardus: „Ilmest on midagi liikvel, ilmest aimavad rahva soosingunõõril žongleerijad, et on tegemist vägagi arvestatavate, ehtsate jõududega, mis ootamatult võivad kõigutada nende tasakaalu — ja milline langus siis järgneb!“ (Samas.) Nüüd aga on vähemalt poole eesti kirjanikkonnal ihukarvad püsti, oodates oma hirmsat, lõplikku ärähävitamist.

Aga puhuti on Oras niivõrd peenetundeline, et ta meie realistliku kirjanduse vaimuharimatust alati ei veereta üksi kirjanike kanda. Mõnikord paneb ta osakese sellest rumalusest ka eesti maitse kui sellise arenemata arvele. Traktaadis „Inglise luulest ja eesti maitsest (mentaliteedist?)“ ta analüüsib tuumaka ülevaatlikkusega läänekultuuri esteetilist maitset, mis subtiilsemas huumoriastmes „võib tunda rõõmu tollest virtuooslikust „nonsens'i“ luulest, mis just Inglismaal on pääsenud nii suure õitsele ning on õieti äärmiselt „l'art pour l'art“, kuid vähemategi liigsete pretensioonideta“ („Akadeemia“ nr. 4, 1937). Samas annab ta ka kokkuvõtte eesti maitsest. „Eesti maitse näib esiotsa üldiselt veel nõudvat midagi väga käegakatsuvat. Meie hingeelu on suhteliselt diferentseerumata, meie instinktid ei ole suutnud sammu pidada meie intellektuaalse arenguga (?). Nõuame seda, mida meie nimetame „tuumakuseks“, ja kui märkame vaimukust, siis päämiselt säärast, mis on väga pääletükkiv. Realismi hindab enamik meist — ka haritlaskonnas — sääal, kus ta on jämedakoeline, teravmeelsust siis, kui ta on salvav või maamehelikult lahmakas.“ Kirjanduskunstilise maitsepeenenemise ning teravmeelsuse vabastava huumori arengu vastu ei vaidle ka kõige ägedam realist. Vaimukama maitse puudus annab meil tihti end kahekülgsest tunda teatrites. Sääal just oli vahepeäl aforistlik stiil end imestelnud nonsensiks. Kas aga ka luules see virtuooslik nonsens ja *l'art pour l'art* meie „maamehelikku“ vaimu kosutab, on enam kui kaheldav. Vähemalt lähemas tulevikus. Kuid pole viga. Orase järgi leidub ka meil juba lääne kultuuri maitsele vastavaid kirjanikke. Eriti töötab

see üles puhkeda aga arbujate näol. Teiste harimatuse nukraks lohutuseks jääb vaid see, et neid mõnda aega päälvee hoiab üldine eesti talupoeglik maitselohmakus, intelligenti kasinus ja süvenematus. Viimasele väitele lisandub veel too kergendus, et isegi Inglismaal Cambridge'i ülikooli katse andis otse „heidutavaid tulemusi“ akadeemiliste inimeste luulemõistmise pääliskaususest („Akadeemia“ nr. 2, 1937). Mida siis veel oodata meil! Võib-olla oleks vahest Oxford annud vastupidiseid tulemusi?

Kõike kokku võttes saame A. Orase ümberhinnangutest meie realistliku kallakuga kirjanduse tänapäeva kohta päris masendava üldpildi. Peaaegu eranditult on see ebaintelligentne, kultuuritu, vormi- ja ideelage, hetkelisest konjunktuurist sõltuv, lamedale massimaitsele toetuv jne. Süüdistus on niivõrd raske, et selle võis välja saata ainult üleloomulik vastutusvõime, mis on pühendatud tuleviku selgeltnägemise saladustesse. Niivõrd viletsateks ning närusteks on muutunud paljud, nende seas ka mina, et ei peaks julgema enam hingatagi.

5

Nõndaks, kallis Olev. Nüüd näed, kui väärituks võib üks kirjanduslik koolkond muuta teise silmis teatud ajajärgul. See on enam-vähem ikka nii kordunud. Kuid praegune ümberhinnang on meil kõige tasakaalutum ning taktitum, nagu selgus eespool.

On keskmine lihavõttepüha. Kadestan sind, Olev, praegu. Millise elulise rahuga võid sina sel hetkel vaadelda puhast ning sügavat lund rõõmsas märtsipäikeses! Sul pole tegu ühegi hüpleva luuleentusiastiga, kes su täna tembeldab pururumalaks, homme aga valab üle põhiliselt virila kiitusega. Kuid olgu. Kes oma vaimse loomingu on kord juba avaldanud, see peab leppima ka hinnanguliste spekulatsioonidega. Omapoolsete vaadete avaldamine ning korrigeerimine olgu siiski lubatud. Liiasi kui küsimused on põhimõtteliselt erinevad. Selleks tuleb päraromantika rünnaku „uusimate meetodide“ juures vaadelda ka tema relvi.

Praeguse realistlikuma kirjanduse hädaohtliku harimatuse ning maameheliku maitse-lameduse vastu on Orase ainukeseks põhimõisteks — kultuur, sügavam, peenendatum, kõrgem kultuur. See on too mitmetahuline prisma, mille kaudu ta lakkamatult vilksutab värvilisi valguskiiri kõigile põlualustele silma. Aga jumaluke, milline kunsti- või kirjandusevool ei ole oma sihiks seadnud kultuuri süvendamist! Minu teada julges ainult üks väike rühm prantsuse sümboliste avalikult nimetada end languslasteks (*décadence*), ja dadaism kuulutas end lõpuks hullumeelseks. Isegi Marinetti futurism arvab otsivat uut, sobivamat kultuuri. Vastse kultuuri otsingul on see akadeemik läbi makaronidevastase kokaraamatu ja üle alumiiniumist-klaasist kaabude konstrueerimise jõudnud äsjaseks futurismi 30. a. juubeliks koostada uue „sünteesilise romaani“ poeetika, mis vastab umbes praeguse Saksa sünteesilisele supile. Nii on see põhimõiste tänaseni olnud naljaks kui ka tõeks. Valgustusajastu mõjul nõudsid kultuuri armsale maarahvale meigi esimesed kirjamehed. Sama tegi kirklikumalt ärkamisaeg. Meie esirealism sai virgutust lääne positivistlikust kultuurisektorist. Noor-Eesti juhtlauseid on kõigil teada. „Kirjanduslik Orbiit“ lausub oma avaartikli teises lõigus: „Juba aastaid oleme võind oodata asjatult sügavamalt haarat suunitlusi kultuurielus neil, kes asetet meie kultuurielu juhtima.“

Armas Olev, sa imestad: „Kuidas võis küll meie praeguse kirjanduse kultuuritahe — pääle mõne erandi — ometi nii lõplikult untsu minna, et seda päästa suudavad ainult arbujad!“ Kuid põhjus on lihtne. Tegemist on kultuuri erimõistete ja erisuundadega. Ühed haaravad realistlikku ning ühiskondlikult aktiivset maailmapilti, teised taanduvad

sellest üleolevalt, tõmbuvad „kosmiliste“ ja „metafüüsiliste“ ideede otsingule, mida kaunilt nimetatakse — elulisteks põhiväärtusteks. Tegelikult on see küll palju proosalisem. Ühed töötavad oma tõekspidamiste eest aktiivselt, teised nurisevad ja nõuavad kõrgemat kultuuri. Ühedele on kultuurinõue iseenesestmõistetav, teistele reklaamvahend, mida igal võimalikul juhul püütakse demonstreerida. Seda ei saa muudugi võrrelda kunstilise loomingu väärtusküsimustega. See võib olla hiilgav või nõrk mõlemal pool.

Uue koolkonna kunstilisest kultuurisihist annab Oras meile täpse vormeli: „Nende vaimne füsiognoomia on mõttekas, nad on raamatute kaudu pääsnud üle koduse kitsuse. Isegi kui nad on ehk üles kasvanud agulis või alevis, on nad vabanenud umbest kolka-meelsusest. Kõigi võimalike vahenditega — mida mitte igal puhul pole olnud palju — on nad katsunud endile leida õpetajaid maailmakirjanduse pääkujudes. Viimaseid uurides nad on omandanud tõsise suhtumise oma töösse, ideid, mis ulatuvad üle tänapäeva, nõudlikkust eneste ja teiste vastu, perspektiivitunnet ning valmisolekut ennast mitte üle hindama. Nad teavad, kui pikk on tee ülespoole ja kui raske on jõuda kõrgemate tippude lähedalegi. Kuid igatahes on nende pilk ja samm suunatud mäestikesse — lagendiku väikesed künkad neid ei rahulda. Olla esimene külas ei ole mitte eriti raske, kuid suurem teene on üldse kuuludagi vaimuaristokraatiasse, kuigi ei suudetaks sääl pääseda esimesse ritta.“ („Akadeemia“ nr. 3, 1937. Sõrend. minu J. S.). Olen kindel, et selle iseloomustuse esimese poole internatsionaalsetele tungidele kirjutab sõnalausumata alla ka kõige „uduajusem“ (A. O.) eluläheduslane. Kuid tiraadi lõpus loob Oras sellest ühe tõmbega vaimuaristokraatia! Minu teada on nii kõrge hüppe kavatsus meie kirjanduses ainulaadne ning esmakordne. Mõne aasta eest soovitas küll üks kirikhärra Rahvuskogul hakata aadlit looma, kuid ettepanek ei läinud läbi. Sai vaid kamalutäis nalja. Võib-olla on Orase missioonil rohkem õnne?

Nii pahupidiselt humoorikad kui need vaimuaristokraatia loomise kihelused ongi, on neil väljaspool meie piire kindlad kultuuriloolised eelkäijad. Nihilistlik Nietzsche, kellele arbujadki tihti meie tähelepanu juhvad, ihkas uut aristokraatiat kõige fanaatilisemalt. See pidi uuesti hävitama pööblimoraali ja massimaitse kultuuris ning jälle võidule viima antiigi ülimumideaali. Äravalitud ei tohtinud kokkuda ühegi abinõu eest selle läbiviimisel. Sajandilõpu prantsuse sümbolistid-dekadendid suunasid oma haiglaselt aristokraatliku „ülikultuuri“ demokraatse realismi ja naturalismi vastu, kuulutades kunsti äravalitute eriasjaks. Suursugusele ühiskondlikule eraldumisele, nietzschelikule rahvapõlgusele ja kaasajast põgenemisele suundus saksa-austria sümbolism ja impressionism. Inglismaa põliste aristokraatsete traditsioonide juures arenes see Wilde'i kunsti ja elu osadevahetamiseks. Erilisel raske rõhu omas ülimumliku valitutekultuuri iha deklasseerunud vene intelligentsis. Need „kahenädala-revolutsionäärid“, kes moodustasid vene sümbolistliku kirjandusevoolu, filosoferisid pake raamatuid kunsti aristokraatsusest ning „absoluutsest vabanemisest“, otsides tuge oma väidetele Schopenhaueri, Nietzsche ja prantsuse dekadentide kuulutustest. Üks nende kirglikumaid apologete — Ellis — on niivõrd veendunud selles ülimumlikus kultuuris, mida ta peab identseks sümbolismiga, et ei usu ühtki hädaohtu, mis kõigutaks seda väljastpoolt, kuigi vool ise viskleb agooniat: „Kuid väljastpoolt ei ohusta miski sümbolismi! Tema sisemine agoonia ja surm aga oleks võrdne kogu kulturi surmaga ja üldse igasugu ideelise elu lakkamisega, mis pole mõeldav“ („Vene sümbolistid“, lk. 376).

Ajalugu on küll vahepeäl nii läänes kui idas olukorrad hoopis segi paisanud, kuid ülimumkultuuri eed hingitsevad mitmel pool veel edasi. Vaimsusekriisi apostlid sihivad jälle müstikasse ning religiooni. Meilgi otsib A. Annist juba aastaid mingi uue, lunastava reli-

giooni sünteesi, mis koosneks eetikast, esteetikast ning peenendatud ristiusust — à la Merežkovski. Miks ei peaks siis ka kirjanduse uus kool sihtima „vabastava“ aristokratismi kõrgustele, kus pole enam ees seda viletsat tõelisust, „lagendiku madalaid künkaid“. Igatahes katse on huvitav. Eriti, kui hüpe läheb ühe hooga agulist ja alevist mägede tippu.

Selle vaimuaristokraatse lõppsihi kõrval ei lähe aga päraromantika ülesehitava programmi konkretiseerimine kuigi libedasti. Abiotsivad tiraadid keerlevad kui tuuleveskid aiateivastel. Eeskujud on kõige suuremad, nimed algavad vähemalt Sofoklesest, rändavad läbi kogu antiigi ja moodsa kirjanduse maailma tänapäevani. Orase ülevaadete seerias on esitatud Platoni ideede maailm ja Huxley' müstilis-religioosne ühiskonnaparandamine, Baudelaire'i laostumise esteetika ja Whitmani demokraatne elujõud, Poe' jubedusemüstika ja Puškini vaimukas selgus jne. See on muidugi selleks, et juhtida suurmeeste vaimsete vooruste keskendamisvõimalus meie uude luulekooli. Niisiis arbutajate vool peaks nagu looma kõigist senistest vaimuväärtustest vastse — sünteetilise poeesia. Keatsi läbielamis-teooria („Akadeemia“ nr. 4, 1937), mis muuseas kõigiti võrdub dekadent Rimbaud' kõigi eluäärmuste kummutamise retseptile, näikse neid aitavat individuaalsete loominguuluste leidmisel. Enesesepöördud aristokraatset hoiakut aga võivad toetada viimased hääled Inglismaa kirjandusliku kultuuri kriisist („Akadeemia“ nr. 2, 1939). Edasi kuuleme, et: „Talvik, Alver, osalt ka Sang ja Merilaas töötavad Baudelaire'i ja prantsuse Parnassi meenutaval viisil. Eriti kahel esimesel viirastub ilmsesti silme ees mingi väga raidkujuline luulenägemus, vormilt kindlakontuuriline ja selge, väga tihe ja väga plastiline, ilma ülevoolavuseta, kuid viimse piirini elamustega laetud. Epigrammatilisus, mõtete sirgjooneline areng, olgugi vahel sümboolselt peidetud kujul, improvisatsioonilme puudumine, impressio-nismi vähesus, sõnastuse suur puhtus ja täpsus — kõik osutab distsipliini ja tihenduse tahet“ („Akadeemia“ nr. 4, 1937). Selliseid ideaal-luule abstraktseid karakteriseerimisi leidub „Akadeemia“ lehekülgedel ja mujalgi külluses. Edasi saame teada, et: „Asjaomased ei kirjuta suure publiku jaoks“ ja et selle uue põlve maailmavaade on esialgu ainult abstraktsioon: „Ta usub mõtte kui seesuguse jõusse, kui see on tõsine ja kirglik, ning paigutistele künnilistelegi puhangutele vaatamata tema parimad esindajad on — vähemalt esitsa — pesuehtsad idealistid“ („Akadeemia“ nr. 3, 1937). Kodumaa pinnal annab aga Oras neist järgmise sünteesi: „Vaimsuse iha võtab mitmelt neist kosmilise ääretuse tungi, peaaegu panteismi kuju, mida siiski ei lase üle äärte voolata tugev vormitunne. Underi sügav inimlikkus ja värvikus, Suitsu peenetoimsus, Semperi ja Adamsi vaimne elavus ja teravajoonelisus on jätnud peaaegu kõigisse jälgi, kuid neist ja muudest mõjustustest on sündinud omapärased sünteesid. See ei ole epigoonide, vaid iseseisvate loojate põlv, kelle üheks olulisemaks kvalifikatsiooniks on suur andumus kunstile kui pihtimusele, kui kõigi vaimsete võimete kokkuvõtule. Loomulikult omandab luule sellelt seisukohalt võetuna uuesti romantilise sära. „Arbumine“, loitsumine, oma sügavaimate elamuste voolamine elavaks sõnaks on sellele põlvele jälle saand tarbeks...“ („Arbutjad“ lk. 285).

Nii. Sellest programmist ning iseloomustusest näeme, et süntees on küllastatud — on alanud loitsumine ja nõidumine. Luuletaja on jälle muutunud preester-maagikuks nagu oli see kõigi sümbolistide ülim iha. Vene dekadentide manifestidest loeme muuseas, et „sümbolismi siht on — kujunduste kokkuliitmise reaga nagu hüpnotiseerida lugejat, temas esile kutsuda teatavat meeleolu“. Balmont löi selleks isegi äärmuseni arendatud teooria „Luule kui nõidus“, mis uppus mõnede prantsuse dekadentide eeskujul absurdmesse „häälikuvärvi“ metafüüsikasse. Orase loitsumise ning arbutamise leiutis näikse olevat mingi maagi-line loomisenergia keskendamise võime, või üleloomulik inspiratsioonitranss. Igatahes selle

tumedamõistelise loitsumiste saladuste sügavusse näikse arbujuatest kõige andekamalt pühen-
datud olevat B. Kangro, kes end isegi suudab reheahjuks sugereerida („Ajatu mälestus“ —
kogus „Reheahi“).

Eespooltsiteeritule võiks veel palju lisa tuua teoreetiliste väärtuste üleslugemisest arbu-
jateklassi kohta, mis tehtud nende eneste poolt. See oleks mitmeti väga õpetlik, kuid viiks
tänamatult pikale. Kuna aga see on meie esimene vaimuaristokraatsust taotlev kirjanduse-
kool, mille kunstiline eneseteostus rakendub loitsumise-meetodile, siis on asjakohane esitada
mõningaid näiteid nende suhtelistest saavutustest. Järgnevad näited omavahelisest hinnang-
ust demonstreerivad muidugi elegantsemaid julgushetki. Algame ümberluuletamise kunsti
võitudega.

Analüüsid A. Orase Shakespeare'i „Macbeth'i“ tõlget, kinnitab H. Paukson: „Värava-
vahi vigurijutt proosas 2. vaatuse 3. stseeni alul on eestindet vabalt ning meisterlikult; on
appi võet rahvalik allitereerimine, kõnerütm ja ürgkoomilised detailid. Tulemus on
kohati vaieldamatult parem originaalist“ („Looming“ 1934, lk. 838. Sõr.
minu). Orase tõlgitud Poe' luulevaliku formaalne vaatlus juhib H. Pauksoni sellisele lau-
sele: „Käesolevas kogus kohtad ka stroofe, milles riimisüsteem on viid läbi puhtamalt kui
Poe'l, näiteks „Vallatava Vaela“ lõpp („Looming“ 1934, lk. 1030). Sama autori eestin-
datud Puškini „Jevgeni Onegin'i“ katkendite arvustuses leiame samalt hindajalt: „Noore
looder-Onegini kirjeldusest on A. Orase eesti keeles annud stroofe, mille kiiretempolist sädelust ja riimikoomikat algupärane võiks
isegi kadestada (vt. näiteks Onegini buduaari kirjeldus). Puškinil igatahes kõlab
oma kangelase nooruse kujutusest veidi ükskõiksemat või väsinumat tooni“ („Päeval.“
nr. 126, 1936. Sõr. minu).

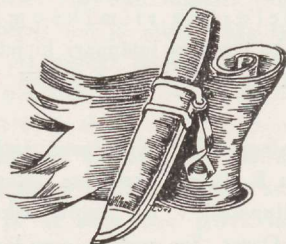
Arbujate algupärase luuleloomingu väärtusvõrdlused jätkavad tõusuteed sublimeeritud
puäntidega. Hoogsalt analüüsid B. Alveri luuletuse „Maailma saatust alati / vaekausil
määrab gramm, / kateedrist hullupalati / on ainult väike samm“ sümbolise intellekti
spirituaalset sümboolikat, kirjutab Oras: „See veetlev, oma lõpupoole otse nietzscheliku paa-
tosega tundeid haarav luuletus ei oleks kunagi tekkind ilma mõistuse subtiilsuseta...“
(„Akadeemia“ nr. 2, 1937). Sama autor lausub A. Sanga luuletuskogu „Müüride“ kohta:
„Tuleb toonitada, et see on midagi sellist, mida meil juba aastakümnete jook-
sul vaevalt kuski on nähtud. Underil, Alveril, Talvikul on transt-
sendentse andumuse ja seletumise hetki, kuid nii vahetult hingest
kui Sangal ei voola müstilise harduse sõnad vist küll kellelgi tei-
sel“ („Eesti Kirjandus“ nr. 2, 1940. Sõr. minu). A. Sanga vormisaavutustest aga kuuleme
H. Pauksont: „Vormiliselt on praegune Sang kaugelt suurem klassik
kui näiteks vallatlev Heine, kelle stroofivorme ta meeleldi kasutab“ („Looming“
1940, lk. 215. Sõr. minu). Aga edasi: „Omaenda poeetilise vastuväidete kiuste on „ter-
veim ja normaalseim“ (sic!) kujutaja kõnealus ringis Bernard Kangro, kes ehk suu-
daks eesti Verhaerenina värssfilmida kogu meie maa, kui ta oma
kõige hilisemas toodangus ei näitaks kunstilist tõusu just äärmiselt subjektiivsete ning vii-
rastuslikkude meeolude sõnastamisega“ (H. Paukson — „Pvl.“ „Kunst ja Kirj.“ nr. 28,
1938. Sõr. minu). Ja nüüd päris puänt: „Mart Raua lüürika on musikaalne virtuoslikku-
seni ja oma kujutussisult pehmet impressionistlikku laadi, millises on väga raskesti ületa-
tava peene eeskuju annud Gustav Suits oma hilisemas loomingu. Raud asetseb aga
täiesti elamuselähedasest juhuluuletajast (!) astme võrra edasi
sel põlisel „platoonilise romantismi“ teel, mille teises otsas meil seisab

Alver oma paljut haaravate ja paljut sümboliseerivate luulekujutelmade „teatriga“ (Samas. Sõr. minu).

Esiolgu jätkub nendest võrdlusnäidetest. Ja nagu selgub — on saavutuste esiaastmed vaimuaristokraatselt tagasihoidlikud. Väga tagasihoidlikud. Arbutamiskunsti täielikult valitsedes pole meie haritlastel ju kuigi raske ette või kõrvale rühkida sellistele nimedele, nagu Shakespeare, Poe, Nietzsche, Puškin, Verhaeren, Heine, Under ja Suits... Ja see pole siiski nali.

„Kuid teooria on hall, mu sõber, aga igavesti haljas on elupuu.“ Seepärast ei maksa pahaks panna, kui pöördume uue luulekooli elutuuma otsekohesele vaatlusele.

(Lõpp järgmises numbris.)

Meistrile

üüd, meister, tean, kus olid sa sel ajal,
kui Mooses Siinai harjalt käske tõi:
sa ootasid siis kaljuna mäejalal
ja kui ta kepiga su pihta löi,
veeallikana pursatasid urust —
kristalselt sädelesid kaljukurust.

Iidmuiste olid kullat kamber, kuhu
kord rahhu pühitseti vaarao sark,
ja läbi aja igavese uhu,
kus aastatuhande eest rändas tark,
sääli olid rohi kitsal mägiteel
või lind, kes laulis laulu puhte eel!

Sa olid latern filosoofi käes,
kes linna turul otsis inimest,
sa hõõgusid kui uri loodusväes,
mil Paabel kattus tuhalademest!
Kord olid usumärter tuliriidal —
kord paluv käsi neitsi uksepiidal!

Ei märkind sünd su olemise algust
ja kõiksusega ühinevas hurmas
ei olnud lõpp veel see, kui keha kalgus:
sul pole elu elus, surma surmas —
nad mõlemad on võrdne igavik,
nii kandub kosmosse su iga pikk...

Sau

Mu süda on mullast, nii soe nagu maa,
maaisasse puren kui ussike raa.
Kaks köidavad pilku — need kotkas ja mutt,
kus pilvepiir puhkab kui valgeks pest utt,
sääil kotkale valla kõik maailmajaod —
ja pimedas mullas on muttide vaod.

Ent liikmed on rambad, ma leban kui tuhk,
tolm hiuseisse sajab ja keerutab puhk
must üle kui tulisekabjune sälg!
Ma laman kui kivi, kus rästiku jälg,
kui kivi, kus sisalik soojendand ennast —
sau sauest, nii lihtne ma, kõigile vennaks!

Mustmiljoneis terades sätendab kruus,
kus käblikuid agaralt askeldab puus,
juur juure na'al elust ju kubiseb laas
ja õite liigküllusest lõkendab aas,
veed lapsena jooksevad palmikus pikas —
ma saueks kesk emakest loodust ürgrikast!

Mu süda on mullast, nii soe nagu maa,
maaisasse puren kui ussike raa...

Sammaldund linnas

See kitsas tänav on kui hämar urg,
kus kustub kõlatult me samme kaja,
paemüürides nahkhiiri peidab kurd
ja kummitavalt seisab vana maja:
pool kivikatust mõranend ja kukkund,
sein nagu rauga pale paatjaks muutund.
Kus muiste vahid püstijalu tukkund,
neis tarne raskelt ajahammas puutund.

ALBERT KESNER

MELTSI TIİK (õli)

AARNE MIKMAA

MAASTIK SILLAGA (õli)

Kui igavikust meie rändki tulnud
ja äkki näib, kui lugend mõnest müüdist,
et tõesti — oleme siin ükskord olnud,
mil sina, kallid, kandsid preestrirüüd,
mil sääl ses kitsaaknalises kambris
ma olin peenepihaline piiga
ja kirikus, kus luugisimsid samblas,
kord oli pihikond, kus vist olin liigel!

Ah, tuttavad on kõik need vanad müürid,
neil tänavkividelgi kord me astund,
sääl aias kuivasid mu padjapüürid
ja selle trepitoole käed meil laskund!
Kas mäletad, kas tuleb sulgi meelde,
kuis seisime kord kõrva kivirünkal —
all veski laskis jahu läbi sõelte
ja tornikellad kumisesid künkal.

Näe, sellest roostes pidemega uksest
ma käisin anumaga õuekaevul!
Siis, haarat viipest, ühest kaugest kutsest,
me uinusime mullavaibast kaetult...
See aja vältel sammaldund on seinad,
tuid pesi teinud murenenud pões
ja müüridele tõusnud kasteheinad —
me aga lähme kahekesi taas!

Vooga, muusika

Hellalt helise, viis! Süda muredest murdund,
kulnud sügavaist kannatusvagudest kurdund,
janun helisid õrnu kui kuningas Saul,
keda süngusekütketest vabastid, laul!
Vooga, nägusa lamburi Taaveti kannel!
Sinna vii mind, kus õitsevad viigid ja mandel...

Suju, helin, nüüd nõjutud võlude ringiks,
suudlust esimest armunud neidis kus kingiks,

**kus ta kambri metsviinapuu väärtides sein,
hõbekarikais käärimas sädelev vein,
kuhu immitseks liilia uimavat hõngu,
tungiks hommikupuhte leekpunaseid lõngu!**

**Viisid, paisuge nüüd nagu tuulest kant tiivad,
nagu luidetel lenneldes tuiskelevad liivad —
piin et langeks mu õlult kui vallanend hilp!
Jalad pilvedel liugleksin, helisev kilp
käes, ma sukelduks muusikavoogude merre —
valust puhtunult tõuseksin valgusse erre!**

Moonutatud Puškin

mbes neli aastat tagasi ilmus Ants Orase toimetusel ja peamiselt tema enda tõlgituna valik Puškini luulet (Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastusel). Selle raamatu ilmudes sai A. Oras sõbrameheliku arvustuse poolt kohe parima Puškini-tõlkija nime. Mõningaid tema tõlkeid nimetati koguni originaali ületavaiks, nii et Puškingi neid peaks kadestama (v. näiteks H. P a u k s o n i arvustus „Päevalehe“ lisas „Kunst ja Kirjandus“ nr. 18, 1936). Ja seitsaadik valitseb A. Orase kui ehtsaima Puškini-tõlkija kuulsus tänapäevani eesti kirjanduslikku avalikkust (v. näiteks: A. S a n g a „Mõtteid ja vaatlusi eesti värsitõlkeist“, „Looming“ nr. 3, 1940).

Kuidas on aga lugu tõepoolest A. Orase Puškini-tõlgetega? Et jõuda selgusele ei jää muud üle kui ette võtta ligem analüüs, tõlgete võrdlus algupäranditega.

Sissejuhatuses raamatule ütleb Ants Oras ise: „Puškini juures on tõlkija ülesanne eriti raske vahendite lihtsuse tõttu, millega originaaltekstis saavutatakse kunstiliselt täiuslik mulje. Klassiliselt puhtaisse joontesse tuua barokke elemente ja kirevust, mis meie ajale nii omased, on siin lubamatu.“ Kuid nagu kiuste sellele manitsusele on valdav enamik A. Orase tõlkeist osutunud niisuguseiks, mida iseloomustavad just need taunitavad „baroksed elemendid ja kirevus“. Nendega seltsivad peagu igal leheküljel veel kõrvalekaldumised Puškini luule mõttelisest sisust ja tundetoonist, nii et originaaltekst sageli muutub kuni tundmatuseni, vahest koguni mõttetuseeni. Kuid — laskem näidetel kõnelda iseendi eest.

Raamatu avalauluks paigutatud „Uuestisünd“ käib Puškinil (sõna-sõnalises proosatõlkes) järgmiselt: „Kunstnik-barbar määrab unise pintsliga geeniusi pildi ja kritseldab sellele mõtetult oma väära joonistuse. Kuid võõrad värvid langevad aastatega kulunud soomusena, ja geeniusi teos ilmub meie ette endises ilus. Nii kaovad eksimused minu vaevatud hingelt ja seal ärkavad nägemused esialgseist puhtaist päevist.“

A. Oras kui tänapäevne esteet ei saa muidugi läbi nii lihtsa sõnastusega. Tal tulevad juurde sellised väljendid, nagu: „briljantne“, „juhmilt“, „tuhmilt“, „kuninglik ning ürgne (ilu)“, „kiirgab“, „hiilgab“, „ideaal“, „puutumatu noorus“ jne. Et need kõik kooskõlas ei ole Puškini luule rahvaliku lihtsuse ja selgusega, ei puutu tõlkijasse.

Luuletuses „Viinamarjad“ ütleb Puškin: „Ei ma hakka kurtma roose, mis on närtsinud ühes röömsa kevadega; mulle on armas ka väätidel viinamari, mis kobaraina on küpsnud mäe all, mu viljaka oru ilu, kuldse sügise rööm, pikergune ja läbipaistev nagu noore tütarlapse sõrmed.“

A. Orase tõlkes muutub see tagasihoidlikult nukker, selgepiirdeline meeolulupilt kohe kriiskavaks ning karjuvaks:

Ei kurda kadund õilmetarju¹,
mil kevadhõng nii leebelt-hää.
Mul naudib meel ka viinamarju,
mis küpsnud kobarais all mäe.

Nad on mu oru õnn ja aare.
Kuis süttib taas mu tüdind põrm,
noid nähes kauneid, piklik-klaare
kui noore imme hurmav sõrm!

„Nereiidi“ tõlkimisel on A. Oras nereiidi pannud ujuma ja siis sealjuures kätega „hiukseist“ vahtu „muljuma“ (s. o. puserdama). Nereiidi „hiuksed“ on muidugi „voolav siid“ ja ta hingus kindlasti „huljub“. Endastmõistetavalt ei esine midagi niisugust Puškinil: „Roheliste lainete keskel, mis suudlesid Taurist, nägin ma hommikuse koidu ajal nereiidi. Peidetud oliivipuie vahele, julgesin ma vaevalt hingata: selge vee kohal õõtsutas pooljumalanna oma noort luikvalget rinda ja puserdas juustest joana vahtu.“

Puškini tuttava luuletuse «Редеет облаков летучая гряда» on A. Oras samuti ära rikkunud talle omase „ilustamisega“. Algupärandi pehmeis toonides antud unistuslikku meeolu ei saa mitte „järele luuletada“ selliste vahenditega, millseid on kasutanud A. Oras. Ei ole sugugi mitte puškinlikud niisugused väljendid, nagu: „leebelt väriseb... kalbe kiir“, „hingele armas nõrk, ent paeluv paist“, (mis äratav mälestusi maast), „kus kaob või kauniks õrnub kalgus“, „tuul toob lainete leebeid tõtteid“, „ulmad uitlesid“ ja „õõvarjud luitlesid“.

„Muusa“ alguses ütleb Puškin: „Muusa armastas mind juba lapseas ja kinkis mulle seitsmikvilespilli.“ A. Oras tõlgib selle järgmiselt: „Ju vara, lapseas, mind muusa teeneriks lõi õdi“ (muidugi, et riimiks: flöödi!). Puškini vilespilli „kõlavad pilud“ on Orasel muudetud „bukoolseiks“. Puškinil mängleb poet „nõrkade sõrmedega“, aga Oras laseb kohe „valla lauluvoo“ (riim: pilliroo!) ja „leebed noodid“.

„Eleegias“ (1821) ei sobi alapärandi tekstiga igasugused „hüljat püüded“, „hajutet noorusulmad“, „valu, norg ja nukrus julm“ (Puškinil ainult: „kannatused“), „tormi tuiskamine“, „südame võppumine“, „koltund nurm“ ja ohked: „Tulge, hukk ja surm!“ (Puškinil ainult küsimus: „Kas saabub mu lõpp?“). Luuletuse vaikne eleegiline põhitoon on tõlkes muutunud mingiks hüsteeriliseks kaeblemiseks.

Kaheksarealises „Linnukeses“ on tõlkija täielikult ära rikkunud teise salmi. Ta kirjutab:

Miks peaks veel elu nukrust tooma,
miks sünge näima päiksepaist,
kui kas või ühtki looja looma
saan vabastada ahelaist?

Muidugi ei tohi Puškinit selle eest vastutavaks teha, et tema eesti tõlkija tal linnukese laseb vabastada — ahelaist! Puškinil kõlab see salm nõnda: „Mu juurde pääseb lohus; miks nuriseda mul jumala üle, kui ma vähemalt ühele loodud olendile võin kinkida vabaduse?“

¹ Sõrendatud — erinevused Puškini tekstist.

Väga pahasti on Puškini käsi käinud tema kuulsa luuletuse „Merele“ tõlkes. Siin koh-tame igas värsis selliseid oraslikke „barokseid ja kirevaid“ väljendeid, nagu: „meel nii meelsalt ootles“, „viirgav vilk“, „uduhell ja harras pilk“, „sügaviku ulg ja hund“, „ent taob sus tuikav kihk, siis hullad, huri“ (?!), „su rüppe hüppel heitnuks end“, „hing, mis kire vangis itkes“ jne.

Kui kaugele meie esteeditsev tõlkija võib minna originaalist, näitab „Merele“ 9. ja 10. salmi tõlge, mis kõlab järgmiselt:

Üht kaljut, kuhu kuulsus kummus,
üht suure hiilge ahervart, (?!)
kus kustus mälestuste lummus:
sää! suikus surres Bonaparte.

Säält leidis rahu vaevat võimur...
Ent vaevalt sulgus võimsa kirst,
kui tuiskas eestta hingehõimur, (?!)
me unistuste kiirgav vürst.

See ei ole enam Puškini sõnavara, millega tõlkija siin töötab. Kõigil neil „kuulsuse kum-mumistel“, „suure hiilge ahervartel“, „lummumistel“, „vaevat võimuritel“, „tuiskavatel hin-gehõimuritel“ ja „unistuste kiirgavatel vürstidel“ ei ole mingit sidet Puškini vaimu ega tekstiga. Puškini tekst käib sõna-sõnalalt nõnda: „(Mu hinge üllataks) üks kalju, kuulsuse kalm... Seal vajusid külma unne ülevad mälestused: seal kustus Napoleon. Seal läks ta hingusele piinade keskel... Ja talle ruttas nagu tormikohin meilt järele teine genius, teine meie mõtete valitseja.“

Mitte enam nii suuri, kuid siiski taunitavaid kõrvalekaldumisi algtekstist sisaldab ka „Merele“ lõpposa tõlge (näiteks: „Eks kõikjal saatus paigal tammu“, originaalis: „On inimsaatus kõikjal sama.“).

„Koraani jäljenduste“ tõlkimisel on kohati tuntavalt kannatanud Puškini napp, tihe sõnastus ning koraanlik stiil. Puškini päikse, mis „paistab taevale ja maale“, muudab tõlkija „kirkaks päikseballiks, et keset laotust valvaks vaht“ (riimib muidugi: taht!). Mees, kes Puškinil on lihtsalt „tulvil meeletut uhkust“, peab tõlkijal tingimata olema „meeletu-mast huimast hull ja endas ülbelt võitjat nägev“ (riimib: Vägev!). Puškinil esineva Kõige-vägevama hüüde: „ma surmaga karistan maad“ asendab tõlkijal: „surma süngesumes-ke lu“ (!). Puškini värsid: „Et Jumal kaitseb päevi tal / nii rõõmudes kui viletsuses?“ ta tõlgib: „Et teda varjab inglitiib? / Et ta saab taevalt õnnealmust?“ Viimase „jäljenduse“ tõlkes langeb Puškini tekstist otse karjuvalt välja riimipaar: hoogles — voogles.

Piinlik lugu on Orasel juhtunud „Epigrammide“ (1817—1825) tõlkimisel. Epigrammis „Ühe värsitreiali ajalugu“ tabame kohe alguses Puškini mõtte võltsimise, kui loeme: „Tal ammu juba tuttav rahva hirn“ (s. t. hirnumine). Teatavasti ei olnud Puškin mitte nii rahvavaenulise kunstikäsitusega kui tema eesti tõlkija ega mõtelnudki mainitud epigram-mis rahvast hirnuma panna. Epigramm algab täpselt nõnda: „Ta kuuleb harjunud kõr-vaga vilet“ (rahvast ei ole siin Puškinil üldse juttu).

Epigramm „Karamzini kohta“ käib sõna-sõnalisel tõlkes: „Tema ajaloos tõendab pee-nus, lihtsus, ilma mingi erapoolikusest, isevalitsuse tarvilikkust ja nuudi veetlusi.“ Orase tõlge aga moonutab selle:

Ta proosa lihtsast, elegantsest laadist
võib leida ülendavat uudist,
mis hurma hoovab autokraadist
ja millist veetlust nuudist.

Täiesti nurjunud on tõlge „A. P. Kern’ile“ (1825). Parimgi Puškini tundja ei või vist ütelda, et see on Puškini luuletus „Я помню чудное мгновенье“, kui ta tõlkes loeb:

Too imeviiv on hinge vajund,
mil ilmusid kui ilmutus,
oo nägemus, liig kiirelt hajund,
oo puhta ilu geenius!

Kui vali saatus lootust keelas,
kui raskus pää, kui süngus kulm,
siis meenus hääl, nii hell ja meelas, (!)
ja õrna ilme hurmav ulm.

Nagu sõrendusist näha, jääb teises salmis ainult neli sõna, mil on mingi side Puškini tekstiga; kõik muu on tõlkija leiutatud. Ja samas „hurmlenas“ ning „ulmlenas“ laadis on teostatud kogu luuletuse tõlge. Algupärandi rahvalikust lihtsusest, selgusest ja sundimatust voolavusest ei ole midagi säilinud.

Luuletuses „Maru“ („Kas nägid neidu valges rüüs“) on tõlkija Puškini ehedale, mõjuvate nägemuspildile asjatult lisanud süngust ja tormakust. „Õelund mere murdjaküüs“, mis „kiskus ahnelt“ „kõrgeid, süngeid kaldarahne“, neitsi „palgeid mõstes pritslev vaht“ ja rand, mis somab kõuerõkkest“ ei esine Puškini tekstis.

Järgnevas „Eleegia“ (1826) tõlkes on Oras liigselt rõhutanud valulist tundetormi, nii et tõlge jätab mingi masendava mulje, mida ei jäta originaal. Kus Puškin ütleb: „asjatult virgutasin ma oma tundmust“, seal Orasel „ei süttind valuks tunde ausus“ (riimi pärast: lausus!). Puškini tunnustuse: „Või teda siis armastasin leegitseva südamega, sellise raske pingega, sellise õrna ihastava tusaga, sellise meeletuse ja vaevlemisega“, tõlgib Oras tingimata nii (et kõik ainult kuidagi riimiks!):

Või teda armastin nii hardalt, heldinult,
või tema pärast piin mus kaevles (!)
ja rusus masendus nii mornilt, meeletult
ja süda lõkendas ja vaevles.

Puškin lõpetab oma laulu: „Kus piinad, kus armastus? Paraku ei leia ma oma hinges vaese kergeuskliku varju, pöördumatute päevade mälestuse jaoks ei pisaraid ega kaebeid.“

Orasel kõlab see nii:

Kus jäi mu hoog, mu kirg? Eileina tundeuhk
liig usaldavat, rauget neidu,
too õnnis aeg on läind, mu ulm ja rõõm on tuhk —
ei piina mul, ei kaebeid leidu.

Puškinil ei ole kuski seda „uhkavat“ ja „ulmlavat“ tundmuste ülevoolamist, millega Oras oma tõlkes püüab hiilata.

„Prohveti“ puhul kohtume muidugi jälle „ulmaga“:

Mu pilku, mida rusus raug,
ulmkergelt riivas puute pehmus,
ning võpatades valla ehmus
kui kokkund kotkal äkki laug.

Nagu „Prohveti“, nii rikub ka kuulsa „Poeedi“ tõlget liiga moodne sõnavara, palju sõnalisus, „ilustav“ täitematerjal, kriitikanõrk esteeditsemine. Loetagu ainult selle tõlke algust:

Kui laulikud ei nõua Phoebus,
siis pühas templis tuld ei näe,
morn süda, kuhu kahtlus sõõbus,
on loid ja närb, ja norgund pää;
hing väsind hümmitsevaist pühist (?)
ja püha lüüra tummaks neet...

Et siia kokkukuhjatud moodsate sõnade ja sõnavormide rägastikust kätte leida Puškini mõtet, tuleb pöörduda originaali juurde. Puškin ütleb: „Kuni Apollo poeti ei kutsu pühale ohvriteenistusele, on poet väiklaselt vajunud tühise maailma askeldusisse; ta püha lüüra vaikib, kuna ta hing naudib külma und“ jne.

„Naise portree“ maalib Puškin nõnda: „Oma leegitseva hingega, oma tormiliste kirgedega ilmub ta, oo, põhja naised, ajuti teie keskele ja sööstab mööda kõigist seltskondlikest kombeist kuni jõukaotuseni — nagu ebakorrapärane komeet tähtede täpselt määratud ringis.“

A. Oras tõlgib selle:

Hing hõõgel hingetute reas (!)
ja kirest lõhut kombe ahel —
nii säädust hülgavana vahel,
oo, põhja naised, teie seas
ta lisab kiirusele kiirust,
meel elu äärmustesse veet —
nii täpselt reatet tähe tiirust
lööb läbi leegitsev komeet.

Laulus „Ei, ära laula Gruusiast“ on Puškini „kaunitar“ Orasel muutunud „hurmavaks naiseks“ (muidugi!), „kuuvalgus“ „täiskuu hõbevalanguks“ ja „kauge vaene tütarlaps“ „tolleks vaaseks, kaueks, kalbeks (!) neitsitiks“. Juurde on tulnud Puškini teksti „salvav hää“, mis „hinges tummub“ ja (riimi pärast!) „piinav pilt“, mis „ette lummub“.

„Südamesõbrast“ leiame jälle ohtrasti näiteid, mis ei sobi Puškini tekstiga: „süngeid varje“, „hõõgub miil“, „see hinges iili jälgiv iil“, „ära ava viimset lukku“ (Puškinil: „varja, varja oma unistusi“), „miks tõukad lõõmavasse hukku“ (Puškinil: „kardan nende lõõmavat nakkust“). Algupärandi mõtte moonutus on siin ilmne.

„Lille“ algab Puškin nõnda: „Näen kuivanud, lõhnata lille, mis unustatud raamatu vahele; ja vaata, juba on mu hing täitunud kummalisest kujutelmast.“

Tõlkija peab seda lihtsalt väljendatud selget mõttekäiku kindlasti edasi andma palju keerukamalt, ebamäärasemalt, „ilusamalt“:

Näen kuivand lille kaante vahel,
mil kustund värv ja haihtund hõng,
ja juba põimub mõtteahel (!)
ja keerdub unistuste lõng.

Kui paksult Oras algupärandile värve armastab lisada, näitab kujukalt „Mälestuse“ tõlge. Toome võrdluseks ainult mõned värsid. Puškinil: „Näen, jõudeelus, taltsutamatus piduses, hukutava vabaduse meeletuses, vangipõlves, vaesuses, võõrais rohtlaantes oma kaotatud aastaid.“ Orasel:

Näen hullund priiuses, näen piduhurjuses (?)
koos elu ilgused ja saastad,
näen, vangis, kehvuses ja kurjuses
mu päevad möödund, hukkund aastad.

Puškinil lõpeb laul: „Ja mõlemad räägivad mulle kooljahääl igaviku ja haua saladust!“ Orasel lisandub igavikule ja hauale tingimata surm ja kohtupasan.

Luuletuses „26. mail 1828“ on tõlkija poolt vabalt leiutatud väljendid: „liigne lelu“, „surma piinapink“, „hävimatu hinge härm“ jne. „Eelaimuses“ on Puškinile võõras: „kiiva saatuspikse aplus / ähvardavalt hetki loeb“ (originaalis: „kiivas saatus ähvardab mind uuesti ohuga“), „su kuju kiirgav haprus“ (originaalis: „mälestus sinust“), „roidund hinges läitku mul“ (originaalis: „hinges asendab mul“).

Pealkirjata pisipala „Я думал, сердце позабыло“ tõlke algab A. Oras: „Nüüd lõpp, nüüd lõpp, nii hing end trööstis, / mu lemmel, tühjal noorusveal.“ Et Puškin ei mõtelnud mingit „hinge enesetrööstimist“ ega „lemmet kui tühja noorusviga“, selgub originaalist: „Ma mõtlesin, et süda on unustanud kerge võime kannatada.“

Virildunud estetismi õied katavad ohtrasti ka „Antšaari“ („Mürgipuu“), mille sõnastus Puškinil teatavasti on haruldaselt tihe ning mõjuv. Noppigem neid õisi: „okste kooljakalbe haljus“, „kui päike kuumaks kangub“, „leht linnule liig õelalt-hakk“ (originaalis: „ta juurde ei lenda isegi mitte lind“), „liig morn säääl ase“, „tormi tuiskav vahk“, „kui eksiuitnud pilverünk / säeb neetud paiga poole tiiva“ (originaalis: „ja kui pilv, eksirännul, niisutab tema tihedat lehist“). Täiesti ebaõnnestunud on tõlge salmis:

Tõi vaigu, milles huk ja käng,
ja kõdund oksa, tumm ja hoolas,
kuid tuhmund pilgus tuskles äng,
külm higi kõhnund palgelt voolas.

Algupärandis seisab selle asemel: „Ta tõi surmavat mürki ja oksa närtsinud lehtedega, ja tema kahvatult näolt voolas higi külmade niredena.“ Nagu selgub, on Orasel selle tekstiga täiesti omavoliliselt liidetud „hukk ja käng“ ja „tuhmunud pilgu tusklev äng“.

Lubamatult kaugemale lähevad Puškini laadist ka viimase salmi tõlkeread:

Ent mürki kastis relvad tumm
morn julmur, võigast võimsust saades, (!)
ning teele tiibles noolte summ...

Nende värsside „võika võimsuse“ ning „tiiblemise“ asemel loeme algupärandist lihtsat, aga seda mõjuvat: „Ent tsaar immutas selle mürgiga oma kuulekad nooled ja levitas nendega hukatust...“

Ebapuškinlikest, riimi pärast otsitud ning kistud väljenditest kubiseb ka „Pööbli“ tõlge. Kohe alguses kohtame selliseid, nagu: „üllalt indund“, „kõrk ja vindund“, „enda kalkusesse pindund“ (Puškinil lihtsalt: „võhiklik“). Mitte Puškini, vaid tõlkija „omaloomingust“ pakub näidet salm:

Ei, kui sa oled ülalt saadet,
siis valgusta me tuhmund vaadet.
Kui pilk sul viibind taevatõel,
siis õppa uudist maisel laval.

Puškinil ei ole muidugi mitte mingit tegu selle „tuhmund vaate valgustamise“ ega „maisel laval uudise õppamisega“. Puškin ütleb: „Ei, kui sa oled taeva äravalitu, siis, jumalik saadik, kasuta oma annet meie hüveks: paranda kaasvendade südameid.“

Edasi leiame sama laulu tõlkes veel: „mis puutute / poeeti, kelle eesmärk hardus“ (algupärandis: „mis on rahulikul poeedil teiega asja?“), „las määratud meel, mis pahes tardus“ (algupärandis: „kivistuge julgesti oma pahes“), „ei lood meid kasupüüde jaoks“ (?!), „lõkatav ood“ jne.

Luuletuse „Tundemärke“ teine salm kõlab Orase tõlkes:

Te juurde sõitsin — norgund ju
mu ulmad, süda nukralt armund,
ning vasemalt mind vaatas kuu,
pilk noomivaks ja süngeks karmund.

Puškini tekst aga ütleb (võrreldagu tähelepanelikult): „Ma sõitsin ära; teised ulmad... Armund südamel oli nukker, ja kuu saatis mind vasemalt tusesena.“

Oras on selle tõlkinud osalt valesti, osalt mõtet tundmatuseni väänates.

„A. P. Kern'ile“ (1829) algab Puškinil südamlikus, tagasihoidlikus toonis: „Kui sinu noori aastaid teotab lärmikas kumu ja sa seltskonna kohtumõistel oled kaotanud õiguse aule, jagan üksi kesk külma hulka sinu kannatusi ja palun sinu eest viljatu palvega tundetud ebajumalat.“ Tõlkija võtab siin kohe kriiskavad noodid ja kirjutab:

Kui kuuldus nurjatu ja rüve
sind teotab, õide puhkev taim,
ja meelsalt viimse au ja hüve
sult riisuks rahva rõkkav laim,

siis keset hulka, kes ei hooli,
jään kindlaks, kes su tundeid tean,
ning külma, armutut idooli (!)
veel üksi vannutan ja nean.

Siin on Orase vormi- ja peamiselt riimiharrastusele ohvriks toodud juba kõik: Puškini laulu tunde- ja mõttesisust kuni eesti õigekeelsuseni (idooli!). Ei tarvitse lisadagi, et ka kõik järgmiste salvide „ilustusvahendid“, nagu „pilkav pist“, „nuhtlev roosk“, „vaenu-rahe“, „teesklev vimme ja vihaping“, „edev arm, mis varsti jahe“, „lõbu lämmatus ja piin“ jne., ei ole sõltuvad Puškini tekstist, vaid tõlkija vabast fantaasiast.

A. Orase kohta on iseloomulik, et ta ei suuda omapoolseid „vahekiilundeid“ Puškini teksti teha originaali vaimus ja laadis, vaid sellele hoopis vaenlikus, seda lõhestavas ning

hävitas stiilis. Teiste sõnadega: ta ei suuda tõlgitavasse „sisse elada“, kuna aga sealsamas ka tema enesekriitika küllalt valvas ei ole. Ta võib oma töö ära rikkuda kasvõi selliste väikeste seikadega, et ta Puškini Aiolosele järsku „fanfaari“ pihku pistab („Laviin“), „õpetatud tujukuse“ „maitse harjund ülluseks“ moondab („Suurnikule“) jne.

Eriti kahetsemisväärne on tõik, et tal ei ole õnnestanud just rea Puškini parimate luuletuste tõlkimine. Võtame näiteks kuulsat „Брожу ли я вдоль улиц шумных“. See on A. Orase tõlkes saanud ju päris kauni kuju, aga, paraku, on see minimaalsel määral kasutatud Puškini sõnavara, kõnelemata originaali südamliku lihtsuse kaotsiminekest. Võtame näiteks ainult esimese salmi, mis Orase tõlkes käib järgmiselt:

Kui tõtleb linna rõkkav rüsin,
või palveid kuulab hardund salk,
või hullub piduhoog, siis küsin,
mil saabub surm, me ainus palk.

Peale sidesõna „või“ ei ole siin ühtegi sõna, mis esineks Puškini tekstis. Puškin kirjutab: „Kas uitan kärarikkail uulitsail, või astun rahvarohkesse templisse, või istun meeletute noormeeste keskel, ikka andun ma oma kujutelmadele.“

Sama vabalt kui esimene on Orasel ka kõik järgmised salmid „ümberruuletatud“. Seda võiks, kui tahetakse, nimetada Puškini jäljendamiseks, aga mitte enam tõlkimiseks.

Orase moodne sõnaline lopsakus ja kirevus puhkeb eriti tugevasti esile luuletuste „Metropoliit Filaretile“, „Luuletajale“, „Madonna“, „Eleegia“ (1830) tõlkimisel. Seal töötab ta juba selliste vahenditega, nagu: „mänglev või laisalt roiduv meel“, „närb ja hellitet lüüra laul“, „hämmund käed“, „üllastavad ja võimsad hõiked“, „nuttes järsku õide puhkev meel“, „maise laeva parda jätnud, lökkelennul üles veet(!) hing“, „huimav hetk ja kiidu rõkkav tasu“, „mõtte harjadel asumine, vabast vaimust veet(!), „võlvus mil igivööras reet“, „pühad palmihied inglissummaga“, „pälvurkonnad“(?!), „hiilgeherendused“, „puhta veetluse ürgveetlevad terendused“ jne. Ei tarvitse lisadagi, et kõik see „materjal“ ei sõltu vähimalgi määral Puškini elavast rahvakeelest kasvanud sõnavarast. Puškin ei maali kunagi nii kriiskavate, kenitlevate, aga sealjuures ometi ebamääraste ja sageli koguni mõttetute värvidega.

Viiks liiga pikale eritella kõiki A. Orase tõlkeid, seepärast peatugem ainult veel mõnel. „Vaejuhis“ on Puškini „rinnakad naised“ Orasel muudetud „iharpilkseiks naisteks“, „sõjakad, vaprust tulvil näod“ — „nägudeks, mil pilk kui pikne, erk ja kiire“, „rahva sõjaväeliste jõudude pealikud, keda katab imetaolise sõjakäigu kuulsus ja igavene mälestus kaheteistkümnendast aastast“ — „sõjapäälikuteks, / kes päästsid vaenlasist me riigi rünnat rooli / ning igiaegadeks said ehteks oreooli“ (muidugi jälle riimi pärast). „Rünnat rooli“ ja „oreooli“ taolisi lisandeid leidub selle luuletuse tõlkes veelgi, nii et lõpuks hajub algupärandi ülev tõsidus ja tihedus.

Luuletuses „Kui saabub“ on originaali algusvärss: „Kui toimus suur pühalik sündmus“ (s. o. Kristuse surm ristil) Orasel tõlgitud järgmiselt: „Kui saabub ülev hetk, mis hinges ikka uus“(?!). Ristilöödud Kristuse risti juures seisva kahe Maarja — „Maarja-patuse ja Pühima Neitsi“ — kohta ütleb Puškin, et nad olid „vajunud piiritusse kurbusse“. Tõlkija peab seda kurbust ilmingimata paisutama: „ning lõhkev ana nais(!) / neil süda määratud ja julma(!) kurbust täis.“ Puškin jätkub: „Ja nüüd, näeme, on risti jalale, just nagu linnavalitseja trepi ette, kahe püha naise asemele seatud kaks julma tunnimeest püssi ja kiivriga.“ Oras tõlgib: „Kuid selle kaitsega te

(kelle?) meelest vist ei lepi: / ta ees (kui valvurid ees ülemuse trepi) / nüüd näed — ei pühakuid, noid valulikke kaht(!), vaid kuidas relvades käib vahi kõrval vaht.“ Edasi on Orasel „kaitsevalve“ moondu „õelateks kiivrikoonudeks“(?), „Keisrite keiser“ „taevahiilge kiireks“, „terava okaskrooniga kroonitud Valitseja, kes oma ihu kuulekalt andis piinajate piitsadele, naeltele ja piigile,“ — „tolleks lõhkikistus mantlis, nii suureks ja alandlikuks, tolleks okkail-kroonit Kristuseks“, „kes sallis, kuigi käes tal kogu taevariik(!), / et teda veristas julm nael ja piits ja piik.“ Kui Puškin ütleb Kristusest, et tema „hukkamine lunastus kogu Aadama soo“, siis peab Oras seda kindlasti väljendama „moodsamalt“: „kes teind, et avat taas meil taeva kiirgekoda“(!). Hoopis mõttetuks on Orase tõlkes muutunud luuletuse kaks lõpprida. Puškinil need käivad järgmiselt: „või on, ... et mitte segada jalutavaid härrasid, kästud siia (s. o. Kristuse risti ette) mitte lasta lihtrahvast?“ Orasel on see mõttekäik saanud sellise kuju: „Või näib teil alandav, kui Ristilöödu ees / koos härrasrahvaga käib rahvarämps palees?“ Kuidas „Ristilöödu“ järsku sattus „paleesse“, see jääb tõlkija saladuseks — evangeeliumid (ega Puškin) ei anna selle mõistmiseks vähimatki pidet. Ja millest see Orase põlgus rahva vastu, et ta, kus Puškin iganes juttu teeb rahvast, selle tõlgib „rahvarämpsuks“, „pööbliks“ jne.?

Ei ole Orasel õnnestunud ka „Palve“ ja „Kui ärkav rahunus meelt raskelt kütkes peab“: algupärandi ülevtõsine meeleolu on kaduma läinud. Päris mõttetu „moderniseerimisi“ siin siiski ei leidu. Nendega kohtume jälle kuulsa *Exegi monumentum*'i tõlkes, millega Oras lõpetab oma valiku Puškini „lühemaist luuletusist“. See tõlge kõlab Orasel nii:

Ma samba püstitin, ent ebamaise samba,
mis kerkib hoogsamalt kui pööbli päälekipp
ning pakku kindlamalt lööb rünnud aege hamba
kui Aleksandri samba tipp.

Ei, täitsa ma ei kao! Mu vaim, mis värsis tiibleb,
jääb lüüras lõkkama, kui ihu hauda neet,
ning kiirgan, kuulsana, niikaua kuni viibleb
all päikse kas või üks poeet.

Ning mööda Venemaad mu levib võimas loome,
ning nimi helahtab mul iga rahva suus:
mind austab slaavlane, mind mainib sünge Soome,
mind kiidab tundrate tunguus.

Ning püsib armastus mu vastu Vene hiius —
mu vastu, kellelt hing tal hädushurma joond,
kes julmal ajastul sind ülistand, oo priius,
ja langenuile tröösti toond.

Oo kuula jumalat, mu muus, oo jää ta liitu:
mis mõjub maine pärg, mis sõgedate uhm!
Ükskõikselt kuulatle nii laimamist kui kiitu
ja luba juhmil olla juhm.

Nagu näeme, on luuletuse esimene salm tõlkes saanud hoopis vastupidise mõtte kui see on Puškinil. Originaali teine rida ütleb, et „samba juurde ei rohtu iialgi rahva tee“, s. t. et rahvas saab ikka austavalt luuletaja samba juurde käima. Tõlkes aga on Oras pannud „pööbli sambale peale kippuma“, mis teeb mulje, nagu oleks Puškin halvustanud rahvast ja kartnud tema liigset „pealekippu“. Kolmas ja neljas rida määravad originaalis autori suhtumist tsaarivalitsusse: ta monument kerkib oma alistumusega kõrgemale tsaar Aleksandri sambast. Tõlkes on see mõttekäik moondunud mingiks ebamääraseks, uduseks „a e g e h a m b a r ü n d u d e p a k k u l ö ö m i s e k s“.

Järgnevais salmides ei lasku Oras enam sellisele Puškini mõtte väänamisele kui esimeses. Ent nüüd ta kasutab selliseid otsitud, kunstlikke väljendeid, nagu: „tiibleb — viibleb“, „hauda neet“, „võimas loome“, „helahtab“, „häädushurm“, mis on ilmselt vastuolus Puškini luule endastmõistetavuse, sundimatus ja lihtsusega.

Võrdluseks olgu siin *Exegi monumentum* esitatud allakirjutanu tõlkes. Selles on püütud originaali mõttesisu edasi anda puškinlike vahenditega ning võimaliku täpsusega:

Ma samba püstitin, mis pole tehtud käega;
ta juurde iialgi ei rohtu rahva tee;
ning tõuseb kõrgemale alistumatu väega
kui Aleksandri sammas see.

Ei! tervelt ma ei kao! Hing elab üle haua
ja pääseb kõdumast mu lüüral leekival —
mu kuulsus püsima jääb ilmas senikaua,
kui on poeete päikse all.

Käib üle Venemaa mu loodud luulelugu,
mu nimi omaseks saab iga rahva suus:
mind austab slaavlane, kalmõkk, ja soome sugu,
ja praegu metsik veel tunguus.

Ja armastatuks jään sest kauaks rahvastelle,
et lüüral äratust ma headuselle toond,
et julmal ajastul ma laulnud priiuselle
ja tröösti langenuile loond.

Oo, julgelt kuula, muus, vaid jumalikku vaimu,
ja hülga maine pärg ja ülekohtu uhm,
ükskõikselt võta sa nii kiitu kui ka laimu
ja ole vait, kui vaidleb juhm.

Ruum ei luba meil ligemalt eritella A. Orase tõlkekatkeid „Jevgeni Onegin'ist“, mis täidavad terveni 65 lk. kõnesolevast raamatust. Neis katkendeis esinevad kõik samad nõrkused ja pahed, millest eespool oli juttu. Toome siinkohal ainult ühe näite.

„Jevgeni Onegin'i“ kõige populaarsemate stroofide hulka kuuluvad teatavasti:

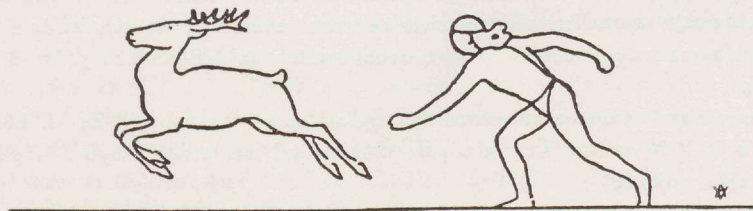
Мы все учились понемногу,
чему-нибудь и как-нибудь,
так воспитаньем, слава Богу,
у нас немудрено блеснуть.

A. Oras on selle selge mõttekäigu rahuliku südamega pahurpidi pööranud:

Meil kõigil teadust napilt tilkund,
üks tiba säält ja teine siit.
Kui pääs vaid kübe tarkust vilkund,
saab kergelt osaks hiiglakiit.

Enam-vähem rahuldavalt on Orasel „järele luuletatud“ umbes tosin laule: „19. oktoober 1825“, „Talveõhtu“, „Delibaš“, „Kaukasus“, „Tondid“ (siiski: „liugleb, siugleb“ Puškini „ДУЕТ, И ЛЮЕТ“ asemel!), „Sügis“ (sekka küll ebapuškinlikke värse: „Siis roostes viimse mul kui vaimse võime kruvi“ jt.), „Majake Kolomnos“, kaks laulu „Pidust katku ajal“, „Husaar“, „Küllastasin taas“, „Pindemonte järgi“, ja vähesel määral stroofe „Jevgeni Onegin'ist“. Kõik muu (ja see moodustab rõhuva enamiku A. Orase tõlgetest) on masendavaks näiteks, kuidas Puškinit mitte ei tohi tõlkida. Selline tõlkimisviis on lihtsalt vastutustundetu.

Puškin on kirjanik, kes oma loominguga enne kõike maailmale midagi on ütelda tahtnud. Ja tal on olnud, mida ütelda. Vorm kasvab tal iseenesest sisust, sundimatu, selge ning lihtne. A. Oras kui esteet aga hindab üle kõige vormilist ilu — „rütmiist veretukset ja kõlalist värvingut“, nagu ta ise ütleb (eessõnas kõnesolevale raamatule). Talle on see-pärast peaasi, et ta Puškini luule hästi oma maitse järgi saaks vormiistule tõmmata, hoolimata selle tunde- ja mõttesisust. Sellest sõltubki, et ta tõlked on enamasti küll suuresti „hooglevad“ ja „vooglevad“, et nad on kõik ilusasti riimitud, aga et neis ometi nii vähe on Puškinit. Ja seda tuleb ükskord avalikult kinni naelutada. Meie nooremad põlvkonnad, kel puudub võimalus Puškinit algkeeles lugeda, ei tohi selle geniuse loomingu-
gust saada nii võõrast kujutelmale, nagu nad saavad, usaldades ilma kriitikata A. Orase kiidetud tõlkija-võimeid.

Mihkel Lüdigi 60 a. sünnipäevaks

Kui käesoleva sajandi algul eesti helilooming astus uude ajastusse, mis hakkas taotlema vabanemist järelromantismi mõjudest ja innukat püüdu rahvuslikkuse ja omapära saavutamiseks, samuti ka instrumentaalmuusika ja suuremate vormide viljeldamist, siis ettekande alal algatas see ajastu samuti kõrgema muusika ja suurteoste levitamise arendamist. Loomulikult vajas sellaste ürituste korraldamine oskuse ning muusikaharidusega varustatud kutselisi helikunstnikke, kes juhtivate jõududena olid suutelised neid suuri ülesandeid teostama ja kellel ei puudunud ind ega tahtejõud endid raskele tööle rakendada. Raskele sellepärast, et olukord sellasteks kunstilisteks üritusteks polnud küllalt soodne, vaatamata asjaolule, et rahvusliku iseteadvuse tõus seda moraalselt mõjutas ja eesti seltskonna majanduslik kandejõud seda juba kuidagi võimaldas.

Tööpõld oli aga organiseerimata ja et uusi üritusi luua, selleks tuli algatajatel enestel kõik teha: vastavad materiaalsed alused, vastavad ettekande aparaadid ja kõik muu organisatsioon luua ja sellega pingutavasse töösse sukelduda. Selle juures pidid tegelased — eriti juhtivad jõud — omama palju idealismi ja usku ürituste vajadusse ja selle töö tasu oli rohkem moraalne kui materiaalne.

Kuigi kutseliste jõudude vähesuse tõttu need üritused oma ettekande-tasemelt ei võinud saavutada ideaalset, olid siiski viljakad ja elavad need ajad ning omamuusika kujunemisele määrava tähtsusega. Siin hariti kasvatavat mulda, et istutada meie kõrgemate muusikaliste ürituste värsket, lootustandvat taimekest kevadise päikse säras, innukate ja üksmeelsete lootuste soojuse paistes, et see kasvaks meie rahvusliku helikunsti ilusaks ja tugevaks tammeks.

Ülaltoodust järgneb, et nende meie vanema generatsiooni muusikategelaste teened on küllalt suured selles, et meie helikunst praegusel ajal on saavutanud taseme, mis võimaldab temal võistelda rahvusvahelisel areenil teiste rahvaste muusikaga, kellede kultuur on palju vanem. Sesse muusikute-pioneeride generatsiooni kuulub ka Mihkel Lüdig, kes 9. mail sai 60-aastaseks.

Nagu enamik meie vanema põlve muusikategelasi on pärit maalt, nii ka M. Lüdig põlvneb Pärnumaalt Reiu vallast, kus ta sündis 1880. aastal metsavahi Jakob Lüdigi arvukas perekonnas teise pojana.

Juba õige varases nooruses avaldusid tema muusikalised anded ja huvi, mida äratas väike kahe registriga vana vileorel, kingituna temale emapoolselt vanaisalt Mihkel Oider-

man'ilt, kes külakoolmeistrina oli koha peal innukas muusikategelane ja koorijuht. Nii näib, et Lüdig'i muusikaanded ja huvi olid pärandatud rohkem ema poolt. Sellel primitiivsel oreil toimusid siis ka tema esimesed sammud muusika alal. Kuue-aastase poisikesena mängib ta Pärnu Nikolai kirikus mõne koraali, mille puhul teda loeti „mingiks imelapseks“, nagu ta ise oma biograafilistes märkmetes mainib. Tema Pärnu sattumine sünnib ka juhuse tõttu ja nimelt järgmiselt: Pärnust sõitis Reiu metsavahi Jakob Lüdig'i juure keegi böömlane, Pärnu linnaorkestri viuldaja Franz Jacob, et endale puid hankida. Kuuldes noore Mihkli oreli-mängu, viis ta tema enesega kaasa linna ning seal astus kokku komitee, kes tahtis noorele Lüdig'ile võimalusi luua tema muusikaliseks edasiharimiseks. Kuna see komitee koosnes saksa seltskonna metseenidest, siis loomulikult sai Lüdig oma noorpõlves täielikult saksa kasvatusena. Sellest hoolimata kujunes Lüdig'ist tubli eestlane ja tõsine patrioot, kelle elu-töö rahvusliku kultuuri, eriti eesti helikunsti alal on olnud püsiv, viljakas ja väärtuslik.

See saksa metseenide komitee võimaldas Lüdig'il umbes 10 aasta jooksul Pärnus koolis käia ja muusikat õppida. Viimane toimus saksa Nikolai kiriku organisti Max Peters'i juures, kes pärast sai Moskva konservatooriumi oreliklassi professoriks, kuhu ka Lüdig 1897. a. astus õpilaseks 16-aastase noormehena. Järgmisel aastal siirdus ta aga Peterburi konservatooriumi prof. Homilius'e õpilaseks, õppides ühtlasi ka kompositsiooni professorite Rimski-Korssakov'i ja Solovjev'i juures.

Lõpetanud konservatooriumi 1904. aastal vabakunstniku diplomiga, asus Lüdig varsti peale seda Peterburis eesti Jaani kiriku organistiksi sealt lahkunud Rudolf Tobias'e asemele.

Juba konservatoristina rakendas ta end praktilisele muusikatööle Peterburi eesti seltskonnas koorijuhina, solistina ja kaasmängijana. Oma koorijuhi-tegevust algas ta karskuse-selts „Ustavuses“, oli koorijuhiks „Käsitööliste“ ja „Noorte meeste“ seltsides, töötades üht-lasi pikemat aega Jaani kirikukoori juhina, milline kohustus oli ühenduses sama kiriku or-ganisti ametiga. Pidevamaks ja tulemusrikkamaks oli tema tegevus peale Jaani kirikukoori „Peterburi Eesti Hariduse Seltsi“ koorijuhina. „Heategeva Seltsi“ ja „Kooli Seltsi“ ühine-mise tagajärjel tekkis suur ja teovõimas Hariduse Seltsi segakoor, mille juhatajaks sai Jo-hannes Kappel'i järele Mihkel Lüdig. Selle kui ka Jaani kirikukooriga ta kandis ette rea suurteoseid, mida tuleb lugeda Peterburi eesti seltskonna muusikakultuurilisteks suursaavu-tusteks. Üksikuist Peterburi-ajastu üritustest, mis Lüdig'i eestvõttel toimusid, tuleb alla kriipsutada sümfoonia-kontserti eesti helitöist (A. Läte — „Kalevala“ avamäng, A. Kapp — „Eesti süit“, M. Lüdig — „Avamäng-fantaasia“, A. Lemba — „Klaverikontsert“), eesti ühend-kooride esinemist etnograafiliste kontsertide seerias Ciniselli tsirkuse hoones ja teist sama-sugust Nikolai II nimelises rahvamajas, millel 150-liikmeline eesti koor tunnustati paremaks.

Peale Eesti seltskonna oli Lüdig Peterburis hinnatud jõud ka teiste rahvaste muusika-üritustes: nii tegutses ta krahv Šeremetjev'i sümfooniaorkestris organistina ja saksa „Mees-telaulu Seltsi“ koorijuhina.

Lüdig'i muusikategevuse Peterburi-ajastu raami kuulub tema viljakas muusikategevus ka kodumaal, mis toimus peamiselt suve-vaheaegadel. Sellest tuleks eriti välja tõsta tege-vus Pärnu „Endla“ seltsis, Viljandi „Koidus“, Tartu Muusikapäeva ja VII üldlaulupeo juhatamine (1909. ja 1910. a.). „Endla“, üks vanemaid lauluseltsi Pärnus, oli vahepeal oma tegevuses kängu jäänud. Lüdig'i hoogne töö koorijuhina ja organisaatorina sajandi algul tõi seltsi jälle elu. Korraldati suuremate helitööde ettekandeid, mis mitte ainult muusika-liselt seltsi taset ei tõstnud, vaid seltsi ka ainelisest kitsikusest päästsid. Üheks suuremaks ürituseks oli Pärnu laulupeoks 1903. a. Haydn'i oratooriumi „Loomise“ ettevalmistamine ja koorile kätteõpetamine. Helitööd juhatas ettekandel küll K. Türrpu, kuna Lüdig'it „pul-

dile ei lastud“, sest ta oli siis veel konservatooriumi õpilane ning Tärnu ja Kappel — tollekordsed üldjuhid — panid tingimuse, et nemad konservatooriumi õpilasega ühes ei juhata. Sellast seisuse vahetegemist praegusel ajal vist küll ei juhtu. Ülalmainitud oratooriumi ettekanne eesti oma jõududega oli meil esimeseks sellaseks sündmuseks, kuna A. Läte samasugused üritused Tartus algasid paari aasta võrra hiljem.

Viljandi „Koitu“ sattus Lüdigi juhuslikult: 1904. aasta suvel peale konservatooriumi lõpetamist võttis ta ette kontsertreisu kodumaa linnades, koos abikaasa Mathilde Lüdigi-Sinkel'iga. Viimane kontsert oli Viljandis. Pärast kontserti tehti ettepanek, kas ta ei tahaks mõneks ajaks Viljandisse jääda „Koidu“ kooriga töötama, kuna neil oli ees 35-aastase tegevuse juubel. Mõne nädala kestel organiseeriti koor ja õpiti kätte Gade kantaat „Comala“ ning rida *à cappella* laule. Viljandlased said torelda kontserdi osaliseks. „Koidu“ koor koosnes tol korral häist lauljast ja laulis suurepäraselt. Selle sündmuse puhul lõi Lüdigi oma kuulsa laulu „Koit“, mis tollal esmakordselt suure kõlalise toredusega ette kanti, nagu mulle mällu on sööbinud, kuna olin ka üks kontserdi kuulaja.

Mihkel Lüdigi elutöö tähtsamaks muusikaliseks ürituseks on Tallinna Kõrgema Muusikakooli — praeguse konservatooriumi — asutamine, ellukutsumine ja juhtimine. Asutamise mõte tekkis, nagu meie teame, ühest küljest Estonia Muusika Osakonna juhatuses, teisalt aga, nagu väidab juubilar ise, mõlgutasid neid mõtteid ka Peterburis Mihkel Lüdigi ja August Einer. Meie teame, et „Estonia“ selts võttis asutatava muusikakoori vormiliselt oma tiiva alla, et loodi kooli kuratoorium, peeti koosolekuid jne. See kõik on rohkem vormiline külg. Selge on aga, et selle suurürituse sisuline külg, selle tähtsa algatuse läbiviimine ja teostamine lasus täielikult küll Mihkel Lüdigi õlgadel. Meil puudub võimalus siinkohal muusikakooli asutamise üksikasju ette tuua — nende areng oli igatahes küllalt konarlik ja rikas kõiksugustest tõketest; ometi asi sai tõeks ja teoks. Ja sel puhul me peame rõhutama, et Mihkel Lüdigi lõi konservatooriumi mittemillegistki ja chitas Tallinna ärimceeste toetusel konservatooriumile ka esimese ulualuse, kui konservatoorium oli läbi rännanud juba mitu kohta, kuid teda ikka jälle välja tõsteti. Oma suure armastuse ja innuga, oma suure ohrvimeele ja hoolega teostas Lüdigi selle Eesti muusikale nii hädavajalise asutuse alguse ja olemasolu. See oli suur teene Eesti helikunstile, see oli vajaline alus Eesti riiklikule konservatooriumile.

Peale nende tähtsamate momentide Mihkel Lüdigi on veel tegelnud muusika alal Tallinna Kaarli kiriku organistina, Tallinna reaalkooli laulu- ja muusikaõpetajana, Kaitseliidu Tallinna maleva orkestri asutajana ja juhina ning I Eesti polgu orkestrijuhina (praegune sõjaministeeriumi orkester). Viimase alaga on sisuliselt ühenduses Eesti sõjavägede loomine 1917. aastal, millises rahvuspoliitilises aktsioonis Lüdigiil on oma väärikas koht — Peterburis Eesti Sõjaväeosade Keskkomitee liikmena ja Tallinnas Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee liikmena.

Üheks Mihkel Lüdigi muusikalise tegevuse erikaalu määrajaks osutub tema heliloominguline tegevus. Julgen väita, et see ala tema elutöös on olnud üheks tähtsamaks osaks. Oma eluloolises märkmikus Lüdigi ise on selle kohta küll natuke teistsugusel arvamisel, kui ta väidab järgmist: „Minu heliloominguline tegevus on minu elus kõige nõrgem olnud. Muud asjad on mind selles takistanud. Ühte võin aga puhtsüdamlikult tunnustada, et alates esimestest vaimustuse hoogudest, mida minus poisikesena kutsus esile „Laulu ja Mängu Leht“ oma isamaaliste artiklitega, olen eluaeg olnud kange rahvusliku helikunsti pioneer.“ Selle väite esimesest poolest tuleb nõnda aru saada, et Lüdigi loominguiline tahe on olnud palju suurem, kui ta sellel alal on võinud teostada. Ja ta

anne ning võimed on kindlasti suutelised suuremaulatuslikuks toodanguks. Siin tuleb aga arvestada nende oludega, millistes pidid töötama meie vanema põlve muusikategelased. Oludega, mis paratamata nõudsid mitte ainult loomingut, vaid ka mitmesuguseid organiseerimistöid, kus suuremalt jaolt pidi töötama asjaarmastajatega ebatänuvõrre majanduslikes tingimustes, mis nõudis liiga palju energiat ja närvide kulu. Suurem osa Lüdigi elutööst on toimunud sellel ajastul.

Ometi on Lüdigi toodang ka sellises kvantumis, nagu see esineb, küllalt tõhus, et olla meie heliloomingu arengus tähtsaks lüliks — ja ulatuselt pole see mitte väike.

Lüdigi orkestritööd „Avamäng-fantaasia“, „Lembitu süit“ ja sümfooniline poem „Jaaniöö“ kuuluvad meie sümfoonilise literatuuri pioneer-teoste hulka, samuti tema varasemad soololaulud („Üks pisar veereb“, „Lapsepõlves“, „Igatsus“, „Linda laul“). Need teosed, tänu oma meloodilisusele, otsekohesusele ja rahvuslikule koloriidile, püsivad värskete ja tundecheatsatena repertuaaris praegu ja ka tulevikus. Selles suunas on ta oma loomingut neil aladel jatkanud ja sellele lisanduvad mõned klaveriteosed, palad tšellole ja uuemad orkestritööd. Lüdigi esimene koorilaul „Minu kannike“ ilmus möödunud sajandi lõpul „Oleviku“ lisas. Esimeste segakoorilaulude hulka kuulub ka tema meloodiline „Laevnik“, mis oli omal ajal väga populaarne. Koguna on ilmunud „12 laulu segakoorile“, peale selle terve rida Lauljate Liidu rahvakoorides ja meeskoorides. Nendes on domineeriv koht looduselauludel: „Põlismetsa järve“, „Palvetund looduses“, „Karjuse laul“, „Üksik lill“, „Ühest väiksest pühast hiiest“ ja terve rida teisi. Neis lauludes Lüdigi loob ehtsa tundeהלusega meeleolusid looduse müstikast ja sellega põimunud lüürilistest elamustest. Vahelduseks esineb seal ka humoreske („Naabri külas“, „Kits ja hunt“) ja kõlakülluslikke pidulikke ehk jälle heroilisi laule („Koit“, „Sääl kord kasvab kaunis kodu“). Peale selle leiame sealt rea mahedaid, lüürilisi ja isikupäraseid laule („Kiigelaul“, „Rändaja“, „Pisarad“, „Mu süda“, „Armukesele“).

Kõigis neis lauludes, nagu Lüdigi instrumentaaltöodeski, paelub kuulajat südamlük otsekohesus, voolav meloodika, küllalt koloriitne harmoonia, rahvuslik omapära, selgus ja läbipaistvus, mis on saavutatud tehnilise ülekoormatuse vältimisega. Lüdigi on rahvuslik komponist, ta on aga ka rahvakomponist selle sõna heas mõttes, sellepärast tema kõlakülluslikud ehk jälle õrnusest tuikavad laulud ja teised teosed on saanud populaarseiks ja armastatuiks. Selles on Lüdigi loomingu suur väärtus ja eluline mõte. Rahvale luua ja rahva südames äratada ilu ja õilsaid elamusi, tema hinge tiivustada ja virgutada äripäeva murest — see olgu iga heliloomingu juhtmotiiv ja eesmärk. Ja Lüdigi looming täidab neid sotsiaalseid, aga ka esteelisi nõudeid õige ulatuslikult.

Tänagem aulist juubilari ta senise tõhusa töö eest ja soovigem talle tervist ja jõudu, et ta võiks oma õilsat tööd heliloomingu alal jätkata eesti helikunsti rikastamiseks, eesti rahvale õnneks ja rõõmuks.

Eesti novell aastal 1939

Kui möödunud aasta eesti luuletoodangust puhusid juba õige tuntavalt läbi ajatuuled, siis eesti proosa kohta seda veel ütelda ei saa. Näib, nagu oleks proosa samm liiga raske selleks, et käänduda kiiresti vaatlema ja süttima kaleidoskoopilise kiirusega vahelduvaist sündmusist maailma tänapäevalus. Proosa nõuab distantsi, kaaluteldud seisukoha-võtte, kuna luules võivad edukalt kunstiks kristalliseeruda moment-reageeringud, hetkelised tunde- ja mõtte-kiirgused. Seetõttu polegi nii naljakas kuulda väidet, et oma põhiliselt iseloomult on just luule sõnakunstiliikidest elulähedasim, sest ta on kõige vahetumas kontaktis ümbritsevate eluhoovustega. Proosa-liikidest on luulele ligidasim vist küll novell, oma klassilises teostuses see nn. sonett proosas, kus on iseloomustavaks intensiivne tähelepanu-koondamine ühele teatavale elumomendile. Kuid siiski ei ole meie viimaseaegses novellistikas märgata, et siin oleksid silmapaistvalt intensiivset kajastust leidnud nn. vägaaktuaalsed eluprobleemid ja -nähtused. Inimese sisemaailm oma kriiside ja heitlustega on olnud meeldivaks huvikeskuseks meie novellistidele, kuigi nad pole, muidugi üldjoonis ja suhteliselt mõeldult, criti aktiivse huviga jälginud verivärskete kaasaegsete ajamärkide reflekse inimeses.

Juba ammu on meie novell eemalduma hakanud rangelt-klassilisest vormiteostusest, arenedes (või lahjenedes?) realistliku jutustuse vormi poole. Juba ammu enam pole meie novelliste veedelnud irreaalsed sfäärid, ja sõnastusstiili mustris näeme harva looklemas „värviliste selgroogudega“ lauseid. Kõik see on maksev ka möödunud aasta novellitoodangu kohta, mille peamisiks kandjajaks on August Jakobsoni „Mälestusi laulvast kuldnokast“ ja K. A. Hindrey „Hukatuse Mäläril“. Diletantlikule tasemele jäävad Emma Liivi „Painajad“, samuti Konstantin Tanre „kimäärde-kogu“ „Okkad“. Kaunis kaugele tõeliselt küpsest kunstist jääb ka Rich. Pärliini jutustus põlevkivikaevureist „Maa all keeb elu“. Edasi tuleksid käesolevas vaatluses arvesse veel K. A. Hindrey „suvejutt“ „Ja ilma ja inimesi ma viimati tundsin ka“, O. Lutsu „Maa ja linn“ ja Anonymuse „Ühe Norra reisi kroonika“.

Jakobsoni varasemaid novelle lugedes tekkis tihti tunne, et need on juhuslikud laastud, langenud pikemate tööde vaheajadel otsekui nende (s. o. suuremate tööde) eelharjutuseks. Nad olid visandid romanideks kasutamata jäänud või tulevikus kasutada kavatsitavaist ideedest, nad olid lõigud tõelisusest, tihti küll väga täpselt nähtud, kuid ilma sügavama läbivalgustusega. Seda ei saa aga enam ütelda Jakobsoni viimaste aegade novellide kohta. Ta on teinud tuntavalt edusamme inimese sisemaailma valgustamises, ta tunneb huvi

moodse süvapsühholoogia rakendamise vastu kirjanduses, kuid tal jätkub kunstiteadlikkust, et mitte minna liialdustesse. Ta on viimastel aegadel annud romaane, mis on väga kaugele jätnud endise „Vaeste-patuste alevi“ jämedajoonelise naturalisti, ning tema draama oli mõõdundun aastal üllatuseks. Jah, võiksime ütelda, et „geomeetria vaimule“ on tugevasti lisandunud „peenuse vaimu“.

Jakobsoni mõõdundun aastane novelliraamat sisaldab neli pala. Autor ise nimetab neid tagasihoidlikult jutustusteks, kuid igapäevases neist on tõelusest midagi küllalt sügavalt ja esindavalt nähtud, nii et nad võiksid ka kanda novelli nõudlikumat tiitlit. Tähelepanu keskuseks on inimese hingeelulised momendid. Novellikogu üldine taust on kaunis sünye, sest vaatluse alla on võetud enamasti momendid inimese hinge õõpoolett. Novellides „Viimne kutses“ ja „Pime mees ja maailm“ näidatakse mõningate füüsiliste defektide reflekteerumist inimese psüühis. Sündmustiku kandjaks on esimeses tiisikushaige pangaametnik, kes saabub pool-paranenult oma perekonna ja omaste keskele, kuid kellest hoidutakse eemale nakkuse kartusel. Võib arvata, et sellest johtuv psüühiline madalrõhk kiirendabki haige teekonda surma poole. Teises kujutatakse, kuidas pimedaks jäänud keemia-magister saabub haiglast koju, oma noore naise juure, hakates ümber orienteeruma oma uues olukorras. Sügavama tähendusrikkuse ja teravuse saavad just need momendid, mis puudutavad mehe ja naise vahetkorda. On ilmne, et mõlema mehe seksuaalsed vajadused on säilinud, kui mitte veel isegi tugevnenud, nagu see on sagedaseks nähtuseks tiisikushaigete puhul. Tugevasti aga hakkab muidugi elama alaväärsus-kompleks, millest mõlemad mehed püüavad üle saada rõhutades ja sihilikult tähelepanu juhtides oma võikale situatsioonile. „Peaasi, et ma nüüd jälle kindlasti tean, et sa pole mind vahepeal jälestama hakanud... nagu kunagi viletsat vennikest...“ kõneleb tiisikushaige oma naisele „Viimses kutses“. „Ma määrin sul kogu korteri nagu siil oma kasimatuses. Ma tilgutatan lauale toidupritsemeid, ma raputan kõik kohad täis piibutuhka, ma lähen rasva ja hakkkan haisema oma liigeses higistama ajavas priskuses... Ja et ma olen kehaliselt üsna terve ega evi ühtki nimetamisväärtet orgaanilist ega füsioloogilist defekti, ronin ma vahest sinu juurdegi...“ kõneleb endapiina nautivalt pime magister. Kuid naistes, nii altruistlikult kui nad ka häälestatud ongi, hakkab niisugust mehe endaalandust kuuldes midagi vastu töötama. Kaastundmus võib siduda meest ja naist kui inimesi, aga mitte kui vastas-sugupooli, sest naine oma ürgsetelt instinktidelt tahab olla vallutatav, valitsetav, mees aga vallutaja, valitseja. Vastupidiste proportsioonidega vahetkordadel on harva pikka ja õnnelikku iga. „Viimne kutses“ lõpebki elule allaandmisega. Ja alles siis, kui mees sellest täiesti teadlikuks saab, vabaneb ta lootuse ja kartuse vahel võnkumisest ja saab täieliku rahu. „Pime mees ja maailm“ lõpetatakse küll mehe veendumusega, et tal siiski maksab edasi elada, kui tal on naine, kes teda tõeliselt aitab, mitte ainult ei teeskle aitamist, kuid see veendumus näib olevat ainult hetkeliseks narkoosiks. Naine, kes püüab meest selles veenda, ei näi olevat mitte eriti kindel. Novell lõpetatakse lausega: „Sadast ikka veel tihedat, sooja vihma, mille ühetooniline rabin hakkas pikkamisi suigutama.“ Just suigutama, mitte uueks eluks tiivustama.

Seega neil novellidel on kaunis pessimistlik põhitoon. Üsna tundlikult suudab Jakobson tabada võnkeid inimhinges niisugustes rasketes *tête-à-tête*-situatsioonides. Inimene ei pääse välja oma füsioloogilisest paratamatusest, millega on tugevas seoses ta psüühiline paratamatus.

Ometi tuleb kogu parimaks novelliks pidada nininovelli „Mälestusi laulvast kuldnokast“, kus Jakobsoni kohta väga peenejooneliselt ja delikaatselt on kujutatud vana praosti surmaeelseid hingeseisundeid. Erilise tähendusrikkuse aga saab see novell just seega, et siin on

sugestiivselt näidatud inimvaimu loomulikku lagunemist, ühtesulamist kõiksusega, loodusega. Mälestus laulvast kuld nokast, see on nagu ürgse looduse kutse. Loodus hüüab inimvaimu tagasi oma igavesse hõlma. Siin ei ole tegemist mitte panteistlikust elutunnetusest kantud meeleolulise andumusega loodusele, nagu seda näeme tihti Rohu proosas, vaid mingi sügava ja ürgse paratamatusega. Novell on nagu laetud mingi ebamäärase elevusega, jättes hapra ja õrnajoonelise mulje. Niisugusele raskesti-käsiteldavale ainele õnnelik vormi-andmine kõneleb Jakobsoni kunstnikuvõimete tuntavast küpsemusest võrreldes tema eelneva produktisiooniga.

Kogu neljas novell „Kaks vana varest“ ei oma nii sügavat tähendusrikkust ega ole nii sügavasti läbi valgustatud kui nimenovell. Teemaks on siin igavene vanade ja noorte vahetõde. Kaks vana varest, Eeva ja Peeter, on unistanud kaua sellest päevast, millal nende laialilennanud lapsed neid kord kõik koos külastavad. Kuid see „tähtis päev“ möödub vägagi pettumusrikkalt, sest tõelisus ei vasta kujutlustele. Ja tõeks saab Galsworthy elutarkus: *youth to youth, summer to summer, falling leaf with falling leaf* (noorus noorusega, suvi suvega, langev leht langeva lehega). Jälle põrkame kokku elu ürgsete seadustega, mis valitsevad inimese keha ja vaimu.

Jakobsoni novellikogu jätab ühtlase mulje, kuna igas novellis on tegemist mingi paratamatu lõppjaamaga. Ollakse eemaldunud millestki väga kaunist ja kallist. Mälestus sellest, „mälestus laulvast kuld nokast“ kutsus sinna tagasi. See n.ü. igatsuslikkus annab Jakobsoni novellidele siin õrnema ja pehmema jume kui on olnud varem tema lühi-proosal. Ei ole raskelt-romantilisi laikusid, mis mõnikord varem käisid kaasas tema naturalismiga.

Jakobsoni novelle lugedes on tunne, et autor nagu võtaks väga avameelselt ja puhtsüdamlikult kohe algul probleemi näpu otsa, hakates seda siis järk-järgult vaatlema ja arutama. Ta ei harrasta ootamatuid efekte. Üllatavalt rabavalt käänakud on tema novellides harulduseks. Ta ei näi nagu üldse hoolivat põnevusest. Kuna tema käsitlusviis oli varem aegadel kaunis jämedajooneline ja robustne, siis ei suutnud ta tihti kõita lugeja huvi lõpuni, kuigi probleem võis olla huvitav. Käesoleva novellikogu kohta seda ütelda oleks aga ülekohus, sest Jakobsoni käsitlusviis on tunduvalt peenenenud, tema tundlikkus on kasvanud.

Kui Jakobsoni kohta võiksime ütelda, et tema „geomeetria vaimule“ on tugevasti lisanud „peenuse vaimu“, siis Hindrey juhul ei või väita, et „peenuse vaimule“ oleks juure tulnud „geomeetria vaimu“. Ta on ikka niisugune, nagu me teda tunneme. Ei ta hooli oma novelli proportsioonidest ja me teame, et ta ei kohku tagasi lahkamast oma romaane uuesti novellideks ega sulatamast novelle romaaniks. Väga hindreylik on ka ta möödunud aastane novellikogu „H u k a t u s M ä l a r i l“, mis sisaldab viis olevikuainestikulist ja ühe ajaloolise novelli. Kui Jakobsoni iseloomustab n.ü. maskuliinne otsekohesus ja sirgjoonelisus, siis Hindreys on hoopis enam feminiinset elementi, heas mõttes. Temas on ikka olnud tubli annus koketeriid, millel aga pole kunagi puudunud oma eriline õrn elegants. Tema novellid on täis ootamatuid käänukehi. Ta opereerib enam vihjete ja nüanssidega kui selgete joontega ja kindlailmeliste värvidega. Nagu Jakobsoni, nii huvitavad tedagi eeskätt psühholoogilised küsimused, kuid tema poolt pakutav psühholoogiline kude on hoopis arabeskilisem Jakobsoni omast.

„Võluris“ ja „Viinapisarais“ avanevad küllalt teravasti nähtult meie haritlaskonna majanduslikust kehvusest tingitud näiliselt kurb-naljakad, kuid tõeliselt üsna traagilised hädad. Autor ei andu neid vaatlema mitte sotsiaalselt, vaid puht-psühholoogiliselt vaateveerult. Muidugi, ulatuslikuma tähendusrikkuse saanuksid nad siis, kui oluksid ühendatud mõle-

mad aspektid. „Koertes“ pöördub autor vaatlema teataval määral loomade hingeelulisi nähtusi, sõltuvalt inimese hingeelust, ning „Mõrades“ näidatakse vananeva mehe õige hapra armutunde purunemist. Isiklikult kiindusin vist kõige enam aga ajaloolisse niminovelli, kus väheste joontega on visandatud Sigituna hävitamine. Idast oli tõusnud laevade pilv nagu äike ning teinud oma töö. Egil Torgilipoeg ärkab raskest uimastusest ja näeb, et linn on must ja hall ning seal ei seisa enam ühtegi hoonet. Ja teadagi, mis on juhtunud Astridi, tema naisega. Jälle leiame siin seda vaikivat ja tumma traagikat, mida Hindrey oskab nii hästi edasi anda. „Õhtul leidis Egil kiviaia äärest ärakõrbenud kinda. Ta katsus seda siledaks silitada, kuid nahk rullus jälle kokku. Ta pistis kinda niisama põue. Ei olnud tal mitte kuhugi minna...“

Muidu aga Hindrey seekordne novellikogu ei paku erilisel rabavat uut. Näeme aristokraatset, mõnikord tõeliselt, mõnikord pisut pingutatult aristokraatset tüüpi asetuvat vastamisi vulgaarsema küünarnukk-tüübiga, näeme erilist tundlikkust naise puhtuse suhtes, ühesõnaga seda tüübilist hindreylikku hoiakut, mis on tuttav meile juba ammu. Me naudime Hindrey oskust käsitleda traagikat inimsüdameis ja me naeratame vaevumärgatavalt, kui näeme, millise siira andumusega ta kriipsutab alla noblessi oma „valitud isikute“ karaktereis, kuidas ta lugu peab lihvitud käitumisest ja n.ü. kodanlikest pisimugavusist. Aga ometi paistab sellest kõigest läbi sügav ja mõistev inimlikkus.

Et Hindreyle on kauge „geomeetria vaim“, et ta oma novellis ei arenda enam-vähem puhtalt ühte probleemi, vaid põimib kokku väga mitmeid, tähtsustades neis paljusid momente, siis tema novellidest ei jää selgejoonelist muljet. Pilt tema novellist ei jää kauaks meele, kuid säilib tunne, et seda on olnud hea lugeda. Seetõttu ei ole põhjust eriti ärrituda, kui saabub kord aeg, millal me need novellid leiame jälle mõnes Hindrey romaanis.

See inimlik põhitoon kannab ka Hindrey suvejuttu „J a i l m a j a i n i m e s i m a v i i m a t i t u n d s i n k a“, mis kõlab juba selle pealkirjastki, kui mitte eriti rõhutada sõnakest „viimati“. See on lookeste-põimik meilt äsja lahkunud balti-sakslastest ühe suvise pansiooni raamides. Eht-hindreylikult aimata-antavalt liugleb armutundeid õige tihti sündmustikust läbi, mistõttu võiks seda teost nimetada ka armastusjutuks, kui mitte -romaaniks, ehkki mitte tavalises mõttes. Kerkivad esile paljud probleemid, muide ka segaabieli probleem, kuid autor temale harilikul kombel ei tõtta andma otsustavaid lõpplahendusi. Ühelt poolt autor nagu tahaks näidata balti-sakslaste assimileerumistendentsi eestlaste poole, kuid teiselt poolt ta tõstab üsna teravasti esile need jooned, mis on olnud põhjuseks, et see rahvakild on kuni viimaste aegade ni jäänud võõrkehaks meie elus.

Raamatule ei tarvitse esitada kõrgemaid nõudmisi, sest autor on selle ise ristunud tagasihoidlikult „suvejutuks“. Ja sel on tõesti omadusi, mis peavad olema ühel „hästimineval“ suvejutul, mida riskitakse serveerida ajalehe joone all. Raamatus on vestluslikku veetlust. Rasketest ja süngevõitu küsimustest libisetakse üle kergelt. Ka ei puudu siin hindreylikult diskreetselt serveeritud õrna sentimentaalsust, mida nii tihti leidub väga noorte naiste ja kaunis eakate meeste vahekorades (härria Lipp—Signe) ja mida nii elus kui ka kunstis ikka kroonib loobumisvalu.

Ei paista, et autor ennast just väga peab pingutama mõistmaks ühel hoo bil nii matsi kui saksa nende erinevais eluavaldusis. Ja kelle stiil talle enam meeldib, jah, see on tema enda asi.

E m m a L i i v i novellikogus „P a i n a j a“ mõjub võrdlemisi kunstiküpselt ainult üks novell, nimelt „Kalliskivid“ oma asjaliku ja vaikse realismiga. See näitab, et autoril on

võimeid anda vormi teatavaile aineile. Miskipärast jäävad oma väärtuselt kaugele taha kõik teised novellid, olles liiga fragmentaarsed, pingutatud ja pinnalised.

Konstantin Tanre „kimäärde-valimik“ „Okkad“ tahab pakkuda Zoštšenko laadis lühipalu. Raamat on ilmunud „Olioni“ kirjastusel ja Y. N. oma saatesõnas nimetab neid pisikilde elust „ühe optimistliku „filosoofi“ kullatud pillideks“. Kahjuks jääb siiski nende huumor lamedaks, nende ironia nüriks ja ebatavaline võõrsõnade laviin matab needki harvad vastuvõetavad muljed, mis võiksid pisutki lepitada.

Oskar Lutsu „Maa ja linn“ kannab alapealkirja „Kaks muistset lugu“. Autor serverrib siin memuaarilises laadis oma lapsepõlvemälestusi. Kuid „Kevade“ ja „Suve“ autori lopsakus on siin märgatavalt närtsinud ja tema huumor pisut väsinud. Aga oma austajate hulgast ta leiab ka sellele raamatule kindlasti lugejaid.

Rich. Pärlini jutustus „Maa all keeb elu“ on raamat põlevkivi-kaevurite elust — realistlikus laadis. Elu põlevkivi-kaevanduses on kujutatud kaunis heatahtlikes värves (vastupidi Mälgule), kuid ometi lastakse töölistel miskipärast vaadata sellele tööle seal kui ajutisele rahasaamise-allikale. Nad lendavad seal minema esimesel sobival juhul. Autori kirjanduslikud võimed on veel kaunis algajalikud. Teosest jääb tuimavõitu üldmulje, kuid sümpaatne on see, et autor ei tee kramplikke pingutusi enamaks kui ta võimed lubavad.

Anonymuse (alias Friedebert Tuglase) „Ühe Norra reisi kroonikat“ ei saa me muidugi ilma pikema jututa liigitada puht-novellistika- ja jutustuse-toodangu hulka. See on jannsenliku naljatooniga jumestatud vanas kroonika-stiilis kirjutatud reisiraamat, „kus sees on lugeda selle maa rahvast, linnadest ja mägedest ning muist imeväärseist asjadest, mis selle reisi peal nähtud ja kuulnud“. Tuglase viimaseaegses proosas on märgatavalt silma hakanud huumori-sugemed ja ka selle „ajaraamatu“ kudumisel ta on tarvitanud neid õige rohkesti. Igatahes see raamat on huvitavaks sõnastusstiili-eksperimendiks ja toob vaheldust meie belletristika võib-olla ehk liiga ühetooniliste vormide hulka. See viib mõttele, et miks küll ei kasutata vahelduslikumalt neid rikkalikke võimalusi, mida õigupoolest pakub sõnakunst. Nõnda siis: me ep või mitte ütelda, et Anonymuse „ettevõtmine“ poleks õnnestunud ja jõuetuks jäänud, kuigi me võiksimme lisada, et ta võinuks seda sõnastusstiili-laadi julgemalt välja nikerdada ja puhastada. Aga niigi ta ei jäta oma mõju avaldamata, veedeldes retsensentigi ta sõnastusstiilis oma ülemeelikule pinnale. Andrus Johani (või Johani Andruse, nagu seisab tiitelhel) illustratsioonides on küllalt elu ja sobivalt hubast familiaarsust, kuigi ka siin nõtkem viimistlus poleks kahjuks tulnud.

*

Nõnda siis näeme, et aasta puht-novellistika naeltaks jäävad kummatigi Hindrey ja Jakobson. Nendel mõlematel on küllalt erinevad palged ja muidugi maitseasjaks jääb, kumba eelistada. Ei tarvitse samuti soovida, et meie novellistika areneks puhtakuuliselt Jakobsoni ja Hindrey poolt näidatud suundades, sest ühe rahva kirjandusliku elu rikkus seisneb tema lõpmatus mitmekesisuses, kuid on kahtlemata heameel näha, et meil on novellistid nagu Jakobson ja Hindrey.

Vaimulik kirjandus 1939. aastal

Vaimuliku kirjanduse 1939. a. ülevaadet tehes olgu kõigepealt meenutatud, et Eesti evangeelne kirik pühitses möödunud aastal eestikeelse Piibli 200 aasta juubelit. Nagu 1935. a., eesti raamatu 400 aasta juubeli puhul, raamatuturg mitme sisuka juubelikohase ülevaatega rikastus ja muugi kirjanduslik looming elavnes ning laialdased seltskondlikud ringid liikuma pandi vaimuliku raamatu rahva hulka viimiseks, nõnda võinuks loota, et teatud pinge tekib Piibli juubeli puhul ka eestikeelse vaimuliku kirjanduse põllul. See oluks loomulik ja osutanuks ühtlasi selle ala kirjanduse viljakale loomingule, mille vajadust ja tähtsust rahva usuolu süvendamiseks ja arendamiseks on mõistetud ning sageli sõnas ja kirjas rõhutatud. Kahjuks seisame aga hoopis vastupidiste tulemuste ees, kui teeme kokkuvõtet selle kohta, mis mullu on ilmunud vaimuliku kirjanduse turul. Nagu kurioosumina kõlab see, et Piibli juubeliaastal ei ole Eesti evangeelne kirik avaldanud mitte ainustki ülevaadet, üksikasjalisemat artiklit ega raamatut selle tähtsa sündmuse kohta kiriku ja rahva elus ja ka kirjanduslooliselt. Kirik on leppinud sellega, et on pühitsetud kogudustes iga-aastasi piiblipühasid, võib-olla küll veidi suurema pidulikkusega harilikust. Kui midagi üldse sel alal trükkimusta on näinud, siis on teinud seda teised. Nii on Eesti Alliansskomitee kirjastusel ilmunud 27-leheküljeline brošüür „Võitev sõna“, milles on ära toodud kaks juubelikoosoleku kõnet. See on ka peagu kõik, arvestamata muidugi mõningaid ajalehtedes ilmunud reportaaž-kirjutusi. Ka Piibli trükkimisega ei ole lõpule jõutud. Briti Piibliseltsi väljaandel on trükist jõudnud ilmuda ainult Uus Testament, Vana Testamendi trükkimine jätkub; „Looduse“ kirjastusel ilmuvast „Suurest Piiblist“ jäi puudu kaks viimast vihku.

Kui eelmistel aastatel mõne kirikliku organisatsiooni, nagu „Eesti Kiriku“, Noorsootöö Keskuse j.t. väljaandel ilmus mitmeid vaimuliku sisuga raamatuid, siis 1939. aastal jäid need, peale ühe tõlke, täiesti ära. Ühtlasi lõpetas Sisemisjoni Seltsi väljaandel ilmunud ajakiri „Püha Kohus“ oma ilmumise. Ka kirjastus „Külv“ Nõmmel, mis varemil aastail oli vilgas avaldama tõlketõlkeid vaimuliku kirjanduse alalt ja milledest mõnedki leidsid hea vastuvõtu lugejaskonnas, on 1939. aastal täiesti vaikinud. Ei ole midagi tähelepanuväärivat algupärast nimetada ka usulahkude raamatuist. Mis on selle põhjus? Kas erakordsed ajad? Teiste kirjandusliikide toodangut vaadeldes ei saa ütelda, et mullu see oleks arvuliselt palju väiksem olnud. Võib-olla raskused, mille all kannatas Eesti evangeelne kirik mullu, on kaasa aidanud vaimuliku kirjanduse äärmiselt väiksele toodangule. Sellega tuleb end lohutada, muidu võiks arvamus võidule pääseda, et puuduvad kirjanikud ja et puudub vaimuliku kirjanduse tarvitajaskond. See ometi ei peaks nõnda olema!

Väike arvuliselt, ei saa 1939. a. looming endastmõistetavalt uhkeldada ka probleemide rikkusega. Joh. Hiie mets käsitleb romaanis „Õige vaim“ ühe usulise liikumise levingut

18. sajandi algul ja on kirjutanud raamatu usupuhastaja Martin Lutheri kohta, E. Salumaa vaatleb Sören Kierkegaardi elu ja loomingut, B. Ederma ja Asta Jaik on koostanud albumi kõigist Eesti evangeelseist kirikuist ja Mihkel Aitsam 42-leheküljelise brošüüri Vigala kiriku ja koguduse kohta viimase 600 aasta juubeli puhul. Nii on teemade valikus autorid eelistanud peamiselt mineviku sündmusi ja minevikus tegutsenud usukan- gelasi. Ka „Usuteaduslike Ajakirja“ leheküljed sisaldavad mitmeid artikleid ajalooliste küsimuste üle. Erandina prof. J. Köpp ja mag. E. Salumaa haaravad oma brošüü- rides päevaküsimusi. Esimene kirjutab eluliselt väikelapse usulisest kasvatast ja teine selgitab usuteadusliku stuudiumi ülesandeid.

Romaan „Õige vaim“ on Joh. Hiimetsa esikromaan ja pälvib tähelepanu juba aine valiku poolest Põhjaõja ja sellele järgnevate aastate vallast. Romaani teema kohta leiame kirjaniku 1937. a. ilmunud jutustuses „Taeva Jaan“ järgmise seletuse:

„Juba ammugi oli vennastekoguduse liikumine tunginud Rõuge kihelkonda. Paljud mäletasid veel lugusid Haanja mehest Tallima Paabust ja Kasaritsa mehest Kusma Juhan- nist, neist prohveteist, keda kiusati taga ja hoiti Riias vangis. Paap oli pidanud keelatud lugemisi, oli vaimusunnil võidelnud kuradiga, oli julgenud isegi härrasid nende ülekohtu ja ahnuse pärast noomida. Siis oli liikumist ja kihku terve kihelkond täis, isegi võõra koguduse rahvast oli käinud neid kuulamas. Vangis oli Paapu ja Juhanit sunnitud sele- tama, et see oli vale vaim, mis neid selleks sundis, et õige vaim on ikka see, millest õpe- taja kuulutab.“

Sündmustik romaanis arenebki nende kahe kuju — Kusma Juhani ja Tallima Paabu ümber ja ligikaudu piiris, mis eespooltoodud tsitaadis kätte näidatud. Esimene neist ke- hastab endas nii eesti muinasuslike kui ka ristiusulise kasvataste sugemeid. Ta näeb und haldjatest, „kuidas need muruplatsil seadsid end sõõrdi ja hakkasid tantsima“. Metsa Märta, rahvatark, süvendab veel rohkem noore Juhani usku haldjaisse, kellest ühed on head ja teised kurjad. Oma ristiusulise kasvataste saab Kusma Juhan usklikult emalt. Vii- mane jutustab pojale Jumalast ja tema inglitest, kes kaitsevad häid ja õiged inimesi. Kosli Jaak, küla lugijavend, õpetab omakord noort Juhanit uskuma Jumalasse ja tema abisse, andes „poisile Jumalast ja kuradist põhjalikke õpetusi“.

Tallima Paapu kasvatavad vanemad ranges jumalakartuses ja vagaduses: „Paluti suurt Jumalast, kes on abimees hädas, kuid vali ja karm kõigile patustele.“ Kutse võitlusele ku- radiga jätab sügava mulje Paabusse. Temagi hakkab kuradi võimu nägema igal pool. Kurat ilmub temale Mades, kui ta viimast suudleb kiigeõhtul, samuti aidamehe Maies. Ning vennastekoguduse koosolekul Tallinnamaal pöördumise silmapilgul kisendab ta: „Kurat põrgu! Kurat põrgu! Väävljärke nüüd ja igavesti!!!“ Vaimu sunnil tunneb ta enda kutsutud olevat päästma inimesi saadana võimusest. Kusma Juhan sellevastu on rohkem endasse süvenenud vaatleja; ta juurdleb haldjate, samuti ka ristiusu lunastava väe üle, mida usub endaski olevat. Selles võitluses kuradiga etendab määravat osa seksuaalne moment, eriti Tallima Paabu arengus ja elus.

Ühel äratuskoosolekul pöördub ka Kusma Juhan. Siit peale Tallima Paap ja Kusma Juhan saavad vaimseteks juhtideks ja kandjateks pöördumisliikumisele Rõuges, mis võtab nii suure ulatuse, kasvades üle usulise liikumise piiride, et: „vennad näisid olevat huvitatud just mõisadesse minekust ja leidsid üksmeelselt, et härradest ei ole sugugi õiglase kõike enese käes hoida. Pealegi kui nad selle saanud lausa ülekohtusel teel“. Järgneb nende ja paljude teiste ärganute vangistamine mõisasulaste poolt ning vaevarikas vangipõlv kohtu- mõistmise kestes. Mõni vangidest ei näe enam vabaduspõlve. Tallima Paap ja Kusma Juhan aga vabastatakse, kui nad on omaks võtnud, et kiriku kuulutus sünnib „õiges vai- mus“. Siit on tuletatudki romaani pealkiri „Õige vaim“.

Kusma Juhani ja Tallima Paabu usulist tegevust kujutades autor avardab neid ümb- ritsevat olustikku ja tegelasi, rasket katku- ja nälja-aastat, jaaniöö pidustusi, külanoorte õhtuid kiige juures, uue kiriku chitamist, ebausukombeid, rahva vaateid ristiusule, tema

rasket orjast mõisade heaks ja tungi vabadusele. Esinevad Kosli Jaak küla lugijana, kes hakkab ise õpetaja puudumisel matma, ristima, laulatama ja armulauda jagama, Metsa Märt rahvatargana ja eisiade usukandjana, tubli sulane Jüri, kes rühhib edasi, et saada peremeheks, Juhani ema Liis, kes väsimatus emalikus armastuses kõiki teeb, et oma lapsi nälgasurmast päästa, ja truuks jääb oma mehele, kelle tapsid venelased.

Nagu Joh. Hiimets järgib esmajoones peategelaste usuelu ja ainult möödaminnes vaatleb nende igapäevaseid töid ja askeldusi, perekonnaelu (Kusma Juhani ja tema naine Katre ühes lastega), nii ei ole ta püüdnud ka kõiki neid kujusid ja tegelasi, olustikku ja miljööd sulatada üheks kunstipäraseks tervikuks — puudub tihedus. Tahtnuks näha reljeefsemat jaaniöö ja kiigeõhtute kirjeldust, maalilisemat pilti maastikust, taludest ja tegevuskohtadest. Uue kiriku ehitamine tundub kuidagi vahepalana ja sarnlevad nimed: Paabud, Peabud mõjuvad kohati segavalt. Dialoog on üldiselt ladus ja elujõuline, kuigi ka selles olnuks vaja suuremat viimistlemist ja hoolt. Pinnalisusest ja pealiskaudsusest hoolimata on romaani tegelased ometi usutavad ja tegutsevad elavate inimestena. Joh. Hiimets tunneb uskliku inimese hingeelu ja on hästi mõistnud neid meie rahva poegi ja tütreid seal kauges minevikus, kes võitlesid oma usu, parema elu ja vabaduse eest.

Õigupoolest ei ole „Õige vaim“ mõni romaan, milles püütakse lahendada mõnda suurt ja tähtsada probleemi, vaid autori tahe on olnud kirjeldada vennastekoguduse liikumise ulatust, tähtsust ja jõulisust nende ajalooliste andmete põhjal, mida ta kogunud Tallima Paabu ja Kusma Juhani kohta. Kahju ainult, et meie ei näe selgekujulisemalt selle liikumise mõndagi olulist tõi, nagu näiteks vahetorka ametliku härraskirikuga, mis teatavasti arenes hiljem tõsiseks heitluseks, kuni 1743. aastal keelati vennastekoguduste tegevus rohkem kui paarikümneks aastaks. Ajaloolise romaanina pälvib „Õige vaim“ kui enam-vähem korralik teos tunnustamist ja kuna aine on uudne ning haarab esmakordselt ulatuslikumalt eestlaste usuelu Põhjasõjale järgnevat aastakümneil, siis on ta teretulnud ka eestikeelse usulise kirjanduse turul. „Õige vaim“ on õigupoolest esimene eestikeelne usuline sisuga algupärane romaan. Esikromaanina annab ta lootust, et autor ilukirjanikuna rikastab tulevikus veel väärtuslikumate teostega eesti vaimulikkude kirjandust.

Sama autori teine teos „Martin Luther. Elu ja võitlus“, ei ole küll mõni teaduslik uurimus vastavate materjalide kogumise ja nende läbitöötamise põhjal, vaid kompilatsioon, nagu neid eesti keeles palju teisigi on ilmunud suurmeeste kohta. Töö kirjutamisel ütleb autor olevat kasutanud järgmisi teoseid: Rudolf Thiel „Luther I“ ja „II“, dr. O. Scheel „M. Luther I“, H. Boehmer „Der junge Luther“ ja „Luther im Lichte der neueren Forschung“. „Mõndagi võlgnen A. Hausrathi, K. Holli ja katoliiklase H. Griseri uurimustele. Suure osa tööst moodustavad aga Lutheri enese tsitaadid ta paljudest tööst, mida kasutavad ühiselt enamik monograafiade autoreid...“ Eriti Thieli on järgitud töö kirjutamisel „kaunis suurel määral — käesoleva raamatu kasuks ja minu kui iseseisva autori kahjuks“, nendib raamatu kirjutaja.

Rohkem kui 400-leheküljelises raamatus pakub Joh. Hiimets lugejale Lutheri elust, võitlusest ja tema usulistest ning teaduslikest tõekspidamistest põhjalikuma kirjelduse, kui seni üheski eestikeelses töös on tehtud. Varem ilmunud teosed: H. Põld „Usuisa mälestuseks“ ja „Lutheriusu alustest ja tunnustest“, J. Jung „Martin Lutheruse elust“, J. Lattik „Martin Luther“ j.t. on ainult lühikesed brošüürid, milledes usuisa kujutatakse ainsalt nn. kiriklik-dogmaatiliselt seisukohalt — Luther kui usupuhastaja ja usupuhastuse kiriku looja. See on kahtlemata äärmiselt ühekülgne.

Vaatluse all oleva töö erinevus nimetatud brošüüridest ja voores seisnebki selles, et Luther astub lugeja ette inimesena, alates lapsepõlvest kuni surmani. Katoliiklased peavad Lutherit „vastutustundetuks revolutsioonääriks“, evangeelne kirik aga „ülistatud puhta usu ja õpetuse jaluleseadjaks“. Autori lähtekoht selgub aga alljärgnevast: „Meie ülesandeks on õppida nägema ta tõelist isikut ning selgitada ta püüdluste sihti ja otstarvet. Meie ei saa teda nimetada suureks teaduse- või vaimuinimeseks, kelle mõtete selgus ja sügavus

tõstaks ta kõrgemale kõigist kaasaegseist. Ta ei ole ka mingi pühak, kelle vaga isiksus suudaks leida imestlejaid. Just vastupidi — ta iseloom toob talle palju leppimatuid vaenlasi. Kuid siiski teeb miski temas ta suureks tänapäevani ja seda suurst ei suuda talt võtta vastasedki. Selleks on eestkätt ta tuline hing ning kartmatu võitleja-veri ja valmis-olek kaitseda oma tõekspidamisi elu hinnaga.“ Tema seisukohad on „välja kasvanud ta hingevõitlustest, aastaid kestnud otsinguist, ahastuses palvetavast südamest. Kuni ta tunneb, et tema ei ole kõneleja ja kuulutaja, vaid Jumala vaim temas.“

Võib-olla irriteerib see lähtekoht mõndagi meie tõsiusklikku, kes Lutherit kummandanud ainult kui suurt usupuhastajat ja pühakut, kuid tõetsija võtab selle raamatu ja loeb ta läbi huviga, seda enam, et see on kirjutatud suure selgusega ja ka keeleliselt ei ole raamatule palju midagi ette heita. Kas ei oleks siiski ühtluse mõttes õigem olnud ühendada tagasisivaade saatesõnaga? Usupuhastusajastu ja olustiku kirjeldus vajanuks samuti tihedamat kokkuliitmist peateemaga. Kuid see ja mõni muugi väike väärtus ei keela Joh. Hiimetsa „Martin Lutherit“ arvamast paremate raamatute hulka eestikeelse usulis-vaimuliku kirjanduse turul.

Teine samaliiki teos on E. Salumaa „Sören Kierkegaard. Ühe kristliku aatleja elu ja looming“, mis ilmus „Eesti Kirjanduse Seltsi“ suurmeeste elulugude sarjas. Autor, kasutades uuemaid saksa keeles ilmunud allikaid Kierkegaardi kohta, vaatleb selle suure taanlase elu ja võitlust oma filosoofiliste ja usuliste tõekspidamiste eest. Meie näeme Kierkegaardi lapsena ja kooliõpilasena, üliõpilasaastate otsinguis ja armudraamas kaubandus-nõuniku Olseni tütre Reginega. Järgnevalt kirjeldatakse tookordse võitlusvälja vaimset palet, Kierkegaardi esteetilis-filosoofilist loomingut, tõekspidamisi, võitlust pilkelehe „Cosar’iga“ vaateid kristlusele. Eelviimases peatükis esineb see suur filosoof-usuteadlane tookordse ametliku kiriku ründajana.

Kui E. Salumaa eessõnas väidab, et „tänapäeva kristlusele ja kirikule on tarvis radikaalset sisemist enesevärskendamist“ ja leiab, et siin teiste kõrval on silmapaistvaks teenäitajaks taani filosoof ning kristlik aatleja Sören Kierkegaard, mis võib ka nõnda olla, siis tema kirjutatud kompilatsioonist nimetatud kohta tuleneb see küll ebamääraselt. Kuidagi ei anna raamat kujukat kirjeldust sellest suurest taanlasest, tema loomingust ja filosoofilistest ning usulistest tõekspidamistest. Autor oleks nagu tahtnud eriliselt alla kriipsutada vahekorda Reginega ja selle mõju tema loomingusse ja samal ajal kujutada teda haiglase ja väga tundelise mehena oma eluvõitlust pidamas kiriku, seltskonna, saksa filosoofi Hegeli ja teiste vastu. Töö pinnalisus seisneb küll selles, et on antud palju ruumi suhete kirjeldamisele Reginega, nõnda et jääb mulje, nagu oleks see kõige olulisem olnud. Ka võitluse kirjeldus olemise eest nõuab endale palju lehekülgi. Tema tööde saamislugu kirjeldatakse venitavalt, kohati pikad tsitaadid. Seejuures esitatakse Kierkegaardi usulisi ja filosoofilisi vaateid ning tõekspidamisi kuidagi laialivalguvalt ja katkendlikult. Just viimase osa selgus ja kavakindel kirjeldus oluks tähtsam neile, kes võivad olla huvitatud Kierkegaardi õpetusest ja usulis-filosoofilistest tõekspidamistest. Kuid sissejuhatava teosena Kierkegaardist eesti keeles pälvib ta tähelepanu ja on võib-olla paremgi kui mõni teine raamat suurmeeste elulugude sarjas.

B. Ederma — Asta Jaiki koostatud album „Eesti evangeeliumi luteriusu kirikud“ sisaldab ülesvõtteid kõigist E. E. L. K. kirikuist ühes lühiaandmetega koguduste ajaloost ja kirikuõpetajate loeteluga iga koguduse kohta eraldi ametisoleku aja märkimisega. Albumi paber on hea ja kuna pildid on trükitud vasesügavtrükkis, siis jääb esimese pealiskaudse lehitsemise järel sellest väljaandest päris hea mulje. Kahjuks peab ütleva, et selles seisnevadki albumi vourused. Süvenedes töösse, ilmnevad selle suured puudused. Puudub kavakindlus ja ühtlus. Mõnest kirikust on mitu ülesvõtet, eriti maksab see Tallinna saksa kirikute kohta (Oleviste esineb 3-s variatsioonis). Süsteemi ja ülevaatlikkuse mõttes oleks tarvis olnud, et iga praostkonna kirikute pildid leiduksid praostkonnale reserveeritud lehekülgedel. Albumis on need aga segamini paigutatud. Mõned näited: Ida-

Harju praostkonna kirikute lehekülgedel on Anna, Paide Püha Risti ja Tapa kirikud Järva praostkonnast, Harju-Jaani, Juuru ja Jõelähtme kirikud on sattunud jälle Saksa praostkonda. Petseri kirikut Võru praostkonnas tuleb koguni otsida Lääne praostkonna kirikute hulgas. Sama lugu on Vastseliina kirikuga. Tekstide osas esineb vigu aastaarvudes ja nimedes. Samuti on mõnele kogudusele antud palju ruumi, kuna teise kohta leidub ainult paar nappi rida, kuigi kirik vääraks suuremat tähelepanu ehituskunstilooliselt. Ka on tihti vaieldavad vanimate kirikute kohta toodud ehituskunstilised seisukohad.

Raamatu koostajad on võtnud nähtavasti oma ülesannet väga kergelt, mille all on kannatanud töö ja selle jälgi võib tähele panna paljudel lehekülgedel. Korraliku materjali läbitöötamise ja tehnilise läbiviimise juures võinuks album „Eesti evangeeliumi luteriusu kirikud“ mitte ainult kauniks ehteks olla kristlikes kodudes, vaid saada ka väärtuslikuks ja nõutavaks õppevahendiks koolides usuõpetuse õppetundides, kodumaa ajaloo tundides jne.

Mihkel Aitsama „E. E. L. K. Vigala kogudus 1339—1939“ on eeskujulikult ja asjatundlikult koostatud brošüür koguduse tähtpäevaks. Peale teksti-osa, milles antakse asjalik ülevaade koguduse ja kiriku ajaloost, sisaldab album rohkesti ülesvõtteid kirikust, kiriklast, leerimajast, palvelast, õpetajaist jne. Ka albumi keel on korrektne, mida muidu nii harva saab näha sellelaadilistes kiriklikes väljaannetes.

Väheste tõlketeoste hulgas väärrib mainimist endise Kuusalu Laurentsiuse ja Tartu Ülikooli koguduse saksa pihtkonna õpetaja Ralf Lutheri „U e T e s t a m e n d i s õ n a r a a m a t“. Algkristliku kirja, keele ja mõtte seletus, eestistanud Richard Järv. Huvitaval kombel on raamat ilmunud „Kristliku Kaitsja“ kirjastusel, mille ringid ei kuulu Eesti evangeelsesse kirikusse. Autor seletab siin rohkem kui 140 U. T.-s esinevat mõistet. Need seletused on rajatud paljude autoriteetsete usuteadlaste seisukohtadele ja autori enda usulistele kogemustele ja nad on sisu haaravad. Isküsimus on, kas lugeja kõigega saab nõustuda, ometi täidab raamat hästi tühiku, mis seni eestikeelses kommentaarikirjanduses Püha Kirja kohta on valitsenud. Kahju ainult, et raamatule on antud niisugune pealkiri, mis lugejaid võiks eksiteele viia, nagu oleks siin tegemist sõnastikuga harilikus mõistes.

Olgu veel nimetatud Thomas Kempise „K r i s t u s e j ä l g e d e s“, eestistanud V. Pabson ja Nils Hammerini „I g a v e s e e l u t e e j u h t“. Esimene on augustiinlase ja müstiku tunnistus Jeesuse ja tema väest 15. sajandi esimeselt poolelt ja teine tuntud rootsi jutustaja ja vaimuliku töö 18. sajandi teiselt poolelt. Mõlemad tõlked vajanuksid hoolikamat viimistlemist praegusest. Pealegi oleks tulnud esimese raamatu tõlge teha algeelest, nimelt ladina; seda kindlasti väärinuks nimetatud klassiline sügavusuline teos.

Lõpetades mulluaastase vaimuliku kirjanduse kasina toodangu vaatlust, peatagem hetkeks veel usulis-eeetiliste motiivide juures ilukirjanduses 1939. aastal. Siin näib sündinud olevat mingi pööre asjaliku ja tähelepaneliku suhtumise kasuks usulis-eeetilistesse ja kiriklikesse küsimustesse. Kõigepealt näib olevat tekkinud suurem huvi aineallikate ja teemade vastu sellelt alalt. Kirjanduslikes ajakirjades „Varamu“ ja „Looming“ leidub mitmeid jutustusi, luuletusi ja artikleid, millede jaoks ammutatud ainet usuvallast. Üht „Loomingu“ numbrit ristiti ühes ajalehes koguni „vaimulikuks ajakirjaks“ sel põhjusel, et see sisaldab mitut usulisest ainekust inspireeritud tööd.

A. G a i l i t i „Karge mere“ pastoritüüp ei ole enam see äärmiselt karkeeritud kuju, mis esineb näiteks Richard R o h t i romaanis „Talulapsed“. A. J a k o b s o n i praost Lentisius novellis „Mälestus laulvast kuldnokast“ on väljateeninud õpetaja, kes asub elama maale, et suures Jumala looduses kirjutada oma tööd „tõsikristlasest“. Surm maal, kesk loodust, lõpetab kavatsuse. K. A. H i n d r e y kujutab novellis „Matused“ õp. Jaakob Karedat moodse protestandina: „... teda tehakse revolutsionäärriks, mitte ainult oma koguduses, vaid ka teised kirikuõpetajad ütlevad, et ta on määratseja ja külvab ilmaaegu tuult, mis võib tekitada tormi.“ Jakob Kareda esineb elava inimesena. A. H i n t i legendis „Tuli Jeesus“ on Jeesus asetatud kesk tänapäeva elu täis viletsust ja häda. Legendi laadile on

iseloomulik lõpplause: „Jeesus nägi õpetaja kuuel midagi kaunist, sädelevat ning ta astus lähemale. Nüüdnegi õpetaja kandis risti — see oli üsna tibatillukene, oli kullast ning ostes en detail maksis Kr. 80.—.“ Mait Metsanurga õpetaja näidendis „Imelik võõras“ ilmutab äärmist usaldust kõigi vastu, kes tema juurde tulevad, ja ei oska eraldada oma lihtsameelses vagaduses kurjategijaid ausatest inimestest. Reet Morni novell: „Andke keisrile mis keisri ja Jumalale mis Jumala“ on kantud sügavaist usulistest elamustest ja ristiusu lunastavast väest. „Aldole tundub, nagu sammuks ta mingis pühalikus protsessioonis Suure Looja palge ees ja ta käed lähevad iseenesest risti, nagu esimesel ristiinimesel, keda sundis selleks harras jumalatumne“, loeme noormehest, kes jõudis Kristuse jumalikuse äratundmisele.

Ka luuletajad on ammutanud Püha Kirja varaitadest inspiratsiooni. Kersti Merilaas laulab vaesest lesknaisest, kelle varandus ainult töö ja töö ja kes toidab ja kasvatab oma kuut last väsimata emaliku armastusega.

„Oh kui pikad olid kuud,
 ümber väiksed näljasuud
 virisesid leiba, leiba —
 Ikka tühjemaks jäid nõud!“

Ja kui esimene laps kodust lahkub, siis ema:

„Läbi leige silmavee
 minejaile järele vahtis,
 ise juhatada tahtis
 igaühe õnnetee.“

(Looming.)

Teine luuletus „Vanaema jõulujutuke“ on inspireeritud jõulumotiivist:

„Tõuse Jesse roosikene
 keset ööd ja külma lund,
 saunalapse kõht on tühi,
 silma tikub rasket und.“

(Varamu.)

Mart Raud kirjutab ristija Johannese teemale, kujutades prohvetit laulus „Mõtletaja Johannes“ suure töötsijana:

„Johannes ootel värises —
 kas Tões ja Vaimus põrises
 suur õnn ju ukse ees?“

(Varamu.)

Sellesama luuletaja „In memoriam“ on pühendatud lahkuvaile sakslastele, fooniks Paks Margareeta, Niguliste, Oleviste:

„Kõik kogudus on Kolmeainsa kijas,
 kus õhtupalve jätku võtab ööst —
 siit kutsutuile Isas, Vaimus, Pojas
 veel viimne kinnitus ja viimne trööst.“

(Looming.)

Juhan Sütiste kogus „Valgus ja varjud“ on võtnud aineks laulus „Sinu riik tulgu“ kirikuloo kristliku koguduse sünnist kuni usupuhastuseni:

„Aga sõna sai elavaks lihaks
Ateena tundmata jumala altari ees
— — — — —
— — — — —

ja sõna sai tuksuvaks vereks
katakombide sügavates urgudes,
kus ei olnud enam vahet juudi- ega kreekasool.“

Kuni:

„kerjusemunk Wittenbergi uksele löi
neli verega leotatud naela.“

„I. N. R. I.“ on pühendatud õnnistavale ja kannatavale Kristusele:

„Ta tuli Kalilea puusepa kojast —
jumalapojaks
prohvet ristas ta Jordani kõrves.
Ta õlgadel lainetas juus
ja nisupäid sidusid kuivetand sõrmed.
Tema ees jooksis kui tormine tuul:
Pidalitõbised hüüdsid ta nime,
jalutud roomasid teel,
kurdid ja pimedad ootasid imet.
Ta tõstis käed ning õnnistas neid.“
— — — — —
— — — — —

Aga see kõik maksis vaid viletsa orja hinna —
Kolmkümmend hõbedast seeklit!
Ning enne paasapäha õhtut
Kolgata mäel
sõdur ta ristile naelutas:
nagu roimaril kisti rõhtu
tõde otsivad käed.
— — — — —
— — — — —

„Põgenev äraandja kisendades tunnistas:
Jeesus Naatsaretist — Juudamaa kuningas.“

Nende näidetega usulis-kõlbelise teemastiku kohta mulluaastases eesti ilukirjanduses ei ole ma tahtnud ütelda, et kõik sedaliiki motiivid on eespool loeteldud. Olen ära märkinud ainult seda, mis ilukirjandust lugedes positiivselt meele jäänud. See kaalub kindlasti üles negatiivse.

Majakovski

ürikuu keskel möödus kümme aastat Vene Oktoobrirevolutsiooni suurima luuletaja Vladimir Majakovski surmast. Sel puhul mälestati teda leinava pidulikkusega üle terve Nõukogude Liidu. Väljaspoolgi võeti sel puhul tema mälestamiseks sõna kirjanduslikes ringkondades ja ajakirjades.

Kui on iga kirjaniku ja luuletaja õieti mõistmiseks tarvis tunda pinda, millest ta võrsunud, ja õhkkonda, milles ta loonud, siis maksab see nõue eriti Majakovski puhul. Teda on raske mõista väljaspool verist kodusõda, mis algab Venes 1917, ja väljaspool seda kõrgepingelist uue ühiskonna rakendamist, mis seal käimas oli erilisel suure hoo ja raginaga Nõukogude valitsuse esimesel aastakümnel.

Taga-Kaukaasiast pärit olev ja juba koolipoisina poliitilisest kihutustööst osa võtnud, hiljemini põranda all elanud ja 11 kuud vangis istunud, temperamentlik ja sõjakas Majakovski viskus 1917. a. ihu ja hingega enamlastega koos võitlusse „vana maailma“ vastu. Ta oli siis 24 aastat vana, Moskvas maalikunsti õppinud ja futuristliku luuletajana tuntud. Nüüdsest peale omandab tema kirjanduslik looming ideeliselt selge enamliku ilme. Paar aastat töötab ta Nõukogude keskses propagandatalituses, maalib plakateid, kirjutab värse ja näidendeid, peab kõnesid — kõik poliitilise kihutuse otstarbel. Pärast kodusõja lõppu andub ta täiesti kirjanduslikule loomingule. Selle kõrval peab ta alatasa kõnesid, nii Moskvas kui ka paljudes teistes linnades. 1925. a. sõidab ta välismaale, viibib Pariisis, P. A. Ühendriikides, Mehhikos ja mujal. Oma reisimuljed ja tähelepanekud avaldab ta hiljemini luuletustes. Kärsitu ja puhkuseta loominguline tegevus kestab sel kombel 1930. a-ni. Olles Nõukogude riigimeeste poolt austatud ja arvustajate ning ametivendade poolt tunnustatud, lõpetab ta siis elu enesetapmisega.

Oma luuleteoorias püstitas Majakovski muude nõuete hulgas kaks päämist: 1) maha vana poeetika! ja 2) luule algab seal, kus on tendents.

Esimesest nõudest kõneldes ütleb Majakovski oma traktaadis: „Kuidas teha värse“:

„Poesia reegleid üldse ei ole. Luuletajaks nimetatakse inimest, kes need reeglid loob.“ Selle lause tõenduseks toob ta näite: „Matemaatik on inimene, kes loob, täiendab ja arendab matemaatikat, inimene, kes toob midagi uut matemaatikasse. Inimene, kes esimene kord väljendas vormeli: „kaks korda kaks on neli“, oli suur matemaatik, kui ta ka selle lause avastas kaht paberossiotsa kahe paberossiotsaga kokku arvates. Kõik teised inimesed, kes võib-olla palju suuremaid asju kokku arvasid, näiteks vedureid veduritega, kõik need teised ei ole matemaatikud... Minule üteldakse, et ma lahtisest uksest sisse murdvat, et see olevat enesestki selge. Mitte midagi säärast! 80% riimitud rämpsust

trükitakse ajakirjades ainult sellepärast, et toimetajail kas pole aimu eelnevast luulest või nad ei tea, milleks on vajalik luule... Kirjaoskaja toimetaja peaks luuletajale ütleva: „Teie värssid on korralikud, nad on koostatud M. Brodovski poeetika õpperaamatu III trüki järele; kõik teie riimid on juba varemini proovitud, nad on juba ammu N. Abramovi vene riimide täielikus sõnastikus. Et mul häid uusi luuletusi ei ole, siis võtan ma meelsasti teie omad vastu, makstes nende kui kvalifitseeritud ümberkirjutaja töö eest 30 rubla poognast.“

Peab ütleva, et Majakovski andis ise eeskuju uuduse nõude täitmisel. Tema värss on kõige esiteks leksikaalselt värsk; ta peab meeles ja märgib taskuraamatusse tänaval, trammil ja mujal rahva hulgas kuulnud sõnu ja kasutab neid oma värssides, toob neisse „revolutsiooniliste masside“ keele. Peale selle tuleb ta senistest tüvedest alatasa ise uusi sõnu. Hüljates seniseid värsvorme, otsib ta uusi, täiesti omapäraseid, esmakordseid.

„Mina ei tunne jambi ega choreust, ei mõista neid teineteisest eraldada ega katsugi seda teha,“ ütleb ta. „Mitte seepärast, et see raske asi on, vaid seepärast, et minul mu luuletöös nende asjadega kunagi pole tulnud tegemist teha.“

Ta ei põlanud vaeva, et leida uusi luulekujundeid, värskaid võrdlusi. Oleks ekslik arvata, et looming (ta ise pidas seda küll tööks) tal kergesti läks. Ta kirjutab kord:

„Kaks päeva mõtlesin ma õrnuse sõnadest, mis üksik inimene oma ainsamale armsamale ütleks. Kuidas ta teda hoiaks ja armastaks? Kolmandal ööl heitsin pea valutades magama, midagi leidmata. Öösel tuli mul meele: „Sinu keha tahan ma hoida ja armastada nagu sõjas vigastatud soldat, ülearune ja üksik, hoiab oma ainust jalga.“ Poolunes kargasin jalule. Pimedas kirjutasin sõestunud tiku otsaga paberossikarbi kaanele „ainukese jala“ ja heitsin magama.“

Kõneldes vana värsvormi tarvitamisest uute nähtuste, faktide luulestamisel, ütleb ta, et fakt selle juures võib kaduma minna „nagu kirp pükstes“.

Rütmi peab ta värssi algjõuks, mida aga tema arvates raske on seletada, nagu magnetismi või elektrit. Luuletaja peab eneses rütmitunnet arendama, aga mitte võõraid värsimõõdukesi pähe tuupima. Üksikasjalikult kirjeldab ta näiteks ametivenna Jesseni surma puhul luuletuse tekkimist ja valmimist. (Olgu tähendatud, et Jessenin lõpetas elu enesetapmisega, mida Majakovski hukka mõistis.) Esiteks pole peas olnud muud kui read rütme, siis hakanud üksikud sõnad vilksatama, siis need juba lauseks arenema, mille mõtet aga poeet väga valjusti kontrollinud, parandanud ja suunanud, iga sõna juures arvustavalt küsides: kas see ka väljendab täpselt suhtumist siit maailmast enneaegu pagunud ametivennasse?

Et lugeja taipaks rütmi selgemini, selleks kasutab Majakovski sõnade ridadesse jaotamist, mis annab tema värssidele üsna uude graafilise ilme, nagu näiteks:

Мы	Это —
окрыжены	устарело
границей белой.	об этом
Небо	надоело,
Европы	но будем
ржавчиной съела	про это
пушечных заводов	говорить и кричать.
гарь и чадь	

(Meie / oleme piiratud / valge piiriga. / Suurtükitehaste / tahm ja nõgi / on roostena sõõnud / Euroopa / taevast. / See on vananenud, / see on / tüüdanud, / aga kõneleme ja kisendame / sellest siiski.)

Majakovski ei põlga sõnade „kõlavuse maagiat“, kasutades seda siiski ainult vahendina, tegemata sellest eesmärki. Nii ütleb ta näiteks alliteratsiooni kohta, et seda üsna väikeste annustena tuleb pakkuda.

Majakovski pidas luuletamist tegevuseks nagu igal muulgi alal, aga üheks raskemaks ja keerukamaks. Luuletamise „tehnikas“, „käsitöös“ tuleb end täiendada iga päev, samuti ka materjali koguda. Aga luuletada tohib ainult siis, kui pole muud väljendusvahendit peale värssi.

Iga päev kirjutas ta 8—10 rida. Selle kõrval esines ta, nagu juba üteldud, alatasa kõne-dega, deklameeris publikule oma luuletusi.

Pikemaist poemidest peetakse tal paremateks: „Lenin“, „Sellest“, „Kõva häälega“ ja „Hea!“ Ta kirjutas ka näidendeid ja filmi-stsenariume. Tema kogutud teosed moodustavad 400-leheküljelise suures kaustas köite.

Sotsiaalse tellimuse ja tendentsi nõudest pidas Majakovski kõvasti kinni. Ta tsiteerib Lermontovist: „Lähem üksi õhtul välja teele...“ ja arvab, et selleski on tendents: luuletaja agiteerib, et neid tuleksid temaga kõndima. „Kui saaks anda sama häid värssse, mis kut-suvad ühinema kooperatiividess!“ hüüab ta.

„Et sotsiaalset tellimust õieti mõista, peab luuletaja asuma tegude ja sündmuste kes- kel... Et paremini mõista seda tellimust, peab luuletaja seisma oma klassi esireas, peab ühes selle klassiga võitlema kõigil rinnetel. Tarvis on lüüa puruks muinasjutt apoliitilistest kunstist,“ ütleb ta.

Nõukogude Liidus on õigus Majakovski kohta ütelda:

„Ajalugu ei tunne ütki poeeti, kes kõik oma jõud oleks annud võitlusele, kes jaga- matult oleks pannud sellesse võitlusse oma lüürika ja sarkasmi tule, kõik oma „luule- taja vere“.“ (*Lit. Gaz.* nr. 21, 1940. a.)

Nagu algul üteldud, on Majakowski luulet eriti raske mõista väljaspool aja ning miljöö momenti. Raske on teda väljaspool seda täielikult maitstagi. Tema värss on alati uudne, värsk, dünaamiline, revolutsiooniliselt pateetiline, sagedasti groteskne ja sarkas- tiline. Ta ei kirjutanud vaiksele lugejale, kes üksinda loeb värssse, et nende juures ilutseda ja unistada. Tema värssid on kirjutatud hulkade ees lugemiseks. Ta ise ütleb:

„Peab alati silme ees pidama auditooriumi, millele luuletus on määratud. Iseäranis tähtis on see nüüdsel ajal, kui päämine vahend massiga kokkupuutumiseks on kõnelava, hääl, vahenditu sõna.“

Väljaspool Nõukogude Liidu hügladimensioone, väljaspool kodusõja ning uue maa- ilma tekkimise raginat võetakse tema luulet reservatsiooniga, nagu sotsialiseerimist ja kollektiviseerimistki Nõukogudes. Aga värsk ja tugeva puhanguga kostis tema luule üle Nõukogude piiride ja leidis vastukaja kodanlikegi luuletajate juures. Et ta ei tarvita traditsioonilisi värsvorme ja rütme, vaid loob need enesele ise, nagu tuletab ka alatasa uusi sõnu, siis on tema luuletusi raske tõlkida. Eriti kipub kaduma selle juures tema jõuline rütm. Siiski on teda tõlgitud väljaspool Nõukogude piire 26 keelde. Ka Eestis on ilmunud tõlkeid tema luuletustest ja nende mõju on tunda mõnegi meie poeedi loomingus.

VARAMU RINGVAADE

ARVUSTUS

Mait Metsanurk: Tuli tuha all

Ajalooline romaan. Noor-Eesti kirjastus, Tartu 1939.

Mait Metsanurk, kes avas meie ajaloolise romaani renessansi oma menuka teosega „Ümera jõel“, mille esimene trükk müüdi läbi poole aastaga, näitas, et ta suudab kunstiliselt küllalt õnnestunult elustada olusuhteid ka nendel aegadel, kust on säilinud vähe andmestikulist materjali. Kuigi tema romaan ei annud eriti reljeefset pilti tolleaegse eestlase vaimsest palgest, tõendas autor ometi, et tal on üsna erka ajaloonärvi. Üsna tagajärjekalt ta oli suutnud vältida projekteerimast tänapäeva-inimese mõttemaailma minevikusse, milline oht nii tihti ähvardab ajaloo-romaniste. Metsanurga kriitiline vaim ei andu kunagi eriti usaldavalt oma intuitsioonile. Tal peab ikka midagi tõhusamat käepärast olema.

Oma möödunud aastase ajaloolise romaaniga Metsanurk on astunud tubli sammu lähemale meie olevikule, võttes käsitluse alla eestlase elu Tartu-ligidases maakolkas suure nälja ajal 1695—1697. Ajaloolased oma uurimustes on annud sellest kurvast perioodist kaunis detailse pildi, kusjuures olgu eriti mainitud O. Liivi alles a. 1938 ilmunud uurimust „Suur näljaaeg Eestis 1695—1697“. Nimetatud autor selle ajajärgu spetsina on oma hiljutises sõnavõtus toonitanud, et Metsanurga romaan vastab küllaltki hästi teadaolevatele tõeludele. Siinkohal jääb üle vaadata selle romaani kunstilist õnnestumist.

Aktiivse läänementaalse kandjana ja nn. võitluskirjanikuna Metsanurk on oma teostesse pannud ikka tubli annuse võitluslikku elementi — olgu see siis võitlus kasvõi tuuleveskitega, nagu seda näeme külaidealisti Taavet Soovere puhul. Mida rohkem seesugust mässulist elementi tema teostes on olnud, seda punasema verega raamatud on sündinud — meenutatagu „Jäljetut hauda“ kui Metsanurga proosakunsti tippu, vähemalt allakirjutanu arvates. Käesolevat romaani kannab võitlus sotsiaalse ülekohtu ja loodusega — võitlus mõisnikuga, kes tuleb vakuraamatu ja peksupingiga, riivates eesti mehe enesetunnet, ja võitlus jumalaga, kes tuleb ikalduse ja näljaga. „Inimesele tuleb vastu panna, kurjale inimesele... Jumalale ei jaksa...“ ütleb Piiri Tõnu maailmaasju arutades. Ja me näeme, et tolleaegne eestlane seabki sõrad vastu mõisnikule ja alistub Jumalale. Sest eestlane on arukas ja mõistlik ega mõtlegi joosta peaga vastu müüri. Ka mõisnikuga ta võitleb mõistlikult, tasa ja targu, olles nagu veendumusel, et kõik tuleb omal ajal, jah, kindlasti isegi vabadas. „Surra on kerge... Elada on raskem...“ räägib elutark vanaisa. „Ära löö siiski kartma... kui tuleb must päev... Kui ei näe sina head põlve, lapsed, lapselapsed näevad... Ega tuli käi alati üle ahjukummi... öösel hõõguvad söed tuha all... Neid tuleb hoolega matta... Et nad hoopis ei kustuks... Et hommikul saaks sealt... tuld... Mis meie põlv muud, kui... tuli tuha all...“ Võidelda tasa ja targu oma vabaduse ja olemasolu eest, kaugeltki mitte suikuda orjameelsusse, see ongi selle romaani ideeline sisu. Kui tuleb jumal näljaga, siis näljutavad ennekõike vanad inimesed endid surnuks, et noo-

red võiksid elada ja sugu edasi kanda, ja kui mõisnik tuleb peksupingiga eestlase au riivama, siis ei koguneta mitte karjas hävitama härrasid, vaid minnakse linna õigust otsima, sest usk kuningasse ja tema lähematesse käsutäitjatesse on nähtavasti küllalt suur.

Selle romaani põhjal me võime ütelda, et Metsanurgast kui endisest käremeelsest võitlejast on siin saanud tasane ja elutark võitleja, kelle kogemused näivad nagu ütlevat, et murdmisega ei saavutata sihti, küll aga jonnaka visaduse ja sitkusega.

Võib-olla meeldis mõnele Metsanurk enam seal, kus ta inimese ta ühiskondlikus võitluses oli varustanud suurema mässumeelsusega kui seda on Piiri Tõnul, kel ei puudu küll oma iseteadlik hoiak, kuid kes muidu kasutab väga vaikseid võitlusmeetodeid. Tõsi küll, siis välkus nagu enam kirge ja oli rohkem pinget Metsanurga muidu kainevõitu kujundamislaadis. Kuid ei saa salata, et me ei hinda teda sugugi mitte vähem siin, kus ta oma küpsede võimistega maalib hea pildi eestlase vaiksest sitkusest ja visadusest. Ja kui meil keelele kipub kerkima soov või etteheide, et miks Metsanurk siin 17. sajandi sündmusterohkuses eestlast ei ole näidanud enam ta rahvuslikus ühtekuuluvustundes, miks ta ei ole sotsiaalse võitluse kõrval näidanud selgemalt ka rahvuslikku võitlust, siis meenub, et Metsanurk on ju üdini realist. Idealist ja romantik aga võib ainult arvata, nagu võiks nii rasketel aegadel, millal inimesi suri nälga kui kärbeid, juttu olla mingist agressiivsest rahvuslikust võitlusest. Kuigi eestlases pole kunagi surnud olnud ta iseteadlikkus, saabus suurejoonelisem rahvuslik ärkamine ikka alles siis, kui selle eel oli käinud majandusliku olukorra tõhus paranemine. Täiesti õige hoiaku võtab Metsanurk, kui ta vaatleb seda põlve kui tuld tuha all, hoidudes magedasse idealismi langemisest.

Sündmuste arenemises üheks keskmeks teguriks on siinses romaanis, eriti selle teises pooles, 17. sajandi viimasel veerandil asetleidnud ikaldus ja sellele järgnev suur näljahäda. Kuigi ajaloolised uurimused kõnelevad sellest ajajärgust küllalt kohutavat keelt, on ometi väga sümpaatne, et Metsanurk ei hakka raskete värvidega liialdama. Me kuuleme mõnestki iseenesest küllalt võikast sündmusest, kasvõi sellest, kuidas siin-seal surdi näljaohvri küll märatsedes, enamasti aga tummalt vaikides, kuidas kaarnad nokkisid ja hundid õgisid laipu, kuid kõike seda esitab Metsanurk vägagi tagasihoidlikus toonis, peagu lakoonilise rahuga. Me võime kujutella, kuidas oleks käitunud siin sensatsioonihimulisem ja värvijanulisem Kippel. Metsanurk ei tõsta näljajubedusi oma romaanis mitte esirinda, vaid esitab neid nii-ütelda muu seas, nagu seda võimegi oodata koolitatud maitsega sõnameistrit, kellele on vastumeelt igasugused kriiskavused. Ta näitab hea objektiivsusega näljahäda kordkorralist süvenemist, millele aga eestlane oma sitkusega vastu paneb, kuigi kurbi kaotusi kandes, ja kõigest hoolimata silmad tuleviku poole pöörab. Oma romaani aga lõpetab Metsanurk näidates, kuidas tumedad pilved taevast lagunevad. Algab jälle elujärje ülesehitamine, raske ja visa, kuid seda kannab tugev lootus paremasse tulevikku.

Käesolev romaan on Metsanurgal vägagi arvuka tegelaskonnaga. Väheste vahenditega ta annab küllalt ilmekaid joonistusi küll kehvast sulasrahvast, näiteks „ärasetatud“ palgega Tehvanist ja ikka kahtluste alla sattuvast Reinu Taanielist, küll jõukamatest pere-meestest, nagu Kupja Tohvrst ja humaansest Nigula Toomast. Aga ta ei unusta ka mõisarahvast. Hästi on kujutatud oma hädades siplev von Dusevitz, samuti ta lopsakas virtinast armuke ja seaduslik abikaasa. Viimane on küll pisut see mõisaproua standardtüüp, mis kirjanduse kaudu juba korduvalt meie kujutlusse on surutud. Linnarahvast jääb meeles kaupmeestest Kempede-paar, eriti grotesksevõitu Bengt, ning lõpuks ei unusta Metsanurk isegi kõrgemaid „seadusesilmi“, andes statthalterist ehk rahvasuulisest „taathaldrist“ väheste joontega üsna omapärase pildi. Ainult laste palged jäävad Metsanurgal kaunis vere-

vaeseks ja ilmetuks, näiteks Tõnu õdede-vendade omad, tundudes asjatu vahematerjalina. Ka naised ei kujuta Metsanurk mitte nii plastiliselt, nagu seda oleme võinud märgata juba ta eelnevast toodangust. Enim tähelepanu on pühendatud kupja isekale tütrele Maretile, kes kuulub Metsanurga loomingus nende tüüpiliste ilusate, uhkete ja jonnakate „sõiduhobuste“ ritta, kelle poole on ikka paistnud kalduvat autorigi sümpaatiat.

Selles arvukas tegelaskonnas on keskseks kujuks Piiri Tõnu, iseteadlik peremees, kes põlgab mõisas vastu võtmast vitsahirmu ja läheb Tartu linna õigust otsima. Ja kui ta viimaks Riia linnas kõrgelt kindralkubernerilt õiguse saabki, siis tõstab see arusaadavalt nii tema kui kogu Laeva eestisoost rahva enesetunnet ja usku elusse.

Juba „Valge pilve“ ja „Punase tuule“ lehekülgedel me hakkasime aimama, et Metsanurk oma inimesekujutamises hakkab püüdlema elujõulisema, harmoonilisema hingeeluga tüübi poole, kui olid seda Soovered ja Klaosed. Ja tõepoolest ta ongi oma hilisemas loomingus positiivsemalt häälestatud ega unusta oma artiklites ja intervjuudes rõhutamata, et tal puuduvad sümpaatiad Dostojevski kui haige hingeeluga looja vastu. Piiri Tõnugi siinses romaanis on varustatud arvukate voorustega ning temas ei ole jälgegi sellest alemuskompleksist, mis nii tihti oma mõju näitas Metsanurga varasemais karaktereis. Metsanurga nn. elujõulisemad tüübid, kellede hulka kuulub ka Piiri Tõnu, ei ole küll nii huvitavad ega oma yastuoksustega erutavad, kui olid Raudma ja Soovere laadi inimesed, kuid ei oleks õige ütelda, et neil puudub elumahl.

On tähelepanv, et Metsanurk ka negatiivsemaid ja parasiitlikumaid tüüpe, näiteks mõisarahvast eesotsas Dusevitziga, kujutab inimliku mõistapüüdmisega, mis lisab tema teosele avaramat vaimu. Üks asjaolu aga hakkab Metsanurga tegelasteportreedes silma, mis võtab neilt pisut värskust. Metsanurk nimelt ei väldi mõnikord kordamist. Kui meile kord on näidatud, missuguses asendis ja meeleolus vana Bengt meisterdab oma „suplikaattumeid“ või missuguses hoiakus von Dusevitz väljub oma härrasmajast, siis need on nii meeleejäädvad, et neid karakteristlikke omadusi ei tarvitse hiljem enam mitmeid kordi korrata. See lahjendab mõju. Romaan võitnuks üldse, kui oleks silmas peetud enam ökonoomiat ning puhastatud rangemalt välja ebaoluline. Aga niisugusenagi ei saa Metsanurga teost kuidagi halliks pidada. Nii meil kui ka mujal maailmas näib romaan üldse üha enam eemalduvat valjust kontsentratsiooninõudest. Üksikute momentide intensiivistamise asemel kaldutakse andma tõelisust kogu tema pisiseikade kaadriga. Kunsti primaat peab taganema elu primaadi ees, Huxley terminoloogia järgi n.ü. keemiliselt puhastatud kunst keemiliselt puhastamata kunsti ees.

Metsanurga loomusele ei ole vastuvõetav niisugune impressioonidega mängimine, nagu seda leiame Hindreyli. Hindreyd aga vististi ei rahuldaks Metsanurga rahulik eepiline asjalikkus, kus ikka on enam ratsionaalset jahedust kui emotsionaalset intiimsust. Et Metsanurk detailikunstist suurt ei hooli, siis tema romaan ei ole mitte niisugune, mida igast kohast lahti lüües oleks erutav lugeda, küll aga tervikuna ta annab meeleejäädvama ja selgejoonelisema pildi kui mõne impressionisti mosaiigilisem teos.

Mis puutub Metsanurga sõnastusstiili, siis paistab silma, et ta püüab vastava ajajärgu koloriiti taotella vanasõnaliste ja rahvalaululiste fraaside vahelepoetamisega. See annabki tihti tõepoolest enam minevikulist hõngu, meenutades, et meil on tegemist ajalooaga, mis Metsanurga ajalooliste romaanide vägarealistliku pildistiku keskel kipub vahel ununema.

Kui Metsanurga varasematest romaanidest kostis peagu alati hüüe: niisugune ei tohi olla elu!, siis siin ta näib konstateerivat resigneerunuma naeratusega: niisugune on elu! Vahelduvad aasta-ajad, vahelduvad rõõmud ja mured. Rasketel hetkedel ei tohi ainult

usku kaotada paremasse tulevikku. Romaanile „Tuli tuha all“ ei saa vähem tunnustust jagada kui „Ümera jõele“, sest see on suutnud ilmekalt elustada ühe osa eestlase elust 17. sajandi viimasel veerandil. Metsanurk on meie ajaloolise romaani teise õitsengu rajaja. Paistab, et talle pakub rahuldust harrastada seda žanrit ka siis, kui sel pole küljes enam moelõhna.

Erna Tilleman.

August Gailit: Kogutud novellid I

Kirjastus-osaühing „Kultuurkoondis“, Tallinn 1940.

Meie raamat muutub viimasel ajal üha esinduslikumaks. Ja seoses sellega meie sisulised huvid raamatu vastu taltuvad: me ei haara enam aina uhiuue järele, ei oota seninägematut ega -kuulmatut, manifeste tuleviku jaoks; meeleldi vaatame tagasi oma kirjanduses, sõelume välja head ja parimat, kogume, korraldame. Me konsolideerume ja soliidistume. . .

Omaval ajal vahest kujutlesime, et „viimse romantikarüütli“ August Gailiti uljavaimulisi novelle võiks välja anda ainult sama uljamoelises, kas või futuristlikus kuues — igatahes mitte „korralikus“ ega „kodaanlikus“ välimuses. Tähtis oluks siin v a i m, mitte korralikus ega paberi kvaliteet. . . Nüüd aga, võttes kätte Gailiti „Kogutud novellid“ esimese köite, kapituleerume meeleldi kõigi oma kunagiste kujutlustega. Selle raamatu rahulik väline ilu ning puhtus (kaaneümbrisest kuni kirjani ja paberisordini) on võrgutav. Ja pealegi ei puudu ses korralikus välimuses kaugeltki ka raamatu „mittekorralikku“ sisu kajastavat romantikat: A i n o B a c h i akvatinta-illustratsioonid, omas sumeduses fantaasiarikkad ja stiilikindlad ühtlasi, sobivad sellesse valimikku haruldaselt. Võiks vaid märkida, et mõned lõppvinjetid on liigselt jutustavat laadi, ja et „Nurjatuma roima“ tiitelillustratsioon pole õieti bachlik ega omaette päriselt õnnestunud. Aga autori portree Eduard Olet on päris parajaks sissejuhatusseks sellesse isesugusesse teosesse.

Tõepoolest, „Kogutud novellid I“ mõjub ühtlaselt kavandatud teosena, mitte teemaliselt juhusliku valimikuna. Ta koos novelli on kirjutatud küll eri aegadel, ajavahemikul aastast 1923 („Laatsarus“) kuni a. 1926 („Libahunt“, „Punased hobused“). Kuid just see loominguperiood, rõhuga aastal 1925, tundub Gailitil olnuvat haruldaselt pingeline ning kantud ühtedest ja samust püsivaist põhielamusist. Eriti sel kujul, nagu koos novelli on järjestatud käesolevas köites, moodustavad nad otsekui mingi ühtse kurvi, mingi laine, mille järskust ja pinget vaevalt kohtab mujal Gailiti toodangus, ja mis siiski seletab selles ka kõiki hilisemaid lainetusi. Kukulugu „Viimne romantik“ annab alguses juhtmotiivi — romantilise vabaduse- ja kaugusteigatsuse; „Libahundis“ paisub see ja seguneb panteistlike looduserõõmudega; „Laatsaruses“ pörkab elujanu vastamisi lunastava surma küsimusega, ebatavaline, kannatav inimene inimsoo kurjusega, nagu juba eelmisteski novellides; „Barrabases“ tõuseb rahutu vabadusjanu kandja kannatus siinses maailmas süngesse kõrgusse ning saab tähendusrikkaks; „Nurjatuma roim“ ja „Punased hobused“ arendavad samu motiive juba realistlikumalt, eestipärasel miljöö, kusjuures viimane novell „laskub“ juba ebatavaliste kihkude ning komplekside tekke seletamiseni. See teemaline ühtsus pole käesolevas valimikus nii kindel kui August Jakobsoni novellikogudes, kuid ta paistab rohkem silma kui Gailiti varasemas kogus „Vastu hommikut“ (1927), kust kõik koos novelli on võetud.

Avanovell „Viimne romantik“ on ses raamatus kõige stiili- ja kompositsiooni-kindlam ja hoolimata oma aine „tühisusest“, üks kõige nauditavamaid. „Barrabases“ pa-

kub ju väljavaadete ning mõtete avarus palju rohkemat, kuid mõju veidi hämmendab kangelase käekäigu kuhjatud seikluslikkus, juhuslikkus. Kukk Kerill-Kerkerillist tajume aga juba algusest peale, et ta kannab oma saatust eneses; see vana härrasmees, endine härraste linn, põlgab oma matsistunud ümbrust, ja ta unistused ning kelkimised lennust kaugele lõunamaile, esiisade nisuväljadele, p e a v a d lõppema traagiliselt, kuna nad on teostamatud. Kui vanahärra juba edutult armub näiliselt omaväärsesse, siis on traagilise lahenduse saabumine kindel...

„Viimses romantikus“ on antud valmilise kontseptsiooni kaudu kõigi Gailitile oluliste romantiliste elamuste sümbolid, ilma et need oleksid pealetikkuvad. Aga see endine mõisakukk asuniku laudas ei olegi ju kellegi kukk ega valmikangelane — see on inimlik kangelane, kes kannab psühholoogilist novelli! Oluline „Viimse romantiku“ väärtusele on seejuures näiline erapooletus, millega autor suhtub oma kangelasesse. See kangelane on humoristlik, aga ilma nõogeteta autori poolt; ta on traagiline — ja autor tunneb temaga kaasa just traagilisil hetkil. Selle kukeloo loodusekirjeldustes on ehsat, tihedaimat lürismi; ta kirjeldustes loomadepööblist aga haruldast tabavust, plastilisust, huumorit. „Arglikumad hoidsid end kõrvale, noori kanapoegi saadeti põõsastesse, pardid hüppasid kivile, et paremini näha tekkivat võitlust...“

„Libahundis“ on autoril rohkemgi kui kukeloo tegemist romantika sobitamisega „reaalsuse“ hädavajalikele alustele, kuigi tegelasteks siin on inimesed, või inimesed-hundid. Ka siin ihkab üksik hing pääsu madalast, viletsast, tigidast, hingesöövast ümbrusest; ka siin unistab ta avaraist kaugusist, viljaväljadest, õnnest oma armsamaga neis kaugustes. Kuid omal jõul ta ei pääse välja sümboolsest Urgvee soost, mis on nõiutud. Ta pääseb alles siis, kui ta armsam teeb ta hundiks, üteldes: „Üksi loom võib olla vaba...“ Siin kohtame peagu puhtal kujul müstilise looduserõõmu motiivi, nagu see on esile tõstetud ka Aino Kallase „Hundimõrsjas“. Kuid inimesed on kadedad kahe inimese vabadusele — nad tapavad ühe neist, teine aga, kuri inimestele juba ennegi, ulub kättemaksu: „Kui must pilv astume teie ette... Siis tasute me valud, me kannatused, me viletsused. Ühinege, hundi-pojad!“

Sama „kõigi romantikute sõjahüüdu“ kuuleme igavese orja, vabaduseotsija, mässaja ja trotsija Barrabase suust; kulmineerub see vabadusekstaas aga „Punaste hobuste“ lõpus, kus süütamishaige Mari Taade unistab vanglas, kuidas ta, kord vabanenud, süütab kõik talud, metsad, linnad. Tõusevad „leegid, mis kisuvad terve maa oma sülle kui mängiv laps palli“. Siis hävib kõik, „isegi kannatused ja mured, eksimused ja valud,“ hävib selleks, „et sündida uuesti puhta ja selgena nagu taeva sinetus...“ Grandioosne võrdpilt, romantiku loodud, kelle närvid on hellad tõsielu umbsuse ja ebatäiuse vastu.

Kui „Libahundi“ kunstilisteks tippkohtadeks on karged kirjeldused vabadusrõõmust looduses ja sünged-grotesksed kujutused urgveelastest, siis „Laatsarus“ pakub üldiselt rahulikumat, ülevamat ilu, sorib arhaiseerides ajaloolistes toredustes, suurjooneliselt maalitud maastikes, Piibli reministsentsides. See on „suur stiil“, vastavalt küsimuste suurusele, mida siin käsitletakse; jutustus on kohati väga napp ja plastiline. Selgub, et romantiliselt täitumatu elujanu muutub piinaks, kui kõike ei lõpeta surm. Gailiti Laatsarus aga ei saa surra pärast seda, kui Kristus on ta kord äratanud. Ta ei saa ka endiselt rikka ja vägeva mehena elu nautida, sest keegi ei tunnista teda, surnuist ülestõusnut. Ta saab kõikide orjaks, kõige kurjuse kannatajaks, Ahasveeruse ümbermõtestatud teisikuks. „Laatsarus on igal pool kui kannatus ning ta on surematu kui valu... Siduge ta haavad ning kustutage ta janu, sest ta on jumala valitu, igavene nagu Jumalgi...“

Inimlike kannatuste ja õnnetuste raskus visatakse otsustavalt kaalule õnneliku lunastus-
 usu vastu järgnevas novellis, mille pealkirigi kõlab ähvardavalt ja süngelt „B a r r a b a s“. See on mingi suurjooneline blasfeemia, võitlemine Piibli Issandaga, mis ometi lõpeb lepi-
 tusega: Rooma tsirkuse areenil lõvidest surmatud Barrabase, mõrvari, trotsija, mässaja ja jumalasalgaja, võtab käe kõrvale Kristus, kelle elu hinnaga Barrabas kord vabaks sai. „Ainult vähesed tulid neile järele...“ See lõppmoraal saabub veidi ootamatult, kuid seda järjekindlamalt jälgib autor jutustuse kestel oma vabodusjanulise kangelase ahastusi, kannatusi, langemisi ikka sügavamale ja sügavamale omas vihas inimeste vastu ja Jumalagi vastu. Ka Barrabas on „igavene ori“; teda jälgides ei ilutse autor enam, nagu „Laatsaruse“ loos, eriti selle alguses. Ilu on siin antud karmuses, lõikavuses, eepilises suuruses; mõnede ütluste kokkusurutud jõud on haruldane: „Mida on ennustanud prohvetid, kui tulisiuge me hinge pildudes.“ — „...mu pisarate soojusest tärkas rohi, kuid Issand oli kurt, nagu ikka.“ Piibellikku arhaiseeringut on kasutatud ainult parasjagu.

Kompositsiooniliselt on „Barrabas“ kõige lõdvem asi ses köites — õieti jutustus, mitte novell, samuti kui osaliselt „Laatsarus“. Kuid teda hoiab hästigi üleval ta mõtteline, „idee-
 line kompositsioon“. Allakirjutanut on Gailiti toodangus mõnigi kord häirinud mõttepinge puudumine, teatav „minnalaskmine“; „Barrabase“ ees peab aga ideekriitiku relvad maha panema — ja samuti kogu käesoleva raamatu ees, kuna ta kuus novelli on omavahel tihe-
 dasti seotud mõtteliselt ja motiiviliselt. — „Barrabases“ on õige sügavalt kaevatud välja meie sotsiaalse ning usulise ideestiku alusmüüre, „Nurjat um roim“ aga visandab näilise kergusega grotesksevõitu pilte sellest, kuidas juhus võib teha „sündinud roimarist“ korralikema inimese ja hella abikaasa — kuni pettumus „korralikest inimestest“ paiskab ta jälle tagasi sinna, kust ta on tulnud. Roima hõngu on üldse teravalt tunda kogu ses romantilises raamatus, peale avanovelli, kuid „Nurjatumas roimas“ on roimarikalduvusi analüüsitud üsna realistlikultki. Tulemused ei ole palju teissugused kui muinasjutulises „Libahundis“, ent nad on „usutavamad“. Teiselt poolt analüüsi väärtust siiski kahandab Gailiti hilisema groteski esilekerkimine siin-seal „Nurjatumas roimas“, kogu kerglus rätsep Kanterpassi ja tõsisemategi momentide ümber. Sellest elemendist on vabam lõppnovell „Punased hobused“, mis lõpeb vähem puänteeritult kui eelmine, ent väga osavasti ja põhjendatult haarab minevikku tagasi jutustuse kestel. Seega on antud ka „haiglase romantiku“ Mari Taade kujunemiskäik, tehtud arusaadavaks ta kummaline ja ohtlik kirg. Ka Mari Taade on romantika märter — nagu on lõppude lõpuks, küll hoopis teisel kujul, ka hilisem Toomas Nipernaadi...

Nende kuue novelli stiilile on kahtlemata tuntavat kasu olnud keele, sõnajärje ja ka ütlusviisi parandustest, mis on läbi viidud uues väljaandes. Uuenduslik keel on asendatud üsna konservatiivsega, mis kahtlemata on kasuks tulnud eriti piiblitegelastega novellides, kus esilepaistvad moodsused ei saa olla omal kohal. Aga ka eestiaineliste novellide ehedust on tõstnud keele rahvapärastamine ja puhastamine, milles küll ei tea üksteisest eraldada autori ja korrektori teeneid. Gailiti teksti kalduvus rütmilisusele ja melodilisusele pole sellest igatahes kannatanud, kuigi kohati võinuks mõni napim i-mitmus ka säilida või mõni verb jääda kõrvallauses ettepoole praegusest asendist. Sõnavaralisi muudatusi pole palju, kuid nad on otstarbekad. Siski on alles jäänud teatavaid võõrsõnu, mis ei sobi ei piibel-
 likus ega ürg-eestipärases miljöös; sääraseid on „liha aroom“ („Libahunt“), „metallist raha“ („Laatsarus“), „detaile“, „naiivset“, „raseeritud“, jne. Ühes kohas on senine „lihased“ koguni asendatud „musklitega“! Piiblinimede õigekirjutus on endiselt ebajärjekindel: „Kilead“, kuid „Golgata“. Võiks ennemini olla vastupidiselt. Ja hirm „uue keele“ ees ei

tarvitseks olla nii suur, et üteldakse „nurjatud roim“ seal, kus mõeldakse „nurjatuim“, või „jõledamaid piinu“ seal, kus jutt on „kõige jõledamaist“.

Need pisiasjakesed muidugi ei takista nautimast Gailiti parimate novellide stiili, seda stiili, mis võib vallutada peagu „ilma sisutagi“. Kuid kõnealusel raamatus tõuseb ka tundmuslik ning mõtteline pinge erakordse kõrguseni, näitab meile maailma erakordset külge. Me tahes-tahtmatult tunneme ja elame kaasa kõigi nende vabadusjanuste hingedega, väriseme nende saatuse pärast ja joobume nende ihade suurusest.

H. Paukson.

Ülikoolide õpperaamatute komisjonist ja ühest esimesist õpperaamatuist

Iseseisva Eesti loomisega pandi ka alus eesti hariduselule. Algkool ja keskkool suudeti ümber korraldada võrdlemisi kiirelt eesti rahva tarvidustele vastavalt. Ülikooli — Tartu Ülikooli — muutmine eesti ülikooliks sõna otsesmas mõttes ei ole teostunud saajaprotsendiliselt tänapäevanigi. Üliõpilaste enamik on küll Eesti riigi kodanikud ja suur osa õppejõududest on ka eestlased. Loenguid peetakse nüüd pea ainuüksi eesti keeles. Kuid kõige selle kõrval on jäänud üks osa nii Tartu Ülikoolis kui ka Tallinna Tehnikaülikoolis võõrkeelseks ja seejärel ka võõrameelseks — see on õppe- ja käsiraamatute osa.

Eestikeelseid ülikooli õppe- ja käsiraamatuid võib sõrmedel loetella, kui mitte arvestada üliõpilaste poolt koostatud loengute konspekte (milledele ikkagi tuleb vaadata kui hädaabinõudele). Seni on ülikooli õpperaamatuid välja antud ka enam-vähem juhuslikult ja nimelt selle järgi, kuidas keegi õppejõududest suutis leida kirjastajat. Kuna õpperaamatu kirjastamine ja honorari saamine oli alati kaheldav, siis paljud õppejõud ei hakanudki õpperaamatuid koostama. Seni väljaantud ülikooli õpperaamatud on ka hinnalt võrdlemisi kallid olnud.

Kõigest sellest olenevalt on meie ülikooli haridusega inimeste teaduslik orientatsioon jäänud ühehülgses ja liigselt mõjustatuks võõra vaimuvara poolt. See asjaolu on olnud uskumatult suureks takistuseks eesti olude kohaste teaduste arendamisel. Mõned mõtlevad paraku tänapäevani, et teadused on universaalsed ja et seepärast pole õieti mingit olulist tarvidust ei eestikeelsete ülikooli õpperaamatute järgi ega eesti olude kohaste teaduste järgi. Eesti teadusmeeste tööd on kõige selle tulemusena sageli kujunenud saksa, inglise või prantsuse kultuurivarade täiendmaterjaliks. Olenevalt orientatsioonist on isegi meie teadusmeeste töömeetodid, ainekäsitus ja teaduslik mõttelaad kujunenud saksalikuks, inglislilikuks või prantsuslikuks.

Tuleb veel tähelepanu juhtida sellele, et võõrkeelseist õpperaamatutest õppides peavad üliõpilased tegema hulga asjatut vaimset tööd. Keskmise üliõpilane peab võõrkeelsest õpperaamatust õppides tõlkima loetu eesti keelde, et raamatu sisust õieti aru saada — see vaimuline tõlketöö raskendab ainesse süvenemist ja ka oskussõnade õppimine mitmes keeles on raske.

Nüüd lõpuks ollakse jõutud selgele arusaamisele, et üliõpilane peab vajalikku raamatutarkust saama eestikeelseist õpperaamatutest. Möödunud aastal loodi Teaduste Akadeemia juurde „Ülikoolide õpperaamatute komisjon“, kelle ülesandeks on korraldada vajalike õpperaamatute väljaandmist kindlate kavade kohaselt. Komisjoni kuulub 1 esindaja Haridusministeeriumist, 1 Tartu Ülikoolist, 1 Tallinna Tehnikaülikoolist ja 2 esindajat Teaduste Akademiast.

Oma lühiajalise tegevuse tulemusena on Teaduste Akadeemia juures olev ülikoolide õpperaamatute komisjon juba välja annud kaks õpperaamatut, ja nimelt professor T. Lippmaa „Üldine botaanika I“ ja professor K. Schlossmann'i „Üldine mikrobioloogia ja immuunsusõpetus“. Kuuldavasti on lähemal ajal veel ilmumas professor L. Leesment'i „Rooma õiguse lugu“ ja peale selle on komisjonil veel kavas kümne järgneva õpperaamatu väljaandmine 1940. aastal.

Kas seesuguse organi loomine ja olemasolu on õigustatud?

Kui väljaantavad õpperaamatud on head ja üliõpilastele kättesaadavad hinna poolest, siis on vastus kindlasti jaatav, vastasel korral on vastus sama kindlasti eitav.

Alljärgnevas püüan hinnangut anda ühe eelnimetatud õpperaamatu, professor K. Schlossmann'i „Üldise mikrobioloogia ja immuunsusõpetuse“ kohta (391 lk., hind Kr. 3.50, kirjastaja K/ü. „Loodus“), professor Lippmaa „Üldise botaanika“ hindamiseks puudub nende ridade kirjutajal kompetents. Ühe õpperaamatu hindamisega ei ole muidugi üteldud, et kõik muud sama komisjoni poolt väljaantavad õpperaamatud on samaväärsed, kuid esimesed raamatud peaks siiski oleme kvaliteedi taseme määrajaiks.

„Üldine mikrobioloogia ja immuunsusõpetus“ käsitab alasid, millede tundmine on nõutav mitme teaduskonna üliõpilastelt (arstiteaduse, loomaarstiteaduse, rohuteaduse, loodusteaduse ja põllumajanduse üliõpilased). Kui neil aladel ettevalmistuvad ei tunne mikrobioloogiat ja immuunsusõpetust, siis jääks neil paljud looduse- ja elunähtused arusaamatuks.

Kuna õpperaamat on määratud kõigi loodusteaduse alade üliõpilastele, siis see asjaolu on suureks raskuseks igale autorile. Professor Schlossmann on neist raskustest siiski täiel määral üle saanud tänu sellele, et ta omab laialdasi teadmisi neil aladel, et ta on õpetanud üldist mikrobioloogiat ja immuunsusõpetust juba kaks aastakümnet ja et ta on juba varem kirjutanud sama iseloomuga õpperaamatu (Üldine mikrobioloogia ja seroloogia ühes mikrobioloogilise tehnikaga. Tartu, 1925). Viimast asjaolu arvestades võiks tekkida arvamine, kas käesolev raamat ei ole lihtsalt 1925. aastal väljaantud samalaadse raamatu teine trükk? — Enam-vähem lõplikult väljakujunenud teadusealasi käsitava õpperaamatu puhul oleks seesugune küsimus õigustatud. Mikrobioloogiat ja immuunsusõpetust käsitava õpperaamatu puhul oleks teise trüki nimetus eksiteele viiv, eriti kui arvesse võtta, et eelmine raamat ilmus viieteistkümne aasta eest, sest need kaks ala on viieteistkümne aasta jooksul teinud määratu-suuri edusamme, nagu iga muu teadusala.

Autor, olles tihedas kontaktis käsitatavate alade arenguga, on esitanud kogu materjali nii, nagu praegusaja teadmused seda võimaldavad. Raamatus on järjekindlalt tarvitatud ühtlast bakterite nomenklatuuri Bergey käsiraamatu järgi, see võimaldab üliõpilastel raskusteta mõista muukeelseid bakterioloogiat ja immunoloogiat käsitavaid teoseid. Õnneks ei ole autor teksti koostamisel läinud oskussõnade liigse eestistamise libedale teele ja tarvitab rahvusvaheliseks muutunud oskussõnu, seal ei leidu niisuguseid sõnavärdjaid nagu näit. *kesklembesed, õhuselulised, nügivad, keraahelpisik* jne.

Raamatu stiil on üldiselt ladus, kuid vahest ehk liiga tihe, mispärast seda lugema peab suure tähelepanuga. Nähtavasti ei ole autor soovinud raamatut paisutada — materjalist igatahes oleks piisanud kaks-kolm korda paksema raamatu jaoks. Materjali rohkuse tõttu see õpperaamat jätabki teataval määral käsiraamatu mulje ja seda muljet aitab süvendada raamatu lõppu paigutatud ainete register. See asjaolu on ühest küljest puuduseks, teisest küljest aga vooruseks. Üliõpilased ei suuda vahest kõike raamatus leiduvat küllaldaselt määralt omandada ja osa üliõpilasi, kellele see raamat ka määratud (põllumajanduse loodusteaduse ja rohuteaduse üliõpilased) ei vaja nii laialdasi teadmisi mikrobioloogia ja im-

muunsusõpetuse alal — loodetavasti on eksamikavades märgitud, kuipalju mingi ala üliõpilased kõigest sellest peavad teadma. Arstiteaduse ja loomaarstiteaduse üliõpilastele aga vaevalt raamatust ülearust leidub. Arstid ja loomaarstid omalt poolt võivad raamatut hea eduga kasutada käsiraamatuna, eriti mikrobioloogilise tehnika osas.

„Üldine mikrobioloogia ja immuunsusõpetus“ jaguneb kolme ossa: 1. Mikroorganismide morfoloogia ja bioloogilised omadused (lk. 7—170), 2. immuunsusõpetus (lk. 171—302) ja 3. üldine mikrobioloogiline tehnika (lk. 303—377). Süsteem on kindel ja üksikud peatükid (kokku 36 peatükki) loogilises järjestuses. Teksti selgitab 76 joonist, mikrofotot ja fotot ning üks värvitahvel. Raamatu üksikpeatükkide juures peatumine viiks pikale ja oleks vahest ka ülearune.

Välimuselt jätab raamat lihtsa ja asjaliku mulje, paber on vahest õhem kui soovivat, kuid sellejuures küllalt tugev. Tekst ja reproduktsioonid on selged. Ja hind? — See on tõesti niivõrd odav, et iga üliõpilane peaks suutma osta seesuguse hinnaga õpperaamatuid. Kui õpperaamat on üliõpilasele kättesaadav, siis peab sellest ka kasu olema.

Eeldades, et ka järgmised õpperaamatud sama kõrgel tasemel püsivad ja et ka teiste õpperaamatute hind haridusministeeriumi toetusel sama madalal suudetakse hoida, tuleb Ülikoolide õpperaamatute komisjoni olemasolu täiel määral õigustatuks pidada ja soovida, et meie ülikoolid lõpuks ometi eestikeelsete õpperaamatutega vajalikul määral varustataks.

M. Kask.

Marta Sillaots: Sealtpoolt künniseid

Tagasisivaade. Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, Tartu 1939.

Memuaarteos kuulub kirjandusliiki, mis läheneb enim ilukirjanduslikule žanrile, peamise erinevuse seisnedes selles, et memuaarteos püüab täpselt taaslustada teatud perioodi tõelusest, kuna romaan on rohkem puhta fantaasia vili. Mälestusis tavaliselt on vähe juhuslikku, sest nad kajastavad teatud konkreetseid sündmusi ühe isiku valikus ja valgustusel. Memuaarteos võib sageli osutada isegi põnevamaks romaanist või kuivalt koostatud ajaloolisest tööst, sest ta kannab enam isikulist ilmet ja on intiimsem. Olenevalt oma autori hoiakust, maailmavaatest ja elusuhtumusest, ta võib anda õige mitmepalgelist pilti käsiteldavast ajajärgustki. Peale pihtimusliku otstarbe tal on sageli teisigi ülesandeid, näit. kultuurilisi, poliitilisi, propagandalisi jne. Kirjandusloolasele ja biograafidele ta pakub sageli usutavat materjali uurimustöiks, kuna seal võimaldub heita pilku ka n.n. „kirjanduslikesse kuluaridesse“, kuhu ei pääse tavalise sureliku jalg. Memuaarkirjandus on seega mitmeti üks huvitavamaid ja loetavamaid kirjanduse alasid ning selle viljelemine Eestis vajab täit tunnustust.

Marta Sillaotsa „Sealtpoolt künniseid“ kuulub ka mainitud žanrisse, kandes ala-pealkirja „Tagasisivaade“. Teosest enesest loeme, et raamatu autor on pidanud päevikut juba kaheteistkümnendast eluaastast alates ning et mainitud tagasisivaade osutub „tõikade loeteluks aastate jooksul tehtud märkmete najal“. Seega on see tõelusel põhjenev teos. Raamat, milles autori neljakümne aasta kestel tehtud üleskirjutused isiklikust elust tema kaasaegse tõeluse taustal on läbi käinud viiekümnendate aastate künnise ületanud kirjaniiku nõudlikust filtrist ning asetatud perspektiivi, mille tingib aastate kaugus.

Kirjandusloolane võib siin leida jälgi Marta Sillaotsa esimesist trükis avaldamata, kuid ettekandmisele tulnud kirjanduslikest katsetusist; samuti leidub siin otseseid osutamisi üksikute konkreetsete kirjanduslike teoste loomise kavatsusist, nende tekkeloost kui ka loomisprotsessist enesest. Eriti teretulnud on ses suhtes ptiit-trükis avaldatud autori sulest ilmunud kirjutiste allikate loend märgete näol lehekülgede all. Autori esi-

mesed trükkis avaldatud kirjanduspalad osutuvad kirjaniku pedagoogilise töö tulemuseks peale seda, kui ta oli kirjutanud rea kasvatusliku sisuga artikleid „Postimehele“. Kuna autor on mitmed aastad tegutsenud pedagoogina Tallinnas, pealegi veel eri koolides, sisaldavad ta tagasivaated mõndagi tolleaegseist Eesti haridusoludest, eriti mis puutub tütarlaste koolidesse. Lähemat kirjeldamist leiab *Töchterschule*, kus õppis M. S. ise, mis asutati juba Rootsi kuninganna Kristiine valitsemise ajal ja oli ühtlasi esimeseks tütarlaste kooliks meie kodumaal. Siin leiame vastukaja tolleaegseist kooliruumide viletsusest, koolikombeist ja karistusviisest ning poliitilisist ja rahvuslikest meeleoludest venestamise ajajärgul meie koolides. Huvitavana märgib autor, et rahvusküsimust tollal veel koolielus polnud olemas ega olnud teda Tallinna avalikkuseski. Iga haritud inimene kõneles siis endastmõistetavalt saksa keelt. Enda saksa keele oskust kooli minnes ilmestab autor õpetajale antud vastusega „ih pin eestlind“.

Memuaaride leheküljed, mis on pühendatud autori lapse- ja koolipõlve kirjeldusile, on enam isikulise värvinguga, võttes enda alla umbkaudu poole raamatust. Siin on oldud east tingituna kitsapiirilisem oma ainekogu vastu ning pisiepisoodide najal registreeritakse mõndagi koomilist kirjaniku kodust. Ei oleks varema põhjal võinud eeldadagi autoris nii tugevat huumorisooni. Nood lustakad, napsionaliselt ja tagasihoidlikult esitatud pisilood kutsuvad vahel esile tõelisi naerupurskeid. Vist pole seni meie kirjanikest ükski jäädvustanud ka Tallinna „city't“ (autor on lapsepõlve veetnud nimelt „linna sees“) selliseis piasiasjus kui M. S. oma mälestusis (Janno „Vutimehed“, muide, kajastas huvitavalt Tallinna agulipoiste elu).

Olles sündinud küll juba käesoleval sajandil, mäletan isegi mõndagi „eksootilist“ Tallinna tänavapildis, mida oli nüüd huvitav meenutada M. S-a serveeringus.

Raamatu teises pooles kajastub aga juba suursündmusi, mis on seoses terve rahvaga. Siin restaureeritakse tervet epohhi, mis hõlmab maailmasõja-, revolutsiooni- ja okupatsiooniaegu ning toob meid lähimasse olevikku. Siin leiavad matkimist juba esimesed tehnikasaavutuste pioneerid, nagu auto, lennuk jne. Samuti saame kujutluse eel- ja pärastõja-aegsest majanduslikust kui ka vaimsest Tallinna palgest, millelede luuakse kaks tugevat vastaskantsi: Krediitpank ja Estonia teatrimaja. Kõik need sündmused on leidnud vastukaja M. S-a ajakirjanduslikus loomingus laupäevaste vestete näol tolleaegses „Päevalehes“ ja käesolevas memuaarteoses. Huvitav on ka teada saada, et M. S. on kirjutanud esimesed intervjuud Eestis, tulemusena oma kokkupuuteist Tartu tuntumate seltskonna-, kirjanduse- ja kultuuritegelastega.

Enim lehekülgi raamatust on pühendatud autori tegevusele telegrafistina Tallinna peapostkontoris, mis on kahtlemata omaette maailm. Siin kajastub bürokratism, mis valitses enamikus tolleaegseis vene asutistes, kus peeti end esijoones „riigiteenijaks“, siis alles eestlaseks. Siin on mõndagi, mida võib võtta üldistusena veneaegsete ülemuste prestiiži-taotlusist ning väiksemaile ametnikele ülalt alla vaatamisest, milline vaim pole veel praegugi kahjuks kadunud mõnest meie asutisest. Teose teine pool on küll tublisti kuivem algusosast, mille esitus oli humoristlikum ja võrtsitatud naljadega, kuid seda tingib ajastu, millal autor on elanud. Ta on läbi elamas juba teist maailmasõda, mis mõistagi pole jätnud avaldamata mõju ta mentaliteedile ning on tinginud käsitluslaadi tõsiduse. Autor on üks neid naisharitlaspioneere, kelle tegevusväli pedagoogina, ajakirjanikuna ja vabakirjanikuna on neid „vabu kutseid“, mis hõlmab enam avalikku elu ja ühiskonda. Seega on elu nii mitmetahuline kirev kaleidoskoop leidnud alati tagasivirvendusi M. S-a hinges ja ajus ning on pannud liikuma ta sulge. „Sealtpoolt künniseid“ on kahtlemata esijoones huvitav kultuurilooline dokument, mis igavikustab Tallinna ja meie riigi elu viimase poole sajandi kestel, andes ühtlasi kirjandusloolist materjali ning osutades kätte allikaid M. S-a kirjandusliku ja ajakirjandusliku tegevuse registreerijale tulevikus. Teose teises pooles siiski nagu tahtnuks näha võrdselt esimesele rohkem autori isiklike ambitsioone, ta tundevirven-

dusi ja sisemaailma, tundub nagu liiga tugevasti oleks haaranud ja vallutanud siin autorit välismaailma sündmused. Loodame, et see pool leiab väljendamist kunagi hiljem mõnes uues köites.

M. S-a mälestuste põhjal võime konstrueerida temast isiksuse, kel on selgroogu, visa tahet elada ja jonni, mis on alati üle aidanud kõigist raskustest ja katsumisist (põhjendusi sellele autorilt lk. 33). Raamatus esitatud faktide najal saame temast kujutluse kui äärmisest individualistist, kes ei loovuta kellelegi oma vaimset sõltumatust, mida tõestab eriti ta viimaseaegne tegutsemine tõlkijana ja vabakirjanikuna Nõmmel. „Sealtpoolt künniseid“ võiks pakkuda palju uudset kooliõpilastelegi, kes tahavad saada pilti Tallinnast ja tema taustal toimunud ajaloolis-kultuuriloolisist sündmusist. Samuti pakub ta huvitavat naiste, kajastades ühe nende sookaaslase eludokumendi näol naisharidustegelaste arengutingimusi meie kodumaal. Käesoleva teose autor on üks neid pioneere, kes on teostanud sissekündi esimeste vagude näol meie haridus- ja kultuuripõllul, kes on kannud kokku kive uue põlvkonna naiste töö alusmüüriks. Teos ise on aga täiesti vaba feminismitaotlusist, mis ei sega ka mehi nautimast nende mälestuste objektiivselt väljendatud sisu.

Mall Jürma.

Kunstiühing »Pallase« XXII järjekorraline kunstinäitus Tartus 7. IV – 21. IV 1940. a.

Kuna käesolev aasta meie kunstiorganisatsioonide poolt on välja kuulutatud Kristjan Raua nimeliseks kunstiaastaks, on ka kunstiühing »Pallas« lugupeetud vanameistrilt meelepidanud, esitades oma näitusel mõned Raua vanemad ja uemad joonistused. Need võimaldavad kaunis selget käsitust meistri laadi arengust alates noorpõlve realismiga üle keskperioodi „jugendstiililiku“ sümbolismi viimase aastakümne omapärase, range ja ilmeka vormikõneni. Raua kunstilise mina kujunemisekäik on kaunis ainulaadne: ta noorpõlve tööd on võrdlemisi väheütlevad, ka keskaastate looming ei ole eriti huvitav ja alles vana mehena saavutab kunstnik täie küpsuse. »Pallase« näitusel on esitatud ka üks viimaste aastate töö — „Talu tuba“, mis on täiuslikumaid ja isikupärasemaid teoseid kunstniku produktsioonis; see teos, motiivilt nii lihtne, on tulvil üksinduse luulet ja puht-raualikku tagasihoidlikku, tumma kurbust. Tuleb väga kahjatseda, et Raual pole olnud tahtmist ja võimalust rakendada oma võimeid maaliteoste loomisel, sest süsi on materjalina siiski vähe suursugune ja selle väljendusvõimalused piiratud.

Austades Rauda ei ole »Pallas« unustanud ka meie kunsti teist *grand old man*'i — Ants Laikmaa'd ja on oma näitusel paigutanud kaks Laikmaa teost kõrvuti Raua joonistustega. See kõrvutamine näitab eriti selgesti mõlema meistri põhilist erinevust: Raud on romantik ja ekspressionist, kelle teostele annab eriilme neis peituv müstika ja salapärane rahutus, Laikmaa aga realist, kes on võlutud nähtava maailma ilust ja kujutab seda siira ja spontaanse armastusega. Nagu Raud on ka Laikmaa, vaatamata kõrgele vanusele, kuni viimase ajani lakkamatult loovkunstnikuna tegutsenud. Ka tema kunstiline pale on selle pika aja kestel teinud läbi mitmeid muudatusi; noorpõlves viljeles ta realistlikku portreekunsti Lenbach'i ja Samberger'i poolt rajatud suuna vaimus, hiljemini (umbes alates a. 1910) osutab ta kallakut impressionistliku heleda varjundirikkuse poole, tihti ühenduses kerge dekoratiivsuse taotlusega; viimase aastakümne pastellides võib konstateerida tagasipöördumist noorpõlve realistliku käsitluse ja suletud vormi kultiveerimise poole. See tendents ilmneb väga selgesti „Pr. Lüüsi portrees“ (a-st 1938).

Raua ja Laikmaa osavõtt käesolevast näitusest täidab lünga, mis tekkinud mõne „Pallase“ juhtiva meistri (Starkoppi, Bergmani) puudumise tõttu. Näitusel esinevaist meistritest tõmbab m a a l i alal kõige rohkem tähelepanu endale A. J o h a n i, kes näitab end kahepalgeline Janusena: tal on ainulaadselt täiuslikke töid ja on töid, mis nende ridade kirjutajale igatahes täitsa vastuvõtmatud. Johani maastikupildid, eriti „Tartu sadam“ ja „Liiva tänav talvel“ on vastuvaidlematult näituse tõmbenumbrid; mõlemad pakuvad vaatlejale kõige sügavamat naudingut ja valmistavad üllast rõõmu; ikka jälle tahaks nende ees peatuda. Prantsusmaal viibimine on kunstnikule väga kasulik olnud; kontakt moodsa prantsuse kunstiga on süvendanud Johani arusaamist toonimaali ülesannetest ja teritanud tema valöörimelt. Täieliku kontrasti nendele vormipeentele ja sügavalt läbituntud maalidele moodustavad kunstniku figuurimaalid ja kompositsioonid („Isa portree“, „Rahvapidu“, „Poiss punase baretiga“, „Etüüd: Poisid õngitsemas“, „Etüüd: Voorimehed“); need on käsituselt laialivalguvad, koloriidilt segased ja toorevõitu, faktuurilt kohmakad. Kunstniku ilusate maastikkude kõrval mõjuvad need nagu „suurvene“ orkester peale Debussy aristokraatseid palasid. Muidugi, ebaõnnestunud ja isegi halbu töid on loonud ka kõige suuremad meistrid; kuid Johani väärtused näivad tingitud olevat asjaolust, et ta oma jõudu rakendab ülesannetele, mis ei vasta tema tõelistele kalduvustele; vahest on kunstnik end mõjustada lasknud ka nendest targustest „elulähedasest“ kunstist, mis on moodi läinud teatud ringides. Johani kõrval tahaks kohe esile tõsta A. K e s n e r i t, kelle „Meltsi tiik“ on õnnestunumaid teoseid selle andeka meistri produktsioonis. Selles paeluvad huvitavalt varjundatud külmad toonid, sügav õhulisus ja julge, kuid suurest sisemisest distsipliinist juhitud pintsli töö. Natuke hõredamad ja pinnalisemad tunduvad teised Kesneri väljapanekud. K. L u t s u kahest teosest on „Comédie Française'is“ tuntud juba sihtkapitali valitsuse näituselt. Teos sai Tallinna arvustajate poolt üksmeelse kiituse osaliseks ja Tallinna arvustajate otsusega ühineb täitsa ka nende ridade kirjutaja. Kuid ka näitusel esitatud Lutsu uudisteos „Natüürmort“, milles kajastub nüüdisaja itaalia kunsti mõjusid, pälvib täit tunnustust; väga sümfaatne on kunstniku julgus sammuda vankumata kindlalt iseseisvaid radasid. Väga omapärase ilmega meister on N. K u m m i t s. Teda võiks nimetada „agulite romantikuks“. Äärlinna tänavad vanade luitunud majadega, viletsad õued, tööliselamute vaesed interjöörid, mida elustavad mõned figuurid — see on Kummitsa eelistatavam motiivistik. Kõigist ta töist hoovab vastu mingit tröösitut spleeni hõngu. Eriilme Kummitsa teostele annab meisterlikult varjundatud, diskreetne heletumedus. Paremate sellelaadiliste teoste hulka kuuluvad „Pallase“ näitusel esitatud „Õu“ ja „Tänav õhtul“. K. P ä r s i m ä g i jätkab Matisse'i parafraseerimist; see kipub aga kahjuks juba natuke tüütama. Tahaks loota, et ümbruse vahetus (kunstnik viib praegu Prantsusmaal) talle uusi impulsse annab ja teda iseseisvamaile radadele suunab; väike, värskest ja lopsakalt teostatud „Kohvikus“ näib juba nagu viitavat sellele. J. P ü t t s e p a suuremaid maale ei saa lugeda päris õnnestunuks; omaette meistriteosed on aga mõned väiksemad, vaimukad ja ekspressiivsed joonistused ja maalid („Etüüd“, „Joonistus“). G. R a u d on viimaste aastate kestel hakanud innukalt viljelema portreemaali. Kunstniku kalduvustele näib siiski rohkem vastavat peisaaz; see ilmneb selgesti, kui võrrelda „Hr. Mart Lepiku portreed“ selle kõrval rippuvate maastikupiltidega, milledest eriti „Talvine linnamotiiv“ tutvustab kunstniku võimeid kõige paremast küljest. Žanrimaali alal on viimaste aastate kestel esirinda kerkinud E. H a a m e r, kes on välja kujundanud väga omapärase terava ja mehiselt-ekspressiivse stiili; meeleldi näeks tema töis siiski veidi suuremat koloriidi varjundirikust. E. L e p s i l t näeb töid, mis nagu alati on tehniliselt täiuslikud. Kahjuks ilmutavad ka need kunstniku veidi hädaohtlikku kallakut värvikirevuse poole, mis eriti tugevasti silma

torkab „Lõunatunnis“. Leps on armunud ilusaisse värvidesse ja püüab ühel lõuendil esitada terve oma maalikasti sisu. Sel puhul tahaks Lepsile meele tuletada, et mitte ükski vanema ega uuema aja suurmeister ei rakendanud kunagi ühel ja samal lõuendil kõiki ilusaid värve. Üllatava küpsuse on oma portreemaalides saavutanud A. Miikmaa. Mis nende ridade kirjutajale Miikmaa juures siiski hästi ei taha meeldida, on teatud historitsismi hõng, teatud „vanameisterlik“ joon ja virtuositeet, mis eriti selgesti esile tulevad „Hr. Ilusa portrees“. Virtuositeet peaks olema kunstnikule ainult abinõuks, mitte sihiks. Portreemaalil kõrval harrastab Miikmaa innukalt ka maastikumaali, milles eklektiline nüanss rohkem tagaplaanile jääb. Väga sümpaatne on E. Kitse maitse-suund, kuigi kunstnik ei ole veel päris vaba välismõjustustest; Kitse tööd osutavad mõnevõrra sugulust prantsuse hilisimpressionistide (Bonnard) laadiga, mida võib konstateerida eriti „Rõdus“. Ei ole kahtlust, et kunstnik, kes ju alles nii noor, pikapeale välja kujundab isikupärasema laadi. V. Ormison on käesoleval näitusel esindatud üheainsa, kuid meistri maneerile väga tüüpilise, heleda ja elurõõmsa „Varakevadega“. R. Utmal on rida õhuküllasteid maastikupilte ja huvitav žanripilt „Kalurid“, P. Aavikult naps ja karges maneeris teostatud „Jamaja laht“ ja kaks ekspressiivset portreed.

Graafika ja joonistuse alal on seekord esikohal A. Bach, kelle väljapanekutest paclub esmajoones mezzotinto tehnikas teostatud „Kersti Merilaas“; üllatav on see lihtsus abinõudes, millega kunstnik on fikseerinud noore poetessi vaimuka näo. K. Liimand näitab oma võimisi uuest küljest — ta on välja pannud graafilisi lehti ja pliiatsijoonistusi, millete puhul kunstnikule võib öelda ainult komplimente. Meeldivaimad kunstniku eksponaatidest on pliiatsijoonistused, eriti „A. Hint'i portree“. Neis on seda, mida mõnikord tahaks rohkem näha Liimandi maalides — nimelt üksikvormi läbituntud, selget ja pretsiisi, kuid julget ja ilmekat toonitamist. A. Laigolt on rida maitsekaid ex-libris'eid, E. Pehapilt jõulisi ja karakteriküllaseid puulõikeid ja üks monotüüpia.

Skulptuuri alal paistab silma marmortööde rohkus. Näituse *clou* on F. Sannamehe „O. Rütli portree“, milles kunstniku virtuoslik karakteri kujutuse oskus väga kujukalt mõjule on pääsnud; teos oleks veelgi võitnud, kui selles oleks veidi rohkem robustsust ja stiilsust, nagu seda näeme sama meistri pronksist ja kullatud „Naisepeas“. M. Saks „Omaette“, kunstniku šedövr, on tuntud varemil näitustel esitatud graniiteksemplari järele. Sellega võistleb kvaliteedilt väike marmorist „Naisfiguur“. Julge ja kindel, kuid diskreetne ja maitsekas vormikäsitus iseloomustab J. Hirve portreepäid; kui neile voorustele lisanduks veidi rohkem mehhist teravust ja vaimukust, võiks Hirvest saada meister, kes asendaks J. Koorti. Väga suuri edusamme on viimaste aastate kestel teinud A. Leius-Zolk; näitusel välja pandud kolm teost näitavad kunstniku mitmekesiseid võimeid kõige paremast küljest. E. Kubarsepale tööd osutavad mõnevõrra sugulust kunstniku õpetaja Starkopfi käsitusega, kusjuures ei saa küll juttugi olla mehhaanilisest imiteerimisest. Selle noore ja temperamentse kunstniku ilme on veel lõplikult välja kujunemata, kuid seni nähtud teoste põhjal võib julgesti väita, et ta meie nii kõrgel tasemel seisvat plastikakunsti ükskord rikastab uute ja suurte väärtustega. Kubarsepale on teatud mõttes vastand R. Timotheus, kellele peasiht ei ole mitte ekspressiivsuse taotlus, vaid püüd suletud vormi ja suure sünteesi poole. E. Roosi õnnestunud teosed on rida väikseid keraamilisi tooteid.

Voldemar Vaga.

Rakenduskunsti ühingu »RAKÜ« 7. näitus

Kristjan Raud teab oma perekonnatraditsioonidest jutustada, kuidas üks tema esivanemaid Põhja sõja ajal, mil Eesti maad ja rahvast laastasid lahingud, rüüsterked, nälg ja katk, oma põllule külvas seemet ratsahobuse seljast. Selle külvajaga on võrreldav iga üleschitav, loov töö, mida inimene ei jäta tegemata ka keset mehi, naisi ja lapsi tapvat sõda, keset inimloomingu mälestisi hävitavat destruktsiooni. Iga pisemgi aktiivsus, mis sihib üleschitusele, omandab seepärast just neil päevil tähtsust, kuna ta teenib elu.

Seda mõtet toonitas ka majandusminister Leo Sepp, kui ta 13. aprillil, avades Kunstihoo nes „RaKü“ 7. näituse, mis kestis 28. aprillini, ütles muu hulgas umbes järgmist:

„Meie arvestame maailma ja rahvaste a j a l u g u küll suurte sündmuste järgi, nagu Puunia sõjad, kolmekümneaastane sõda jne.; ent kui me loeme kujutusi mineviku elu-olust, siis leiame seal ikka vaid i n i m e s t tema isiklike rõõmude, murede ja askeldustega, kuna suured sündmused taanduvad kaugeks taustaks. Selles avaldub reaalne, terve elumõistmine. Nõnda ka nüüd: olgu sündmused missugused tahes, kõigi meie ülesandeks on rahulikult jätkata oma igapäevast loomingurõõmsat tööd, oma chitamist ja korraldamist n a g u e i o l e k s m i d a g i j u h t u n u d. Ainult säärane kaine ja külmavereline elusuhtumine on tõeliselt produktiivne, kuna ta hoiab meie jõudusid nõtkena ja teotsemisvõimelisina. Üksi tegutsemine, looming ja külmaverelisus kindlustavad meie püsi, meie tuleviku.“

Meie tänapäevases rakenduskunstis ilmneb rõõbiti kaks tendentsi: üks rajaneb rahvakunstile ja taotleb selle motiivide rakendamisega moodsa elu ja selle tarvete teenistusse arendada natsionaalset traditsiooni; teine lähtub kunstnike ja käsitöölaliste individuaalsest loomingust, kajastades üldeuroopalist arengut uute vormide otsimisel. Esimene eeldab head maitsekultuuri, teine inventsioonivõimsat vaimu. Meie rakenduskunstnikud on ilmutanud nii seda kui teist oma teostes. Ja nõnda ei saanud lõppeks tulemata jääda see, mis ka kõnesoleval näitusel jälle selgemini ilmnes, nimelt kummagi tendentsi viljastav mõju teisesse: rahvakunsti traditsioonidele rajanevad kunstnikud õpivad teistelt julgust ja vabadust oma teotsemises, individuaalsed loojad aga omakorda leiavad teed ka rahvapärase ornamendi motiivide rakendamiseks oma töödes. Kahe tendentsi vastastikusel penetratsioonis oleme seepärast küll õigustatud nägema meie rakenduskunsti lähima aja esialgset eesmärki, kusjuures paneme tähele, et teosed, mis tähistavad seda arengujoont, ühtaegu ilmutavad nii peenemat maitset kui ka distsiplineeritud vabadust. Suveräänne valitsemine aine üle, s. o. laitmatu tehniline oskus ja käsitöölisk viimistlus on loomulikult selle iseenesest mõistetavaks eelduseks.

On huvitav jälgida, kuidas ühtpidi see maitsepeenus otsib väljendust võimalikult täpses vormis, elegantseis kontuurides, puhtas joones, hoolitsetud, siledas hoiakus; selle kallaku näiteina võiks nimetada Roman Tavasti tina- ja hõbesepest, Eerik Lutsu klaasilihvi, Birk ja Wunderlichi mööbleid, Aarne Mõtuse gobeläänikartooni, Paul Luhteini ja Paul Reevere plakateid, etikette, raamatukaasi ja muud tarbegräafikat. Teisipidi on rida kunstnikke võlutud sellest rafinemendist, mis avaldub primitiivide ilmekuses, oskamatu käe konarlustes, spontaanses improvisatsioonis. Sääraste kunstnike eesotsas peame nimetama kõigepealt vanameister Kristjan Rauda kui rahvapäraste traditsioonide taaselustamise algatajat ja pioneer, kelle loomingut kannab tugevasti ilmnev rustikaalsus. Nõtkeks ja otsekuu kergekäeliselt, aga kaugeltki mitte kergeelselt improviseerituks muutub see rustikaalsus Adamson-Eric'u palju alasid haaravates kavandites köidetele ja muudele nahatöödele, mille teostajaks on K/M Jüri Kodrese töökojad, vask- ja hõbetaldrekuile Otto Tammeraidi tööstuses,

vaipadele ja soomelaadilistele rüüjudele Mari Adamsoni ja Todi Jõesaare poolt kootuna resp. tikituna. Individuaalset käekirja mitmesugustes nüanssides näitavad ka meelsasti Valli Talvik, Mari Simulson ja Aino Pedaka oma keraamikas ja terrakotas, Juhan Naha mõnede auaadresside tekstikirjades, Richard Pallas ja Voldemar Tomasov plakatites ja muus tarbegrafikas, eriti aga dekoreerimiskunstis, millest parima näite pakkus „RaKü“ näitus ise oma noobli ja leidliku, ühtaegu efektse ja intiimse korrastuse ja hoiakuga.

HaKo.

LÜHITEATEID

Bibliofiilseid väljaandeid 1939. aastal.

Viimasel ajal on meie raamatuturul kerkinud esile eriline liik väljaandeid, mis tavaliselt ei ulatu laiemate hulkadeni, kuid mis seejuures siiski pälvivad tähelepanu meie üldises raamatutoodangus. Need on nõndanimetatud bibliofiilsed väljaanded, mis on määratud kitsamale haruldasi väljaandeid koguvaile ringkondadele ja enamuses realiseeritakse eeltellimiste kaudu, ilma et nad jõuaksid raamatukaupluste vaateakendele.

Eeskätt tuleb eeldada selliste väljaannete juures väikest trükiarvu, tehniliselt peent väljatöötust, head paberit ja erilise rõhu asetamist teose illustratiivsele küljele, kui raamat antakse välja illustreeritult. Tavalisi äratõmbeid ja samast trükist toodetavaid nummerdatud ning signeeritud eksemplare ei saa otseses mõttes lugeda bibliofiilseiks väljaandeks, kui nende juures pole rakendatud põhitrukist erinevaid ja esiletõstvaid lisandeid.

1939. aasta oli sellelaadiliste bibliofiilsete väljaannete poolest küllalt rikkalik, kuna võib eraldada 7 trükist, mis oma iseloomult ja samuti väljaandmise viisi poolest vastavad täiel määral bibliofiilsele väljaannetele. Alamal on püütud anda nimetatuid lühike bibliograafiline ülevaade.

Laarmann, Märt: *Külmad ruba'id*. Tallinn, 1939. a. O.-ü. „Hansa“ trükikoda. 32 lehekülge. Kaust 118:148 mm. Trükitud 50 nummerdatud ja autori poolt signeeritud eksemplaris Aktsiaselts Räpina Paberivabriku filterpaberile. Ilmunud M. Laarmanni väljaandel. Sisaldab 24 leheküljel autori luuletusi pärsia-araabia ruba'ii vormis ühes 24 originaalpuulõikega tekstis ja autori poolt signeeritud palgelehe.

Piksepalve. Tallinn, 1939. a. O.-ü. „Hansa“ trükikoda. 36 lehekülge. Kaust 138:190 mm. Ilmunud M. Laarmanni väljaandel. Trükitud Zerkall-pütipaberile 60 eksemplaris. Tekst signeeritud dr. O. Looritsa ja palgeleht M. Laarmanni poolt. Sisaldab 7 leheküljel M. Laarmanni kahevärvilistes puulõigetes Johan Gutsloff'i poolt 1644. a. avaldatud eestikeelse Piksepalve teksti redaktsioonis, nagu see on tuntud G. Suitsu ja M. Lepiku raamatust „Eesti kirjanduslugu tekstides“. Lisaks nimetatule leidub raamatus veel neli värvilist puulõiget ja palve nüüdiskeelne kuju koos kommentaariga dr. phil. Oskar Looritsalt.

Johanson, Paul dr.: *Tallinna Pirita kloostri kalendrikatkend mai- ja juunikuu kohta 1474—1544*. Pirita Kaunistamise Seltsi väljaanne, MCMXXXIX. O.-ü. „Hansa“ trükikoda. Trükitud Aktsiaselts Tallinna Paberivabrik E. J. Johanson trükipaberile 200 eksemplaris. Kaust 176:250. Dr. P. Johanson poolt „Vana Tallinn“ III köites 1938. a. avaldatud kirjutise uuestitrükk. Teksti osa kõrval näited kriittahvliitel Pirita kloostri kalendrikatkendite säilinud originaalidest ja samade katkendite rekonstruktsioonid. Teos on varustatud rootsi- ja saksa keelse resümega.

Juhan Liivi luuletused. P. Luhteini illustratsioonid. Tallinn, MCMXXXIX. Riigi Kunstikoolide Õppetrükikoda. Trükitud käsitrükipaberile 25 eksemplaris, neist nummerdatuid 20 ja 5 pealkirjaga „autorieksemplar“. Ilmunud P. Luhteini väljaandel. Kaust 220:320 mm. Sisaldab 24 Juhan Liivi luuletust koos sama arvu kuivnõela-tehnikas valmistatud ja käsitsi paljundatud illustratsioonidega. Kõik illustratsioonid autori poolt signeeritud.

Ekstsiibriseid aastast 1936—1939. Tallinn, 1939. a. O.-ü. „Hansa“ trükikoda. Ekstsiibrise kataloog RaKü 6. rakendus kunsti näitusel välja pandud ekstsiibrise juure. 20 lk. Trükitud 250 eksemplari. Kaust 105:147 mm. Eessõna kirjutanud J. Genss. Sisaldab palgelehena ühe A. Laigo ja erilehtedel ühe P. Luhteini ja D. Punga-Bette valmistatud ekstsiibrise.

Under, Marie: *Meriballaadid.* Tartus, 1939. a. O.-ü. K. Mattieseni trükikoda. 36 lk. Kaust 305:405 mm. Ilmunud P. Arumaa väljaandel. Trükitud kuuekümnes käsitsi nummerdatud eksemplaris. Raamat sisaldab 5 M. Underi meriballaadi ja meriluuletust tema luuletuskogudest „Lageda taeva all“, „Õnnevarjutus“ ja „Kivi südamele“. Kuus illustratsiooni, neist viis värvides, on lõiganud linooli ja käsitsi paljundanud R. Sagrits. Eksemplari nr. nr. 1—10 sisaldavad illustratsioone, mis trükitud osaliselt erinevais värvivarjundites.

Normkaust EN. O.-ü. „Hansa“ trükikoda. Tallinn, MCMXXXIX. Koostanud H. Treumann. Kaust 105:148 mm. Trükitud 200 eksemplaris Aktsiaselts Tallinna Paberivabrik E. J. Johansonit ribitud trükipaberile. Sisaldab juhiseid, näiteid ja tabelleid normkausta kohta.

*

Aprillis toimunud järjekorraline Tallinna Raamatusõprade Ühingu koosolek oli pühendatud poola vanemale ja uemale ekstsiibrisele. Demonstreeriti rikkalikku kogu raamatumärke.

Ostustati maikuus korraldada raamatumärkide näitus, millel oleksid esitatud viimasel aastal valminud ekstsiibrised.

*

Populaarne prantsuse kunstiajakiri „*BEAUX ARTS, chronique des arts et de la curiosité*“ ilmub ka nüüd, kuid poole väiksema suurusega ning ainult kaks korda kuus. Jälgides tema viimase numbriga sisu võib nentida, et kunstielu Pariisis pole muutunud ega surnud. Avati terve rida näitusi, kunstiohjoneid peetakse endisel arvul. Juure tulnud on teated sõjaväkke kutsutud kunstnikest ja annetuste loetelu puudustkannatavaile kunstnikele.

Vastutav ja tegev toimetaja: **Henrik Visnapuu**. Väljaandja: **K. O.Ü. „Kultuurkoondis“**. Kunstiosakonna toimetaja: **Hanno Kompus**. Arhitektuuri-osakonna toimetaja: **Alar Kotli**. „Varamu“ toimkond: **Juhan Aavik, Artur Adson, Eduard Hubel, Hanno Kompus, Vladimir Paavel, August Perandi ja Alar Kotli**.

Toimetuse ja talit. aadr.: **Pärnu mnt. 10, k. 14. Toimetuse telef. 411-34. Talituse telef. 412-13.**

Trükiarv 5000 eksemplari.

A/S. „Ühiselu“ trükk, Tallinn, Pikk 42. 10. V 1940.

FOTOATELJEE
Parikas
MEISTERFOTOGRAAFID

TALLINN, KUNINGA 1

ooo

Fotoportreed
Portreesuurendused

Eesti avalikest tegelastest

Maastikupildid

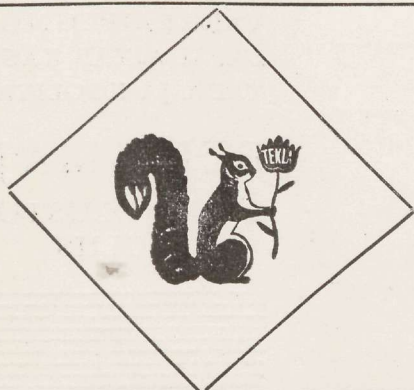
*kaunimaist kodumaa
kohtadest*

A.-s. Eesti
Turbatööstused

Rätsepaäri

JULIUS KULL

TALLINN, SUUR KARJA 6-3
TELEFON 468-37

A.-S. TEKLA

RIIDEKAUPLUSED:

TALLINN, HAAPSALU, KURESSAARE,
MUSTVEE, NARVA, PAIDE, PETSERI,
PÄRNU, RAKVERE, VALGA, VIJJANDI, VÖRU

EVA

naberossid,
25 TK. - 37 S.

PEHME MÕNUSA MAITSEGA

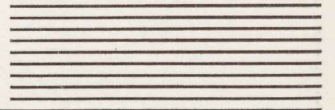
Piiritusmonopol

RESERVEERITUD

KÕIGILE

EI ANTA ELUPÄEVI NII
PIKALT, ET NAD SAAK-
SID LÕPULE VIIA OMA
LASTE KOOLITAMISE.
VARALAHKUNUTE
LAPSI AITAB KASVA-
TADA JA KOOLITADA

EEKS-MAJA
ELUKINDLUSTUSE
POLIIS

MUUSIKA ENTSÜKLOPEEDIA

Teos ilmub 6 vihus, mis moodustavad üle 1000-veerulise köite. Rohkesti illustratsioone tekstis ja eritahvlitel. Soodustatud eeltellimishind kohemakstavas rahas Kr. 12.-, järelmaksuga Kr. 15.- (sissemaks Kr. 3.-)

NÕUKOGUDE LIIT

Teos ilmub 6 vihus, mis moodustavad üle 500-lehek. köite. Rohkesti illustratsioone tekstis ja eritahvlitel. Soodustatud eeltellimishind kohemakstavas rahas Kr. 9.-, järelmaksuga Kr. 11.- (sissemaks Kr. 2.-)

BRITI IMPEERIUM

Teos ilmub 6 vihus, mis moodustavad üle 500-lehek. köite. Rohkesti illustratsioone tekstis ja eritahvlitel. Soodustatud eeltellimishind kohemakstavas rahas Kr. 9.-, järelmaksuga Kr. 11.- (sissemaks Kr. 2.-)

MEHED, MAAD JA MERED • II SARI

6 köidet, kokku u. 2000 lehekülge. Rikkalik pildistik 100 kriittahvlil. Soodustatud eeltellimishind kohemakstavas rahas Kr. 18.-, järelmaksuga Kr. 21.- (tellimise andmisel ja iga köite ilmumisel à Kr. 3.-)

TARTU, ÜLIKOOLI 18
TELEFON 24-35

LOODUS

TALLINN, KINGA 6
TELEFON 411-92

Kõikjal

kus ka viibite, olgu Teie lahutamatuks kaaslaseks

PÄEVALEHT

„LASTE RÕÕM“ on ainulaadne laste ajakiri

MITMEKESIST KIRJANDUST PAKUVAD

„Päevalehe“ raamatukauplused

TALLINN, SUUR KARJA 23 • PIKK 2

KIRJASTUS-OSAÜHING „KULTUURKOONDISE“ VALJAANDEL

ON ILMUNUD:

AUGUST GAILIT

KOGUTUD NOVELLID I

Kirjaniku portreega Ed. Ole'lt ja vasesügavtrüki reprodutseeritud illustratsioonidega Aino Bach'ilt. Kaas P. Luhtein'ilt. 302. lk. Hind brošeeritult Kr. 4.60, originaalköites Kr. 6.—

August Gailiti „Kogutud novellid“ ilmuvad 4-s köites, kokku ca 1100 lehekülge, ja maksavad ettetellimisel Kr. 14.50. Sellest tuleb tasuda tellimise andmisel Kr. 2.50 ja iga köite saamisel Kr. 3.—

ILMUB KÕIGE LÄHEMAL AJAL:

RICHARD ROHT

KODUTALU

(Talulapsed II)

Romaan. Kaas P. Luhtein'ilt. 320 lk. Hind brošeeritult Kr. 4.50, köites Kr. 5.90.

„Kodutalus“ jatkatakse ühe talu elanike saatuse jälgimist, mida alati romaanis „Talulapsed“. Selles teoses ei tehta propagandat „töövehkimiseks“ ja haljale oksale jõudmiseks, nagu meie taluelu käsitavais romaanides sageli sünnib. Töö enesest muutub siin väärtuseks, elustiks ja mõtteks. See on rohkem psühholoogiline kui ühiskondlik romaan. Tema tegelaste arenemisest ja hingelistest elamustest — vältiste sündmuste surve — kujuneb teose lõplik vorm. Kirjaniku kirjeldused on vabad tendentsist. Linnas ei kujulata siin pörguna ega taluelu paradisisina. Ent kuigi linnaelu mõneski suhtes on palju mugavam ja toreدام kui

maaelu, ei saa ega võigi kõik haritud talulapsed asuda linnadesse. Olude nõudel peab haritlane ka maal oskama omale luua koju, ka kodutalus tunda end rahuldatusena. Paljud vanad eelarvamused ja vaated segavad teda, teevad selle läbiviimise mõnikord isegi raskeks ja okkaliseks, aga ometi peab seda püüdma, kui ei taheta linnades olla alaväärtitsemas seisukorras.

Vana talu luule, ta saladuslik võlu, ta tööd ja traditsioonid on kirjanikule „Kodutalus“ peale kõige muu inspireerinud mõnegi ilusa lehekülge meie talude oludest üldse. Ja talulaste saatuse kujunemisest on antud südamlük, kaasakiskuv pilt.

HAKKAB ILMUMA:

ÜHISKOND JA MAJANDUS

MAJANDUSTEADUSLIKE JA SOTSIOLOOGILISTE TEOSTE SARI

Akadeemilise Majandusteaduse Seltsi ja Eesti Majandusteadlaste Seltsi toimetusel.

TOIMETUS: Prof. E. Kant, prof. E. Poom, prof. J. Uusar, Majandusministri abi A. Keller, Ratsionaliseerimise Komitee nõunik U. Erit.

TEOSED:

André Joussain: MASSIDE HINGEELU

Rudolf Kjellén: RIIK KUI ELUVORM

Pitirim Sorokin: SOTSIOLOOGILISED TEOORIAD

Imre Uida: SOTSIAALSE TÕUSU PROBLEEM

Ferdynand Zweig: MAJANDUS JA TEHNICA

5 köites, kokku ca 1000 lk.

Sarja soodustatud ettetellimishind kuni 1. juunini 1940. a.: korruga makstes Kr. 10.—, osade viisi makstes Kr. 12.—. Tellimise andmisel tasuda Kr. 2.— ja iga raamatu kättesaamisel Kr. 2.—.

==== Kaks raamatut sarjast ilmuvad veel sel kevadel, ====
==== ülejäänud kolm raamatut — 1940. aasta sügisel. ====

Raamatuid on võimalik tellida ka köites, makstes iga köite eest juurde Kr. 1.50.

KIRJASTUS-OSAÜHING „KULTUURKOONDIS“

Tallinn, Pärnu mnt. 10—14. Telefon 412-13. Posti jooksev arve nr. 785

Ühiselu

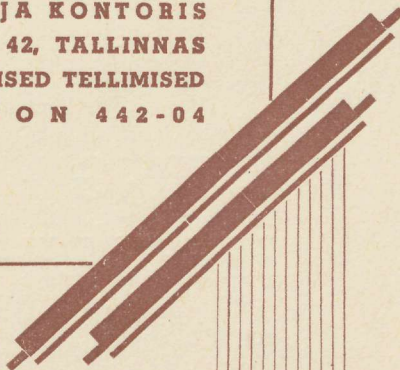
trükikoja

JUHTLAUSEKS ON

HEA TÖÖ, TÄPNE JA KIIRE
TELLIMISTE TÄITMINE,
MÕÖDUKAD HINNAD

SELLEPÄRAST AKTSIASELTS
„ÜHISELU“ TRÜKIKODA ONGI
SEE ASUTIS, MIDA TEIEVAJATE
OMATRÜKITÖÖDETÄITMISEKS

TELLIMISTE VASTUVÕTMINE
TRÜKIKOJA KONTORIS
PIKK TÄN. 42, TALLINNAS
TELEFONILISED TELLIMISED
T E L E F O N 4 4 2 - 0 4

Matkadel

mõnusamat kehakinnitust ja kodudes
kosutavamad toitu võimaldavad

KONSERVID, SINGID,
VORSTID, PIRUKAD
JA SEKSERID

MÜÜGIL LIHATSENTRAALIDES,
DELIKATESS- JA
TOIDUAINETE-KAUPLUSTES

TELLIMISED:

TALLINN, TELEFON 478-54
TARTU, TELEFON 40-54
VÕHMA, TELEFON 42

ÜHING

EESTI LIHAEKSPORT